

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“

Анна Чолева-Димитрова

Местни и родови имена от Царибродско

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертация за присъждане на научната степен

„доктор на филологическите науки“

София, 2018

Дисертационният труд е обсъден на разширено заседание в Секцията по ономастика на Института за български език при БАН на 01. 10. 2018 г. Въз основа на решение на Научния съвет в ИБЕ /Протокол № 15 от 08. 10. 2018, е издадена заповед (№ 115 от 10. 10. 2018) за утвърждаване на научно жури.

Публичната защита на дисертационния труд „Местни и родови имена от Царибродско“ ще се проведе в Големия салон на Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН на 17. 12. 2018 г. от 11 ч.

Царибродско или бившата Царибродска околия най-често се свързва с географското и политическото понятие Западни покрайнини. Във физикогеографско отношение този регион включва няколко по-малки области: *Горни Висок, Дерекула, Забърдие, Нишавската долина/Понишавието и Бурел*. Главната отводнителна артерия е р. Нишава. Най-големите планински масиви представляват разклонения или дялове от Стара планина.

Царибродско е населявано още от древни времена. В много от селищата има открити следи от праисторическата епоха – находките свидетелстват за живот от периода на енеолита – 3300-2200 г. пр. н. е. В областта на Нишавската долина такива следи се откриват в селата Лукавица и Бачево; в областта Горни Висок, в с. Горни и Долни Криводол и Сенокос; в Забърдието – в селата Мъзгош, Смиловци, Петърлаш и Одоровци (Николова 2001: 183; 2002: 99; 2003: 113; Лазий-Миљковић 2017).

В района има многобройни останки от антични и средновековни крепости. През Античността оттук е минавал пътят VIA MILITARIS/Via Diagonalis. През късноантичния период тук са били изградени многобройни обекти, един от които (в чертите на с. Бачево) е „постройка, която е имала стълбове и система за отопление с хипокауст, което говори, че може би става дума за Vila rustica (Николова 2003: 113; Лазий 2017).

За следите от тези епохи споменават едни от първите изследователи и археолози на българските западни краища. Върху някои от паметниците има запазени и надписи (Добруски 1900: 103-104; Mihailov 1966: 102):

- [Αγαθῆι τύχηι.]
 [Ἐπερ τῆς τοῦ αὐτοκράτο-
 [ρος καίσα]ρος Μ(άρκου) Αὐρ(ηλίου)
 [Σεο]υήρου [Ἀλεξάν-]
 5 [δρου σεβ(αστοῦ)] τύχης τε
 καὶ νείκης καὶ ἐω-
 νίου διαμονῆς, ἡ-
 γεμονεύοντος
 Θρακῶν ἐπαρχί-
 10 ας Ῥουτιλλίου
 Κρισπείνου πρεσβ(ευτοῦ)
 σεβ(αστοῦ) ἀντιστρα-
 τήγου, ἡ Παυτα-
 λεωτῶν πόλις τὸ
 15 [με]ίλιν ἀνέστησεν.
 εὐτυχῶς.

Селищата са били включени в Сердикийската област, която е част от провинция Тракия. Надписът е от времето на Каракала, идентичен е с

надписа, намерен в Пирот, който гласи, че Пирот е принадлежал към Сердикийска област“ (Добруски 1900: 102).

[Ἀγαθῆι τύχηι.]

[Ἐπὲρ τῆς τοῦ θειοτάτου]

[αὐτοκράτορος καίσα]ρος Μ(άρκου) Αὐρ(ηλίου) Ἀντωνίνου]

[vel Σευήρου Ἀλεξάνδρου]

- 5 τύχης τε καὶ νείκης καὶ
αἰωνίου διαμονῆς, ἡγε-
μονεύοντος τῆς Θρακῶν
αἰπαρχείας Λ(ουκίου) Πρωσίου
Ῥουφίνου πρε(σ)β(ευτοῦ) σεββα- (sic)
- 10 στῶν ἀντιστρατήγου,
τὸ μείλιν ἢ Πανταλεω-
τῶν πόλις.
εὐτυχῶς.

Вж. подробно (Добруски 1900: 101-102; Mihailov 1966: 102-104).

През Средновековието регионът е известен със своите многобройни църкви и манастири. В Предговора на излязлата наскоро книга „Вяра и камък – църкви и манастири“, едно изключително добро издание на изследване върху богатото наследство от християнски храмове в историческите западни български краища, се заявява, че „хора, които добре познават Царибродско, Пиротско и Трънско казват, че тези три района, по броя на намиращите се в тях черкви, манастири, параклиси и оброчища, представляват малка Света гора“ (Иванов, Костов, Николова, Зидарова 2018: 7). Авторите на този полезен труд са установили, че голяма част от християнските храмове са в изключително лошо състояние. Възрастните хора си спомнят за някои от тях само по регистрираните топоними като *Църквище* и *Манастирище*. Основна причина за тази занемара на културните паметници е продължилото десетилетия управление на комунистически режими с престъпното им нехайство по отношение на религиозните въпроси и дела. През последните години възстановяването на църкви и манастири се извършва с голяма грижа към запазване на старината, както в България, така и в съседна Сърбия.

Един от най-значимите културни паметници на региона е Погановският манастир „Свети Йоан Богослов“, XIV- XV в., разположен на левия бряг на р. Ерма (Грабар 1926-27; Миятев 1936; Стефанов 1980; Иванов, Костов, Николова, Зидарова 2018: 136-137). Други известни манастири са Изатовският „Св. Архангел“, манастирски комплекс „Св. св. Кирик и Юлита“ (XVII в.) в с. Смиловци. Една част от църквите, издигнати в края на XIX в. са строени върху руините на по-стари християнски храмове.

Най-много кръстове и оброци са посветени на Св. Възнесение (Господне), Св. Богородица, Св. Георги, Св. Илия и Св. Димитър (Николова 2003: 114; 2002: 153).

По време на турското владичество районът не е бил заселен от турци, това е позволило населението да остане компактно българско, „без етническо разбиване на ареала от турска колонизация по селата“ (Гандев 1972: 160).

Голяма част от названията на селищата са съществували и по време на петвековното турско владичество. В повечето случаи ойконимите са регистрирани за първи път в турски извори от XV-XVIII в. (Чолева-Димитрова 1991). Най-голямо значение за изследвания регион имат издадените у нас Турски извори, томове XIII, XVI, XXI, а също и трудовете на Р. Стойков (ИБИ XIII, ИБИ XVI, ИБИ XXI; РСт; РСтСел). За старите записи на селищните имена вж. в Приложенията на труда. Освен в турски документи от XV-XVIII в. ойконими от изследвания регион се споменават и в старинни български документи (Чолева-Димитрова 2002: 35, 70-75):

село *Болевъ долъ* в Поп Стефанов поменик, XVIII в. (л. 44б, Опис III 179);

село *Блъковина* XVIII в. в Поп Стефанов поменик (л. 44б, Опис III 179)

село *Криводолъ* XVIII в. в Поп Стефанов поменик (л. 44а, Опис III 179);

село *Драгвита* в Осмогласник от XVI в., прип. посл.л., Опис I, N192;
село *Драговитъ* 1728 в Служба и житие на Св. Кирик и Юлита (Спространов 1900:75; Гошев 1936/37:15);

Долни Криви долъ XVIII в. в Поп Стефанов поменик (л. 44а, Опис III 179);

село *Изатовци* XVIII в. в Поп Стефанов поменик (л. 44б, Опис III 179);

село *Каменица* XVIII в. в Поп Стефанов поменик (л. 45а, Опис III 179);

село *Мазгошъ* 1837 л. 1а в Служба и житие на Св. Кирик и Юлита (Спространов 1900:75); село *Мазгошъ* XVIII в. в Поп Стефанов поменик (л. 39а, Опис III 179);

село *Радина* 1704 в Служба и житие на Св. Кирик и Юлита (Спространов 1900:75);

село *Сенокосъ* XVIII в. в Поп Стефанов поменик (л. 45а, Опис III 179);

село *Славина* XVIII в. в Поп Стефанов поменик (л. 45б, Опис III 179);

село *Сливовци* 1704 в Служба и житие на Св. Кирик и Юлита (л. 5а, Спространов 1900:75).

Съгласно Ньойския договор, 1919 г., от Царство България са откъснати близо половината от селата на Царибродска околия.

Карта 2. Откъснатите села от бившата Царибродска околия на Царство България

Когато говорим за Западни покрайнини ние разбираме територията, на която са живеели или живеят и до днес българи, намираща се извън държавните ни граници. Те са разположени на територията на днешна Република Сърбия – от сръбско-македонската граница до поречието на Тимок и Видинско, между западната българска граница според Берлинския конгрес 1878 г. и тази, прокарана според разпоредбите на Ньойския договор от 1919 г.

След 1920 г. от България са откъснати 1545 км², на които са разположени селища от няколко бивши български околии: Царибродска, Трънска, Кюстендилска, Видинска и Кулска. Град Цариброд заедно с редица прилежащи към него български селища преминават на чужда територия: Бански дол, Бачево, Болев дол, Борово, Брайковци, Бребевница, Власи, Вълковия, Гоин дол, Горна Невля, Горни Криводол, Горна Планиница, Градинье, Грапа, Гуленовци, Долна Невля, Долни Криводол, Драговита, Държина, Желюша, Изатовци, Каменица, Лукавица, Моинци, Мъзгои, Височки Одоровци, Петърлаш, Поганово, Прача, Пъртопопинци, Пъскашия, Радейна Сенокос, Скръвеница, Славиня, Сливница и Смиловци.

В днешни дни, според официалната статистика в Сърбия, населението на окръг Пирот е представено предимно от сърби. Официалните власти заявяват, че има голямо българско малцинство, населяващо основно

община Цариброд. Изследваните тук селища влизат в днешно време в състава на общините Димитровград (Цариброд) и Пирот.

През последните години излязоха краеведски материали за говора на българите от тези краища. Българският език, според последните публикации, е определен като „говор и език старопланинаца“ (Богдановић 2015; 2015а).

Обект на настоящето изследване са *местни* (местностни и водни) *названия* или микротопоними, както и *родови имена* от тридесет и четири селища, които и досега са на територията на съседна Сърбия, включени в бившата Царибродска околия, а днес принадлежат на различни сръбски общини. Разглеждат се над **3000 микротопонима** и **545 родови имена**, съхранили общи черти и същевременно много старинни елементи от българската онимна система.

Обхват. Изследването е ограничено териториално, разглеждат се микротопонимите на селищата от бившата Царибродска околия, които след Ньойския договор от 1919 г. са останали извън държавната ни граница. Включени са и шест селища, в близост до българската граница, които през определени периоди са били включвани в пределите на България и в които е живееело българско население.

Малко трудно е да се определят темпоралните граници на едно топонимно изследване. Принципно *топонимната (онимната) система на Царибродско е разгледана с оглед на съвременния етап от нейното развитие* – топонимите са екскерпирани от публикувани материали в началото на ХХІ век (вж. по-долу в Извори). Известно е, че в ономастиката „не може да има синхрония в чист вид, защото всяка синхронност се оказва историческа и всеки синхронен разрез наред с имената, дадени днес, съдържа и имена от дълбока древност“ (Суперанская 1986: 216).

В настоящия труд се включват предимно селища от община Цариброд (сега Димитровград), както и селища, които в миналото са били част от Царибродско, а сега принадлежат към други общини в района, напр. Пирот (сега окръжен център, включващ и Царибродско/Димитровградско в Р Сърбия). След Освобождението на България (1878 г.) някои от селищата, разделени от границата, са включени в други околии, напр. Височка: *Бр(ъ)лог, Дойкинци, Йеловица, Р(ъ)жана, Росомач, Ръсовци*. Село Росомач е разделено от границата, една част от него остава в България (Христов 1894: 314-315; Божков 1986).

Извори. Топонимните изследвания у нас са базирани изключително на материалите, събрани на терен с помощта на осведомители – стари местни жители. Този начин на проучване в бивши български територии все още е само пожелание за учените, особено по нашите географски ширини. За някои селища съм провела лични анкети с осведомители на място.

Имената на местностите в голямата си част са ексерпирани от писмени източници (административни документи).¹ Според мен източниците са относително надеждни. Топонимите са записани с ударение, посочени са и изобилни географски характеристики и др. екстралингвистични данни. Топонимите са потвърдени от голям брой осведомители. Събраният материал има претенция да е максимално изчерпателен. Освен топонимните материали са поместени и допълнителни данни, „които трябва да се запазят за поколенията“ (Николова 2003: 114). В ползваните източници селищата от Царибродско са представени самостоятелно, с кратки исторически и географски данни; описани са махалите и отделните фамилии/родове. За съжаление, макар че бяха в наличност в общината на Цариброд, старинни документи (крепостни актове, данъчни книги и др.), не получих разрешение за достъп до така важните за ономастичните изследвания източници.

За извори на ономастичен (сравнителен) материал се използват всички излезли от печат трудове по българска топонимия; историческа и диалектоложка литература, епиграфски паметници, непубликувани източници; архив на Секцията по ономастика в ИБЕ-БАН; последни теренни изследвания. За тракийските антропоними са ползвани основно трудовете на Дечев, Георгиев и Dana (Дечев/Dechev 1952, 1957; Georgiev 1974; Георгиев 1977; Dana 2014).

Цел

Моята основна цел е да се представи по-цялостна картина на топонимната система в селищата от Царибродско, останали след 1919 г. извън българските държавни граници, което е осъществимо само въз основа на относително точните тълкувания на онимите; посочването на езиковите особености на названията – фонетични, морфологични, структурни и семантични модели.

Обектът, обхватът и целите на изследването водят и до поставянето на някои конкретни **задачи**:

1. Да се изготви речник на топонимите, в който да се подложат на ономастичен (етимологичен) анализ названията.

¹ Названията на местностите са ексерпирани от следните източници: Николова, В., Микротопонимията на Горни Висок. – Сп. Мост (литература,-изкуство-наука-обществени въпроси), 170-171, Ниш, 2002, 152-176; Златковић, Др. – Васић, Ј., Микротопонимија слива Височице – Горњи Висок од Славиње до Владикине плоче. – Пиротски зборник 25-26, Пирот, 2000, 107-168; Николова, В., Микротопонимията на Забърдието. – Сп. Мост, 166-167, Ниш, 2001, 183-197; Иванов, Цв., Микротопоними в Дерекула. – Сп. Мост, 172, Ниш, 2002, 99-111; Николова, В., Микротопонимия на селищата в Нишавската долина. – Сп. Мост, 174, Ниш, 2003, 113-126.

2. Да се използва богат сравнителния материал, като се привеждат голям брой ономастични успоредици.

3. Да се обърне внимание на типологията на онимите. Да се направи структурна, словообразователна и семантична характеристика на топонимите; да се посочат лексикалните им особености.

4. Да се анализират родовите имена от изследвания район.

5. Да се направят, доколкото е възможно, изводи за древните поселищни и културни отношения в тази част, откъсната от България след 1919 г.

Методи на изследване

Целта на изследването и поставените задачи позволяват в труда да бъдат използвани повечето съвременни ономастични методи: ономастичен анализ; словообразователен и структурен анализ, статистически анализ (Подольская 1978: 84-86; Суперанская 1986: 198-214).

В главата *РЕЧНИК НА МЕСТНИ ИМЕНА ОТ ЦАРИБРОДСКО*, както и *РОДОВИ ИМЕНА ОТ ЦАРИБРОДСКО* се използва методът на ономастичния анализ (Вауер 1985: 86, 89-91). За разлика от етимологичния анализ, при него е необходимо онимът да се сведе до апелатив или собствено име (Суперанская 1986: 71).

За по-голяма доказателственост при етимологизирането на микропонимите се привежда богат сравнителен материал от славянски и балкански езици. Сравнителният метод се прилага и при семантичната обосновка на топонимите, върху семантиката на основната дума (Вауер 1985: 125). При етимологизирането на топонимите съм използвала сравнителен онимен материал от *Берковско*, *Босилеградско*, *Ботевградско*, *Брезнишко*, *Врачанско*, *Годечко*, *Дупнишко*, *Кюстендилско*, *Монтанско*, *Пернишко*, *Радомирско*, *Самоковско*, *Софийско* и *Трънско*, като отделни успоредици съм привеждала и от *Панагюрско*, *Пирдопско*, *Троянско*, *Великотърновско*, *Смолянско*, *Петричко*, *Драмско*. Понякога точни съответствия се откриват и в по-отдалечени от изследвания Царибродски район земи, населявани днес предимно от славяни, а в древността обитавани от протобългарите. Областите, от които най-често се прилага сравнителен материал са: *Казан*, *Харков*, *Рязань*, *Кубан*, *Волиния*, *Витебск*, *Галиция*, *Вятка*, *Псков*, *Кострома*, *Твер*, *Арахангелск*, *Ярославъл*, *Гродно* и др.

Особено внимание се обръща и на най-ономастичния похват – реконструкция на имената и техните форми (Трубачев 1980: 3-14; Суперанская 1986: 71, 196, 206; Чолева-Димитрова 2002: 18). В голяма част от онимите (прибл. 40-45%) се предполага, че е съхранено лично име, затова и използваният конкретен/специфичен метод е **антропонимна реконструкция в микропонимията** (Чолева-Димитрова 1995, 2010a; Choleva-Dimitrova 2014). Установено е, че едни от най-старите лични имена

се откриват в старинните местносни названия (Чолева-Димитрова 2000, 2009, 2010).

Значителна част от микротопонимите на всяка изследвана околия у нас имат в основата си антропоними. На този въпрос не е обръщано достатъчно внимание у нас, изследванията са твърде ограничени. Реконструкцията на старинни, рядко срещани или вече неучастващи в антропонимичната ни система лични имена ще обогати нашия и славянския антропонимичен речник, ще хвърли допълнителна светлина за народностните и културни традиции на населението от определен район. Още в съчинение на Миклошич от началото на ХХ в. се споменава, че славянските топоними са образувани от лични имена или от апелативи (Miklosich 1927: 25). С основание Н. Ковачев твърди, че един от изворите за антропонимията е топонимията (Ковачев 1982). В своята монография Й. Иванов³ има отделна глава "Отражение на антропонимията в топонимията". В нея са поместени реконструирани лични имена, родови имена и прозвища, без да се подлагат на анализ. Авторът отбелязва, че това е обект на отделно антропонимично изследване (Иванов 1982: 62-63). В повечето топонимични работи, където учените използват етимологичен анализ (Суперанская 1986: 71, 206), се реконструират и антропоними, като в много случаи единственият коментар за по-интересните от тях е, че съответните имена са изчезнали. Ономастичните проучвания, както у нас, така и в чужбина, които засягат въпроса за реконструкцията, са посветени почти изцяло на възстановяването на апелативи от топоними, като в частност най-добре е проучена лексикално-семантичната реконструкция (Blanař 1984; Birnbaum 1976; Borek 1987; Eichler 1987; Krajičovič 1983).

Тук ще бъдат представени въпроси, засягащи реконструкцията на лични имена от микротопоними в бившата Цариградска околия. По принцип топонимията от Западна България е изключително от български произход, създавана през вековете от компактно живеещо българско население. От общо 3 000 онова имена близо 1200 (40 %) са съхранили лични имена, родови имена и прякори, от тях 4% са запазили старинни лични имена. Немалкият процент на отантропонимни микротопоними изисква по-задълбочена интерпретация. Тя би трябвало задължително да включва основния похват в ономастиката – *реконструкцията на имената и техните форми* (Суперанская 1986: 196, 204-205).

На пръв поглед няма нищо по-лесно от това да се определи, че даден оним е произведен от лично име. За разлика от реконструкцията на апелативи от топоними, при възстановяването на лични имена от топоними етимологичният анализ не е наложителен, особено за случаите, когато се реконструират често срещани и живи в говора и в езика имена. Антропонимната система като част от езиковата система е отворена, в нея се извършват непрекъснато промени – появяват се нови имена, други излизат от употреба. През последните години ономастите използват

масово термина изчезнало име, но досега все още не е направена неговата по-прецизна формулировка. По принцип изчезнало име означава, че то е съществувало в миналото, но не се среща вече никъде, освен в изследвания конкретен топоним (оним). За да се твърди, че даденият антропоним е изчезнал, най-напред би трябвало да се докаже наличието му в нашата, славянската или балканската антропонимна или топонимна система в минал етап от техния развой. Без посочването на съответствия, констатацията, че определен антропоним е изчезнал, остава безпочвена и има силата единствено на хипотеза. Логично възниква въпросът: ако разглежданото лично име не се открива в речниците, няма го в нашата и в славянската ономастика, а има предположение за съществуването му само в един микротопоним, може ли да се твърди, че то е изчезнало, т. е. че някога е било в употреба?

За изчезнали лични имена трябва да смятаме имената, които не се използват вече в говора и не са живи в езика (с тях не се именуват новородени), но се откриват в нашата и чужда антропонимия, съхранени в писмени източници, както и в топонимията. Въпреки че етимологичният анализ при обяснението на отантропонимните оними не е задължителен, три тяхното тълкуване би трябвало да важат трите условия, прилагани при етимологизирането на останалите микротопоними: ясна основа (основна, изходна форма, в случая антропоним), ясно образуване (антропонимно и топонимно) и семантична обосновка (Жучкевич 1968: 105).

Реконструкцията на лични имена от топоними се прилага при старинните лични имена, а това са двусловните лични имена, имената със старинна основа или със старинно образуване.

1. Реконструкция на старинни лични имена и прякори, запазени в топоними:

а) Двусловни лични имена. Възстановяват се лични имена, включени в синтактично съчетание прилагателно + съществително име или в оним с топонимични форманти. Имената се разглеждат на формално-структурно ниво: *Ждимер*² < Ждимерица, *Радислов* < Радислов кладенац, *Радомир* < Радомиров кладенац (Заимов 1975; Torcar 2016).

През последните години се появиха отонсително голям брой публикации върху антропонимната реконструкция в микротопонимията, предимно в Полша, Словения и др. Учените разглеждат изключително двусловни лични имена (Karaś 1956; Górny 2017; Torcar 2013).

От тях има и лични имена без словообразователни изменения: *Бислава*, *Жажомир*. В тези случаи границата между личното име и топонима на лексикално ниво е почти слята. Съществува мнение, че този тип имена са старинни образувания, възникнали като прилагателни с *-ъ* и

² Курсивираните имена са реконструирани лични имена от топоними.

втори компонент нарицателно име, който по-късно е отпаднал (Заимов 1973). Това, разбира се, е само един възможен вариант.

б) Старинни лични имена и прякори с рядко срещани или вече несъществуващи в днешната антропонимия основи. Възстановяват се лични имена и прякори, образувани прилагателно име, включени в синтактично съчетание и в оними с топонимични форманти: *Алда*→*Алдо* – *Алдина* градина; *Арча* – *Арчина* орница; *Балин* – *Балиново* равнище; *Барей/Барей* – *Барейна* мъртина; *Безноско* – *Безносков* дол; *Беро* – *Беров* дол; *Бите* – *Битевица*; *Бода/Бодо* – *Бодина* страна, *Бодин* вр; *Б(ъ)рза/Бързо* – *Брзин* кладенац; *Буза/Бузо* – *Бузина* падина; *Бърка/Бърко*, *Бъркушин* – *Бъркин* рид, *Бъркушин*; *Вайка/Вайча* – *Вайчина* падина; *Варавун* – *Варавунове* ниве; *Варега* – *Варежица*, *Вереджа*; *Вечелуш* – *Вечелюша*; *Войнег* – *Войнегово* орниче; *Вунта/Вунто* – *Вунтино* лъжище; *Гарча/Гарчо* – *Гарчин* кладенац; *Градил* – *Градйлица*; *Гърно/Гръно* – *Грънова* чука; *Гурда/Гурдо* – *Гурдин* вртоп; *Гяла/Гяло* – *Гялина* лица; *Детко* – *Детков* брод; *Дивда* – *Дивдине* круше; *Жажомир*; *Ждимер* – *Ждимерица*, *Калета* – *Калетица*; *Карйбаня*; *Кашан* – *Кашанов* вир; *Клаван* – *Клаванов* дол; *Кличко* – *Кличков* дол, *Кличковци*; *Клондил* – *Клондила*; *Кожя* – *Кожина* гробница, *Кожина* орница; *Кондак*; *Копрен*; *Кънда* < *Къндо* – *Къндина* бѳра; *Мада/Мадо* – *Мадина* бѳра, *Мадино* врелѳ; *Малка*, *-я* – *Малкьница*; *Матуш* – *Матушица*; *Мисла/Мисло* – *Мислина* воденица; *Мият* – *Миятова* воденица; *Негол* – *Неголица*; *(Х)олан* – *Оланов* рид; *Пакиа/Пакио* – *Пакишина* воденица; *Пижа/Пижо* – *Пижино* орище; *Преда/Предо* – *Предина* градина; *Роба/Робо* – *Робине* кошѳре, *Робов* дол; *Ръсо* < *Хръсо* – *Рсовица*; *Ръор*; *Савалей* – *Савалейина* воденица, *Савалейин* брод; *Себа* – *Себина* ливѳда; *Салер/Салера* – *Селерина* орница; *Сивил* – *Сивилово* лице; *Сивка* – *Сивчин* въртоп; *Старче*, *Старчо* – *Стѳрчев* гроб, *Стѳрчев* дол, *Стѳрчов* дол; *Трошел* – *Трошелълица*; *Чава* – *Чѳвина* падина; *Челя/Челей* – *Челейин* рид; *Чола/Чоле*, *Чоло* – *Чолйни* вртопѳе, *Чѳлйин* вртоп; *Шада/Шадо* – *Шадинци*; *Шалаварда* – *Шалавардин* дол; *Шашар/Шашара* – *Шашарин* гроб и др.

Пѳтят на реконструкцията е ясно определен. Напр. в топонима *Алдина* градина, установяваме, че първата част на названието е притежателно прилагателно с *-ин*, обикновено тази наставка се добавя към лични имена от ж.р. (*Донкин*, *Радкин*, *Пенкин*, *Станчин* и др.). В западните български земи мъжките лични имена също окончават на *-а*; това е запазената старинна родително-винителна форма. В Царибродско най-често се използва наставката *-ин* за образуване на притежателни имена като самостоятелни или двусъставни топоними. При реконструкцията се взема за начална родително-винителната форма, а след това се посочва и основната форма: *Алда*→*Алдо* (*Алда/Алдо*).

Има и оними, които са образувани изцяло от старинни лични имена без суфиксални изменения. Тук, както и при някои случаи в а) е налице заличаване на границата между антропоним и топоним на лексикално ниво: *Бисла̀ва, Боте, Бра̀йл, Видрал, Гърда̀н, Жажо̀мир, Конда̀к, Кòпрен, Милка, О̀зирим, Ра̀дъм, Рьор*.

При реконструкцията на този тип имена се формират три групи: А. Безспорни лични имена – отбелязани в речници, с достатъчно успоредици в нашата и чужда ономастика. Б. Спорни лични имена – без регистрирана точна форма в антропонимичната литература и отсъствие на успоредици в микротопонимията. В. Многогълковни имена – основите на микротопонимите могат да бъдат изведени както от антропоними, така и от апелатив, напр. *Благу̀шка*, също и в случаите при съвпадане на личните имена с имена от роднинската терминология – напр. *Ба̀тов дол, Ба̀чина па̀дйна, Бра̀ткова страна*, както и за всички случаи, когато за основа на личното име е послужил апелатив. При разглеждането на този тип имена от особено значение са екстралингвистичните фактори.

в) Лични имена със старинни суфикси. Те се разкриват след игнорирането на суфикса, с помощта на който е образувано прилагателното притежателно име, най-често *-ево, -ово, -ин-* или след премахването на топонимната наставка.

В царибродската топонимия са съхранени лични имена, както и прякори, със старинни и вече непродуктивни наставки, доказващи невероятното богатство на форми при българските лични имена. Те съставят един сравнително старинен пласт имена от историческата българска антропонимия (Чобанов 1994; Янев 2009: 161-220).

-ал: *Видрал* (топонимът е изцяло от ЛИ), *Драгаль* - Драгальевац, *Татал* - Таталов дел; -ат, -'ат: *Мият* - Миятова воденица; -ей: *Савалей* - Савалейина воденица, Савалейин брод; *Таралей* - Таралейна шйја; -ел: *Вечел-уш* - Вечелуша, *Трошель* - Трошелъница; -ета: *Калета* - Калетица, *Ралета* - Ралетица, Ралетовац; -еш (-еш-ан): *Колешан* - Колешановци; -ил: *Браил* (топонимът е изцяло от ЛИ), *Градил* - Градйлица, *Дражил* - Дражилов дол, *Сивил* - Сивилово лице; -ич: *Алйч, Видлич* (?), *Радич* - Радичйца; -ивлич; -иш: *Биниш* - Бинишове ливаде, *Йониш* - Јонишини вртопје; *Радиш* - Радишева чука, Радишин яз; -ло: *Видлич* (?) < (Видло с -ич); -ол: *Дишол* - Дишолова бара; *Негол* - Неголица; -уй: *Нагуй* - Нагуйица; *Радуй* - Радуица; -ул: *Тивул* - Тивулица; -уш: (-уш-ин) *Бъркушин* (топонимът е изцяло от ЛИ), *Вечелуш* - Вечелуша, *Матуш* - Матушица; -ут: *Долут* - Долугина дупка.

Богатството на форми при личните имена, с които са образувани микротопоними в Царибродско е очевидно. Това се забелязва и при реконструкцията на лични имена с широко разпространени и добре запазени и до днес суфикси, напр. *-ил*. С него са образувани следните имена: *Браил* (топонимът е изцяло от ЛИ), *Градил* - Градйлица, *Дражил* -

Дражилов дол, Сивил - Сивилово лице. За сравнение можем да приведем примери от Радомирско: *Бакил* - Бакилов дол, *Белил* - Белилова ма/х/ала, *Владил* - Владилица, *Джорнил* - Джорнилови трли, *Дудил* - Дудилови ниви, *Манил* - Маниловата заграя (Чолева-Димитрова 1995: 61; 2009).

Доброто познаване на топонимичните словообразователни елементи или правилното проследяване на пътя на онимизацията на антропонимите позволява личното име да се реконструира сравнително точно. Най-често употребяваните наставки за образуването на топоними с основа лично име са *-ево*, *-ово*, *-ин*, *-ица*, *-ец* (*-ев-ица*, *-ов-ица*, *-ъ/н-ица*, *-ев-ец*, *-ов-ец*). От структурна гледна точка най-голяма е групата на оними, съставени от прилагателно + съществително и оними, които са притежателни прилагателни обикновено в ср. р. – един сравнително по-нов тип названия (Дуриданов 1952: 144-145). Спорен е въпросът за прилагателните с *-ъ*, които имат за основа лично име. Без фонетични изменения и без да се отчита ударението ние бихме могли да направим само предположения за наличието на такива старинни прилагателни при личните имена, напр.: *Кòпрен*, *Сивчин въртоп*.

Особеностите на личноименната система на даден регион са зависими от особеностите и на съответния говор. Познаването им е основно изискване за правилната реконструкция на антропонимите.

В цариградската топонимия се забелязва една преобладаваща форми при личните имена от м. р., т.н. западна форма – мъжки лични имена на *-а*, чиято родително-винителна форма се е изравнила с именителната и на практика съответства на имената от женски род – *Вунта*, *Кънда*, *Преда*. В редки случаи в основата на топонимите има запазени и лични имена с югозападна форма (Илчев 1969: 18) – мъжки лични имена на *-е*, *-о*. При образуването на притежателни прилагателни от тези имена ударението е винаги върху наставката *-ов/-ев*: *Бердв дол*; *Робдв дол*, *Пъртелев кладенац* и т. н.

При личните имена от Цариградско, образуващи топоними, се откриват и остатъци от падежни форми без допълнителни суфиксални изменения: *Клондила*.

Заслужават внимание и случаите от типа *макя* от *майка*, с метатеза на мекост (Заимов 1967: 48): ЛИ *Бока/Бокьо* < *Бойко* – Бòкъина падина.

Отчитането на екстралингвистичните фактори и семантичната обосновка на топонимите е едно от трите важни условия за тяхното правилно тълкуване и точна реконструкция на апелативи и антропоними. Това условие важи като че ли в по-малка степен при възстановяването на антропоними от топоними. На практика то е в пряка зависимост от многотълковността при имената. При отантропонимните топоними многотълковност (освен споменатата в т. 1б/в.) може да има и за названия с основа лично име и топонимична наставка *-ица*, *-ев-ица*, *-ов-ица*, напр.

Андџновица, Битевица, Душаница, Мирковица, защото в този вид името може да означава и жената на Андон, Бите, Душан, Мирко, а конкретно в топонимията – имотът на жената на съответния човек, за *Душаница* – топонимът може да е изцяло и от лично име или от лично име с топонимична наставка.

За значението на семантичната обосновка при реконструкцията на личните имена може да се даде пример с микротопонима *Благушка*, който има за основа познато лично име. В случая обектът е извор с *блага* 'сладка, хубава вода', според местните жители, което не изключва вероятността хидронимът да е възникнал и по познат антропоним. Този пример доказва тясната връзка и зависимостта между реконструкцията на значенията и формите на онимите. Тук възникват и редица въпроси, засягащи семантичния анализ, както и мотивацията при възникването на микротопоними от лични имена, очакващи все още правилно решение.

Един от основните проблеми при реконструкцията на апелативите от топоними е дали те са възникнали изцяло от готови нарицателни или са доразвити с топонимични форманти (Borek 1987: 117). С малки изключения този проблем не се поставя така категорично при реконструкцията на лични имена от топоними и това е може би основната разлика между двата вида реконструкция, а именно че границата между личното име и онима е по-отчетлива, отколкото между апелатива и онима.

Микротопонимията на селищата от бившата Царибродска околия предоставя интересен материал за изследване, разкрива богатството на форми при личните имена, а възстановените от нея лични имена са влог в историческата ни антропонимия, както и в славянската ономастика. Реконструкцията на антропоними от антропотопоними е типичен ономастичен похват, на който би трябвало в бъдеще да се отделя по-голямо внимание.

Антропонимната реконструкция и следите от тракийския език в българската ономастика

1. Когато разглеждаме антропонимната реконструкция в микротопонимията и особено възстановяването на тракийски лични имена, трябва да отбележим някои от най-значимите трудове на видни български езиковеди. Тук ще спомена две монографии, които определям като знакови за развитието на ономастичните изследвания у нас, както и за основни при прилагането на метода на антропонимната реконструкция на предполагаемите тракийски преномени. В труда си „*Българска етимология и ономастика*“ (БАН, 1960) акад. Вл. Георгиев заявява, че „докато в областта на топонимията...можем да отчетем една по-оживена дейност ..., то за съжаление в тая на антропонимията работата е съвсем незадоволителна“ (Георгиев 1960: 19). След 1960 г. излязоха и някои по-големи антропонимни работи, речници на лични и фамилни имена, но и досега някои видове антропоними са изследвани твърде слабо, както напр. *родовите имена*

(Чолева-Димитрова 2018). В тази своя книга акад. Георгиев поставя задачите и прави някои изводи за бъдещите ономастични изследвания, които звучат съвсем актуално и днес. Той очертава основните цели и задачи на ономастиката, които според него са основно три: а) *езиковедски*; б) *етногенетично-исторически*; в) *културно-исторически* – ономастичните изследвания дават ценни „данни за развитието на човешката култура в пределите на страната ни от ония епохи, за които другите извори са съвсем оскъдни или напълно липсват“ (Георгиев 1960: 20).

Трудът *„Траките и техният език“* на акад. Вл. Георгиев е другата основна книга, която има голямо значение за развитието и на ономастичните изследвания. Още в началото ѝ той заявява: „Историята на траките, предшественици на славяните в източната част на Балканския полуостров, е за нас, българите, важна проблема: в етногенезиса на нашия народ траките са една от съставните части, а техният език е оказал известно въздействие върху развоя на нашия език“ (Георгиев 1977: 5). Ученият отново споменава за наличния тракийски езиков материал, с който се разполага: „ограничен брой глоси; около 1500 географски названия и лични имена, някои от които са многократно засвидетелствани; няколко кратки надписа; някои думи, запазени в лексиката на балканските езици и др.“ (Георгиев 1977: 10). По-нататък той отбелязва, че трябва да се обърне особено голямо внимание на *принципите на етимологичното тълкуване на собствените имена*, „понеже тракийският езиков материал се състои главно от такива имена, въз основа на които се гради характеристиката на тракийския език“ (Георгиев 1977: 5).

Акад. Георгиев очертава границите на вероятното разпространение на тракийския език: това са пределите, „ограничени между Дунав (без Северна Добруджа), Черно море, Проливите, Мраморно море, долините на Струма и Тимок, т.е. приблизително територията на днешна България, Гръцка и Турска Тракия... Разбира се траки са живели и в разни други съседни области: тракийски поселения е имало на запад от посочената по-горе територия, а също и в Северна Гърция, Северозападна Мала Азия; тракийски колонии е имало и по северния черноморски бряг“ (Георгиев 1977: 24). Без да посочва конкретно докъде на запад са стигали траките, той предполага и тази вероятност.

През последните години колегите от Босна и Херцеговина работят усилено върху тезата за наличието на тракийски следи в тяхната ономастика. Издадени са вече обемисти поредици по въпроса, напр. труда на акад. Пашич *„Tračko ime Bosna i tračani u Bosni“* (Predslavenski korijeni bošnjaka. Knjiga III). Дори и името *Босна* се предполага, че е тракийско. Отбелязано е, че ономастичните методи, приложени при разкриването на тракийския етничен елемент в Босна, потвърждават получените резултати и от ДНК-методите (Pašić 2012).

По повод извършени генетични изследвания от международен екип учени (Karachanak 2013) в едно интервю акад. Гълъбов заявява: „древните българи са европеиден тип. Странно е, че малко се говори за тракийския елемент в етногенезата на съвременните българи... Въпросът за траките е открит – за тях има много данни, главно езикови, но няма системни изследвания“.

Генетичните изследвания, направени през последните години, свидетелстват за родство на българите с днешните обитатели на Апенинския полуостров, което според учените, се дължи на нашите прадеди – траките и българите.

2. Принципи за изследване на тракийската ономастика. Приемам в изследванията си *Принципите за тълкуване на собствени имена*, посочени от акад. Георгиев. Според него оскъдните сведения за лексиката на тракийския език се допълват с думи, изведени от тракийската ономастика. Много често излезли от употреба, старинни думи могат да се открият в различни собствени имена – лични или географски.

Посочените принципи са валидни и до днес при етимологизуването на онимите: етимологията може да се смята за сигурна само ако е обяснена думата изцяло, т.е. ако може да се намери точно съответствие на цялата дума или поне да се обясни словообразуването ѝ (Георгиев 1977: 27). Ученият стига до заключението, че речните имена, както и местните имена се поддават по-лесно на етимологизуване, тъй като географските обекти се назовават най-често по техни характерни белези. Той споделя, че тълкуването на лични имена е трудно, тъй като те често отмират и се заменят с нови, а също и се заемат от чужди езици. Видният езиковед отбелязва още, че при личните имена „има доста случаи, когато може да се даде сигурна или твърде вероятна етимология. Такива са етимологиите на тракийски лични имена, които имат точни генетични или типологични съответствия в други индоевропейски езици, особено в гръцки език“ (Георгиев 1977: 28.)

2. 1. Етимологизуване на онимите – степени на вероятност. В ономастичните изследвания и досега се възприемат степените на вероятност, предложени от Вл. Георгиев. Според него вероятността на етимологиите на думите „може да се разпредели в следната низходяща градация: 1) сигурна; 2) твърде вероятна; 3) вероятна (правдоподобна); 4) възможна или несигурна; 5) неубедителна (неправдоподобна, невероятна)“ (Георгиев 1977: 26).

2.2. Ономастичните изследвания и следите от тракийския език. 60 години по-късно, днес, когато разполагаме с по-богат ономастичен материал от територията на България (вкл. и в историческите ѝ граници), бихме могли да съсредоточим в по-голяма степен вниманието си върху нашата, българска онимна система. Не случайно на няколко места в разгледаните по-горе трудове акад. Георгиев изтъква значението на

тракийските собствени имена за проучването на тракийския език. За да стане възможно въз основа на тези имена да се възстанови лексиката на тракийския език, „те трябва да се изтълкуват, т.е. да получат една добра етимология“ (Георгиев 1977: 24). Освен многобройните трудове, посветени на топонимията в отделни български краища, през последните години излязоха и други много важни трудове в областта на тракологията, палеобалканистиката (Янакиева 2009; Мирчева 2017), капиталният труд по хидронимия на проф. Й. Заимов (Заимов 2012), както и редица антропонимикони, включително и на чужди учени (Dana 2014; Тодоров 2008), които предлагат и по-оригинални подходи към разглеждането на онимните системи.

Усилията ми през последните години са насочени основно към изследването на *микротопонимите*, които са запазили без съмнение много от старинните елементи в нашата ономастика. Досега учените са били съсредоточени изключително към големите географски обекти (макротопонимията) – названията на градове, села, планини, реки.

Всяка топонимна система търпи промени в зависимост от физикогеографските и историческите фактори. Според историците завареното местно население – траките, е било претопено от славянското море. Каква е съдбата на тракийските названия – дали те са били заменени от български/славянски (?), а само една малка част са запазени променени според законите на българския език? Трябва да отбележим, че всички старинни езици на Балканите се възстановяват въз основа на топонимни материали.

Към тези най-сложни въпроси (според всички учени) за ономастиката, свързани с проучването на най-старите пластове названия – *предславянските*, сме убедени, че трябва да се прилагат и нови подходи. Българските учени трябва да обърнат подобаващо внимание на данните от топонимните изследвания, особено на *микротопонимията*.

При липсата на ранни писмени извори, това е единствената възможност да потърсим отговорите на много неразрешени и до днес въпроси и един от най-важните – дали не са останали следи от тракийския език (траките) в българската топонимия, или всички лични имена, местностни названия, определени от учените като тракийски, засвидетелствани в различни паметници от древността са безвъзвратно изчезнали и не са дали никакво отражение в нашата ономастика. Възможно ли е тази богата култура, съществувала по нашите земи, да не е дала отпечатък върху личноименната номинация на българите през следващите епохи?

Новият подход при търсенето на следи от тракийския език и прилагането на антропонимната реконструкция е изследваният материал, който е *микротопонимен*.

Разглеждайки ономастичен материал, прилагаме и типично ономастични методи. Преди всичко това е реконструкцията на имената и формите. Тъй като в повечето случаи в онимите се предполага да е съхранено лично име, то използваният конкретен/специфичен метод е антропонимна реконструкция в микропонимията (Чолева-Димитрова 1995, 2010a; Choleva-Dimitrova 2014). Установено е, че едни от най-старите лични имена се откриват в старинните местностни названия (Чолева-Димитрова 2000, 2009, 2010).

Много важно за ономастичното изследване е използването и на екстралингвистични данни за разглеждания обект/оним. В случая, тези данни са свързани с наличието на останки от материалната култура, на артефакти от живота на траките в конкретния регион.

2.3. Източници

Основните трудове, които ползвам при антропонимната реконструкция. Приемам за достоверни тракийските антропонимикони на Дечев, Георгиев и Dana (Дечев/Dechev 1952, 1957; Georgiev 1974; Георгиев 1977; Dana 2014). Оригинален и същевременно доста спорен е трудът на Тодоров 2008: *Българският именник в Стара и Нова Европа*. Авторът разглежда (сравнява) голям брой лични имена, които са посочени като български и тракийски и изказва предположението, че това са български имена, заети в тракийски. Според изследователя „имената са може би най-старите и най-устойчивите думи в един език, защото се предават от поколение на поколение в продължение на хилядолетия“ (Тодоров 2008: 9). Някои от твърденията на автора не съм склонна да приема, а други приемам с големи резерви. Относително най-пълно до този момент тракийските лични имена са представени в труда на Dana: *Onomasticon Thracicum* (2014). Изследването обхваща 1500 тракийски лични имена на 7000 носители. Голяма част от тях са били хора, ангажирани с войни или имали статус на роби. Според Dana разпространението на тракийските лични имена съвпада с границите, очертаващи приблизително териториите, включени в Римската империя. Влиянието стига на запад до Галия и Сардиния (Dana 2014: 118).

2.4. Тракийската антропонимна система

Във всички езици има заемки от други езици. Можем да предположим, че и траките са имали антропонимна система, включваща не само изконни, тракийски лични имена. Георгиев изказва мнението си, че тракийският е изпитвал най-силно влияние от гръцки, но също и от дако-мизийски, фригийски, келтски, скитски (ирански) и др. (Георгиев 1977: 22).

За влиянието на тракийския върху българската антропонимия има един труд на известния ни езиковед акад. Дуриданов (Duridanov 1960: 69-86). В него ученият разглежда антропоними, регистрирани в писмени документи като тракийски, като привежда голямо количество успоредици

в българския и други славянски езици. Без съмнение тракийският е оказал влияние върху българския антропонимикон, което е видно и от немалкия брой примери на лични имена, посочени в изследването: *Bico, Bizo, Boko, Buzo, Daji, Dako, Dito, Doto* и др.

Акад. Георгиев изтъква, че определянето на произхода на дадено лично име, както и тълкуването е трудно, тъй като „личните имена често отмират и се заменят с нови, а освен това те често се заемат от други езици“ (Георгиев 1977: 28). Според образуването тракийските лични имена се разделят на двусловни (композиции): *Δια-ζενις* (30%); *съкратени* двусловни (хипокористични): *Δαλις < Δαλα-ζελμις, Μουκας < Μουκα-ζενις* (30-40%) и *еднословни* (първоначални, същински) *Βουζης, Δρενις, Σεύθης* (20%). Траките са имали двукомпонентна система: *Mukatralis Mukaporeos* (Георгиев 1977: 40).

Ако приемем, че траки и българи са живели векове наред на едно място (засега няма единно мнение и на историците, колко дълго може да е бил този период на съжителство), то заимстванията на лични имена е обясним процес. Това, което можем да приемем като голяма прилика на антропонимните системи е *наличието на многобройни умалителни имена както в тракийския, така и в българския език*. Тук ще бъдат представени местни названия, за които може да се предположи, че са възникнали от лични имена, които са по произход тракийски или са били част от тракийската антропонимна система. Повечето от топонимите могат да бъдат тълкувани и по друг начин. Много важни в този случай са отчетените екстралингвистични фактори – наличието на останки от богатата материална култура на траките.

2.5. Български оними от Царибродско и други западни краища, в които е възможно да има следи от тракийския език (от тракийски имена)

2.5.1. Названия на води и местности

„Най-устойчиви от всички местни имена са названията на големите реки: те се пазят най-дълго време, независимо от смяната на населението“ (Георгиев 1960: 21). Тук ще бъдат разгледани и дадени примери за по-малки водни обекти. В „Български водопис“ на Заимов също се откриват хидроними, за които ученият предполага, че имат тракийски произход.

Битевица < ЛИ *Bume, Bumo*, най-често срещаното трак. ЛИ в писмени паметници/ “Les noms thraces les plus populaires”: *Bithus* (500), срв. още и ЛИ: *Βιθας, Βειθας, Βιθης [Bithianus] [Bithio], Bitho, Βιθηης, Βειθηης, Bithitralis, Bitus, Bithys (Bithys, син на Κοτυς), Beitus, Bitos, Vithus, Vitus, Βιθυς, Βειθυς, Βιθους, Βιθος* – тези лични имена са регистрирани в надписи от районите на Pautalia (Кюстендилско, Радомирско, Пернишко, Дупнишко), Serdica, Nicopolis ad Nestum, Philippopolis, Augusta Traiana, Pizus.

Βότε < изцяло от ЛИ *Βοτε*, срв. и трак. ЛИ *Βόττες, Βόττεον, Βοττέα, Βοττίας, Βοτυς*.

Бўзина падйна < ЛИ *Буза*, срв. трак. ЛИ *Βυζης*.

Дёсело-мртвин/ *Дёсели-Мртвин* < първата част от изч. ЛИ, срв. трак. *Δεσιλοί*, „ἔθνος Θρακικόν“.

Дурузова бара < по ЛИ или Пр. Възможно от изч. стар. ЛИ **Дураз(ис)*, срв. трак. *Δουραζερις, Durazis, Durisis, Duriso* – това ЛИ е отбелязано в надпис от с. Г. Бешовица, Врачанско.

Котёльево < от ЛИ *Κοτελ* – тази форма не е отбелязана при Заимов 1988: 126, срв. трак. ЛИ *Cotys* (120), *Cotus, Cottus, Κοτυς, Κωτυς, Κοτος* (Detschew 1957: 249, 250; Dana 2014: 251). Възможни и др. варианти.

Мокина чука < ЛИ *Μοκα*, ЗФ на *Μοκο*; възможно да е използван моделът на едно от най-честотните трак. ЛИ *Μοκας, Μοκακενθος, Μοκαλας* = *Μοκα (Μυκα)*.

2.5.2. Антропонимната реконструкция при родовите имена

Проучването на произхода и значението на родовите имена показва какво голямо словно богатство е съхранено в антропонимите. Освен това ни информира за културата (материална и духовна) на населението от тези краища, спомага да се направят изводи за езиковите особености на именната система в Западна България. Макар че родовите имена са свидетелства на един минал период от развитието на антропонимната ни система, тяхното изследване е актуално и днес, голяма част от тези антропоними формират съвременните фамилни имена. Родовите антропоними са възникнали от лични имена, прякори и прозвища. В родоименна система са съхранени изчезнали лични имена, както и много форми на старинни антропоними, неотбелязани в излезлите досега у нас антропонимикони (Чолева-Димитрова 2011; Чолева-Димитрова 2017). Тук ще бъдат представени родови имена от Царибродско и други западни краища, за които се предполага, че са възникнали от лични имена.

Прилагайки метода на ономастичната (антропонимната) реконструкция (Чолева-Димитрова 1995; 2000; 2010; Choleva-Dimitrova 2014) при проучването на антропонимния материал, можем да достигнем до ценни данни за разпространението на старинни лични имена. В западните райони на България има открити и надписи, за които се предполага, че отбелязаните на тях лични имена са тракийски (Mihailov 1966: 156-158, 159-160).

Предполагаеми тракийски лични имена в основата на родовите имена:

Басйлови < По изч. ЛИ *Βαδзил, Βαζιλ*, от *Βαδзо/Βαζο*. За ЛИ срв. трак. ЛИ *Βαζης*, thrac. осс. (f.), *Βαζοβαλις* (f.) в надпис от района на Пауталия/Кюстендил; *Βαζιτηνός[ς]* (de **Βαζιτα*), изч. МИ *Βαζοπα* в района на Глава Панега.

Диризмине < по изч. ЛИ, срв. трак. ЛИ *Derzizeno, Derzizenus* (дас.), *Δερζις*; с метатеза и асимилация от *Дерзизен* > *Деризмен*. Несигурно.

Дурузова бара < възможно от изч. стар. ЛИ **Дураз(ис)*, с прогресивна асимилация *y-a* > *y-y*, срв. трак. *Δουραζερις, Durazis, Durisis, Duriso* – това ЛИ е отбелязано в надпис от с. Г. Бешовица, Врачанско.

Обросови < ЛИ *Оброс*, срв. трак. ЛИ *Αβρό-ζελμις*, ЛИ с корен *Αβρο-*.

Севѣнини < ЛИ *Севм(a)*, срв. и едно от най-разпространените трак. ЛИ *Σευτης, Σευθης, Σευθας, Σευθος, Seuthes, Seutes*.

П ъ р в а г л а в а. I. Езикова характеристика на названията

Според актуалната диалектна делитба на българския език изследваният район е част от **крайните северозападни говори**. На Диалектната карта (КДДБЕ; Кочев 1980; Божков 1984; Божков 1986) гр. Цариброд (Димитровград) попада в ареалите, очертани от двете страни на днешните българо-сръбска и македоно-сръбска държавни граници. По-конкретно Царибродско се включва в **пограничните (y < ж) говори** (Младенов 1905; Бояджиев 1981; Илиева 1988).

Царибродският говор е описан още през миналия век. Според Ст. Младенов (в някои от неговите трудове) и Ст. Стойков той е част от т. нар. „*пребродни говори*“ и „по основните си граматични особености тези говори са по-близки до българската езикова система, отколкото до сръбската, което показва и първичната принадлежност на населението“ (Младенов 1979: 360-362; Стойков 1993: 163). Срв. и др. гранични на царибродския говор, като годечкия (Виденев 1978). Още в началото на труда си за димитровградския (царибродския) говор Божков обръща внимание на особеното място, което заема този говор „като диалект, развиващ се извън политическите граници на Р България след 1918 г.“, като „неразделна част от белоградчишко-трънския диалект и в географско отношение се явява негов център“ (Божков 1984: 5). На съвременната диалектна карта на българския език ясно са описани и лингвистичните критерии, по които говорите в този район се определят като **крайни северозападни, погранични (y < ж) говори** (КДДБЕ).

Царибродската топонимия е съхранила твърде интересен материал, който може да бъде представен в обобщен вид. За старинността на топонимите трябва да съдим по запазените в тях езикови особености, характерни за отминал етап в развитието на езика ни. В изследването се представят данни само за някои от най-отличителните черти в системата на царибродската топонимия.

1. Застъпници на старобългарските гласни и групи

1. 1. Стб. **ѣ** > **ѡ**: *Зѡл-брод (Зѡл), Вѡртон, Вѡртонѡе*; в наставката под ударение: *Тесѡк*; **ѣ** > **а**: *Базѡва падѡна* (изключение); в членната форма

Клѡбукат (Клѡбукѣт), Вѡлат, Рѣдат, Рѡгат. „В слаба позиция фонемата ѡ изменя качествената си характеристика в посока към широка гласна а.“ (Божков 1984: 13; БДА I-III);

Стб. **ѡ > ѡ** (ѡ): *Бездѡник (вездѡныи, вездѡна)*³, *Лѣсни кѡмик, Пѣси печ* (стб. *пѣсѣ*), *Пѣсѣ пѡлѣе; Тѣвна ровина, Тѣвни вир, Тѣвно йеле, Тѣмно бучѣе, Тѣнчи рит;*

ѡ > ѡ: *Пѣсѣе пѡлѣе, Пѣси пѡток; Сребѣрна, Сребѣрна глава* (стб. *срѣврнѣ*). В цариградския говор „характерната българска гласна фонема **ѡ** има по-висока фреквентност от същата фонема в българския книжовен език, защото се явява на мястото на старобългарската гласна фонема **ѡ**“ (Божков 1984: 11, 19; БДА I-III).

в наставката: **-ѡѡ > -ѡѡ (-ѡѡ)/-ѡѡ/-ѡѡ**:

Венѡѡ, Дубравѡѡ, Стѡѡжѡѡ, Студенѡѡ, Студенѡѡ, Студенѡѡ, Тупѡѡ;
Кѡѡрѡѡи клѡденѡѡ,

Кладѡнаѡ – най-много са случаите с **-ѡѡ**, което може да говори и за влияние на сръбския език през последните сто години. Регистрираните топоними с **-ѡѡ** и **-ѡѡ** са свидетелство за тяхната старинност, за запазените белези на езикова принадлежност. Също възможно тук да има фонетична промяна: „в слаба позиция фонемата ѡ изменя качествената си характеристика в посока към широка гласна а.“ (Божков 1984: 13).

1.2. Стб. **ѡ > ѡ**: *Бѣла вѡда, Бѣла зѣмѣа, Бѣли дол, Бѣли рид, Голѣма глава, Голѣма ливѡда, Голѣми вѣр, Голѣмо лицѣ, Гѡли дѣл, Дѣл, Дѣлница, Дрен, Мѣл* (стб. *мѣлѣ*), *Прѣката вѡда, Прѣсвета* (стб. *прѣсвѣтѣ*), *Рѣдѡк, Тѣсно.*

Има записи на микропоними с **ѡ > ѡ**: *Вѡтрѡна водѡница* (стб. *вѣтрѡнѣ*), *Голѣм лѣцѡк, Голѣма нѣва, Голѣмо брѡнище, Лѣсковѡца, Орѣѡ, Прѣсека, Рѣка* (стб. *рѣка*). Тези „якави“ форми могат да имат различни обяснения. Те са споменати от видни наши учени още през миналия век (Младенов 1979: 362). Срв. и др. случаи: *Грѣбен, Сѣлѡище* (стб. *сѣлѡ*), *Сѣлска доѡина, Сѣлскѣе нѣве, Цѣрѣе, Цѣрѣяна бѡра, Цѣрѣян кѡмик* (стб. *чѣрѣленѣ, -и*), *Цѣрѣяни кѡмик, Чѣлѡище, Прѣкочѣл* (стб. *чѣлѡ*), но срв. и *Пѡточѣл; Сѣлѡище, Сѣлѡ, Сѣлска ливѡда; Цер, Церѡк*. Интересно е, все пак, да се отбележи, че тази особеност, характерна за източните български говори, се открива само в шест от общо 34 изследвани в топонимно отношение селища на Цариградско: *Градинѣе, Искровѡци, Куса Врана, Петѣрѣлаш, Пѣтачинѡци и Грѣнско Одоровѡци*. Такива и сходни явления се откриват и в други области

³Примерите за старобългарски са взети от Старобългарски речник. Т. I, С., БАН, 1999; Старобългарски речник. Т. II, С. БАН, 2009; Български етимологичен речник. Т. 1-8. С. БАН, 1971, сл.

със запазени български диалекти, на запад от изследвания тук регион, напр. **ѣ** > **ѣ** (Антонова 2017: 30-31).

1.3. Стб. **ѣ** > **у**: *Дуб, Дубѣе, Дубрава; Лугове, Лука, Драина (рука), Къѣксин зѣбер, пут (Добренов, Кѣшин, Нѣви);*

ѣ > **ѣ**: *Кѣси рид;*

Рефлексът на стб. **ѣ** > **у** (*Дуб, Дубли камик, Дубравѣи*) е преобладаващ, но се забелязват и изолирани случаи на **ѣ** > **а**: *Дабина падина*. В случая е регистрирано влияние на два съседни диалекта или наблюдаваме т. нар. „преразпределение на фонемите“ (Кочев 2010: 72-75).

1.4. Стб. **а** > **е**: *Говедѣрник, Ледѣне* (стб. *лѣдѣнна*), *Пѣтка падинѣ, Светѣ вода, Светѣ горѣ, Светѣ Петка*; стб. **а** > **я**: *Пяткова падина, Светѣ Трѣщица, Светѣ Тома*. Вж. тук обяснението при т.1.2.

1.5. Застѣпници на праслав. **dj* **tj*: *жд – шт: Говѣшка поляна, Пѣштер; дж – ч: меджа, Меѣак, Лѣча, Печ.*

1.6. Стб. група *-ѣр/-ѣр-*, *-ѣр/-ѣр-* > **рѣ, ѣр**. В царибродската топонимия се отбелязват следните случаи: най-многобройни са топонимите с ерова гласна пред **р** (*-ѣр*): *Бѣрдо, Вѣр, Вѣрба, вѣрбе, Вѣрбице, вѣрвица, Вѣрла орѣица, Вѣрли брег, Вѣрлѣак, Вѣрляк, Вѣртице, Вѣртоп 8, Вѣртопѣе, Гѣрба, Завѣршиѣе, гѣрла, дѣрво, Кѣрс, Тѣрница, тѣрнѣе 2, Тѣрс;*

Кѣрс, Кѣрстати дуб, Кѣрстѣо дѣрво, Кѣрстѣе, Кѣрстѣо, Тѣрнска падинѣ,

Брдо, Вр, Врѣшите, Вртоп, Грло, Грлѣо, Грѣко сѣло, Крс, Стрма стрѣна, Трѣица, Трса – по този начин се отбелязват случаите със сричкотворно **р**.

1.7. Стб. група *-ѣл/-ѣл-*, *-лѣ/-лѣ-* > **лѣ, ѣл**: *Вѣлѣа глаѣа, Вѣлѣи дол, Вѣлѣи клѣденѣи, Дѣлбока падина, Дѣлбѣкѣи дол, Дѣлга нѣивѣ, Дѣлга падинѣ, Дѣлгѣрница;*

Влѣи чѣйѣр, Длбѣка падинѣ, Длбѣи дол, Длѣи дѣлове – по този начин се отбелязват случаите със сричкотворно **л**.

1.8. Стб. групи *ѣрѣ/-ѣрѣ-* и *ѣрѣ-* – в царибродската топонимия имат следните застѣпници: **ѣѣр**: *Цѣрни рид, Цѣрвѣна, Цѣрвѣна лѣква, Цѣрвени брег, Цѣрвѣни брѣгове, Цѣрвѣни кѣмик, Цѣрвѣна бѣра, Цѣрвѣн кѣмик, Цѣрквѣне нѣивѣ, Цѣркѣице 5, Цѣрковник, Цѣрна мѣртѣин, Цѣрни вѣр, Цѣрни клѣденаѣ; ѣр, ѣре*: *Црвѣна стѣна, Црвѣни брег, Црвѣни дол, Црвѣна крѣиша, Црѣпѣишѣе, Црѣишѣар, Црѣва самотѣрна, Црѣица, Црѣишѣе* – по този начин се отбелязват случаите със сричкотворно **р**.

1.9. Особенности в графичното оформяне на топонимите. При записа на онимите са използвани две графични системи, затова съществуват и различни варианти при разглежданите названия. Местните имена, регистрирани в селищата, които се намират на север от с. Славиня,

включени сега към община Пирот, са представени със сръбската графична система. Това важи и при отбелязването на родовите имена.

Й	Ј
<i>Вуниџа</i>	<i>Вунија</i>
<i>Дојчине круше</i>	<i>Дојчевица</i>
<i>Завој</i>	<i>Завој</i>
<i>Зайедница</i>	<i>Зайеднице</i>
<i>Јегрџек</i>	<i>Јегрџици</i>
<i>Јџела</i>	<i>Јџеле</i>
<i>Јовине појте</i>	<i>Јовин вир</i>
Дж	Џ, Ђ
<i>Калуджере</i>	<i>Калуджер</i>
<i>Джорджине појте</i>	<i>Ђорговица</i>
Ч	Ћ
<i>Дончин јаз</i>	<i>Доћина трниџа</i>
Ја	Ја
<i>појта, Појтиџе</i>	<i>појта, појтиџе</i>
<i>Јз</i>	<i>Јаз</i>
<i>Јвор</i>	<i>Јвор</i>
<i>Јнина нџива</i>	<i>Јњине орниџе</i>
<i>Јсиче</i>	<i>Јсен</i>

Табл. 1. Различните графични системи, използвани при записа на названията

2. Промени на гласни и съгласни

2.1. Характерна черта на консонантизма на местните имена в Царибродско е наличието на палатални фонемни **л'** и **н'**. Използвайки различни графични системи, записалите топонимите са отбелязали тази мекост по различен начин: *лъ/љ, нь/њ*:

а) в позиция пред мека гласна: *Болџевска бџара, гњездо, Краљева рудина, Кунџино равниџе, Љиљак, Љиљак, Магџила, Поље, Разљевџиџе, Търњева падина, Чуљина водениџа*; б) пред твърда гласна: *Љџчка, Овањмата лиџа, Пџља, Пџљоко кањик*; в) пред сричка с предна гласна: *Дуљин брег, Чџљин врџоп*; г) в абсолютно краесловие: *Кривуљ, Носџљ*; д) в окончанието: *Гџрња водџа, Гџрња кџитка, Гџрња џбреџи, Дољни брег, Средња страна*.

2.2. Преход на меко **дъ** в **гъ**: *Грама̀гъе, Лива̀гъе*; на **тъ** в **къ**: *Гор̀ньо рекъ̀йкье*.

2.3. Наличие на африкати **дж, дз (ц, s)**:

гъ > дж/ц: *Вер̀еджа, Мег̀а, меджа, меджак, Меца̀к*. В записите на топонимите са използвани и други графични системи: *Валог̀е – Ва̀лође, Маг̀ыла, Маг̀ылка – Ма̀йла, Ма̀йлица; За̀пађе, но и За̀падје*;

Употреба на старобългарската фонема **џ** (Божков 1984: 34): *Сьд (Дзъд), Д̀исан ка̀мик*.

2.4. Типично явление за говора в Царибродско, което се забелязва и при местните имена, е отсъствието на фонема **х** във всички положения – в началото на думата, в средисловие и краесловие (Божков 1984: 33): *Ад̀жйн рид̀ар, Ад̀у̀чка воденѝца, А̀нове, Ра̀сје, Рѝстина трина*; замяна на **х** с **в**: *С̀ува Жубѐрна, сув̀ар, С̀уви дол*.

2.5. Преход на **ф > в**: *Ву̀ниѐ, Ву̀ниѝа, ву̀ниѝа б, Ву̀ниѝе, ч̀ивлик, Ст̀еванова па̀дина, Чиву̀тарник*.

2.6. Предлогът **в** без изключение преминава в **у**, *въз/воз* в **уз**: *У рек̀у, У̀ реку, У̀реку*. Най-често са отбелязани при описателните топоними: *У Бранѝшите, У Б̀итевицу, у Кам̀ину, у Мртвину̀ту у Равнѝшите, у Планину̀; Уз Беженѝшите, уз Вѝдлич, Уз Гагов п̀ут*.

2.7. Епентетично **д**: *Бела земя̀/зем̀ля, Гола земя̀/зем̀ля, Круш̀ляк*.

2.8. Омекчаване на съгласни под влияние на **-ј** или в положение пред меки гласни: **к > ч**: *Буч̀иѐ, Влчи ч̀иѝер, Д̀упкье – Д̀упѝете, К̀ыриница, К̀ырин кла̀денац, К̀ырино бранѝще – Ѓ̀ырина лив̀ада; Сек̀ылица – Сѐйил, Сѐйил̀ач; Цѐкына воденѝца – Цѐйине кру̀ше, Чикь̀ер - Ч̀иѝер; г > ж: *Гл̀джѝе, Гл̀джѝе, Пл̀ужина; х > ш*: *лѝше 3, лѝшиѝе ; ск > шт: *Леца̀к, леишак 5*.**

2.9. Акавизъм (преход на неударено **о** и **е** в **а**): *Арнѝце, К̀ысалица, Маг̀ыла, Маг̀ылка, Пан̀ор, Санок̀ишка чука* (от СелИ *Сенокос*).

2.10. Ударение. В царибродската топонимия са многобройни случаите на названия със запазено окситонно ударение, характерно за българския език: (КДДБЕ; Божков 1984: 11, 20; БДА I-III):

- При съществителните имена: *вод̀а, Вод̀ата, Врел̀о, гла̀в 8, Рек̀а 14, Рек̀ата 2* (срв. *Река 6*), *Стран̀а 10, Стран̀ата, Чел̀ото*;

- При изконни прилагателни (Младенов 1993: 63): *Голем̀а н̀ыѝа, Голем̀а орница, Мал̀а лив̀ада, Мал̀а река, Мал̀а Трса, Мал̀и корнѝет, Мал̀и Лис̀е, Мал̀и Лом, Мал̀и требѝи, Мал̀о г̀ра̀вишѝе, Мал̀о п̀олье, Свет̀а вод̀а, Свет̀а гор̀а, Стар̀а поѝта, Стар̀и вир*,

- С други наставки. При топоними с характерни онимни форманти: *Буков̀о, Виш̀тир, Вълч̀и дол, Чикь̀ер–Ч̀иѝер; Ботур̀ак, Габр̀ак, Глог̀вица, Дрен̀ова гла̀в, Орл̀ов венѝи, Орл̀ов ка̀мик, Орл̀ово г̀нѝздо, Пер̀иш, Петл̀ова чу̀ка, Студен̀ѝи, Цер̀ов дел, Цер̀ов дол, Цер̀ово бранѝшите, Широ̀кò п̀олье*;

▪ Ударение върху наставката **-дв (-ев-)** е характерна за местни имена, които са производни от югозападна форма на личните имена и прякори: *Бердв дол, Грндва чука, Драгаљевац, Драгдвца, Ковачево, Мечкарева воденица, Нешково, Пъртелев кладенац, Рендво, Соколдвица*.

II. Морфологични особености на топонимите

1. Форми за множествено число:

м. р. Както в повечето български диалекти, в говора на Царибродско едноличните съществителни имена образуват множествено число с окончание **-ове/-еве**; рядко с **-йе**; при многосричните имена окончанието е **-е** или **-и** (Божков 1984: 44-45; БДА IV): *Вирове, Вирове; Вртонје, Въртонје, Лугове*, но и *Вртопи, Логори*;

ж.р. Най-често срещаното окончание за образуване на формите за мн. ч. е фонемата **-е** (Божков 1984: 45): *Дупкье, Барье, Калинье, Каменове орнице, Ливаде, Овамъете грамаде, Паденье, Пърчине појате, Страње*;

ср. р. Окончанието най-често е **-а**: *Горња лица, Гувништа, Овамъата лица*

2. Членуване. Развиването на категорията определеност е най-съществената морфологична черта, по която тези говори рязко се отличават от сръбския език (КДДБЕ). Аналитизмът на именната система в българския език е запазен и в царибродската топонимия. Има отделни падежни остатъци.

Чл. **-ъм/(-ам)** *м. р.*: *Било на Клобукат (Клобукът), Волат, Коминат у Грндву чуку, Љиљакат у Горндву чуку, Ридат, Рогат. Старијат друм* „В слаба позиция фонемата **ь** изменя качествената си характеристика в посока към широка гласна **џ**“ (Божков 1984: 13);

Изключение: *Вард, Въртдо*.

м. р. мн. ч.: *Венцитџ (над Гарван дол), Кладенцитџ (у Русомачка лица), Кривуљетџ, Манастирите, Столовџ(ти), Шанцитџ (У Планин)*. В българския диалектен атлас членната морфема **-ти** е отбелязана и в един ареал от 11 села в Годечко и Сливнишко (БДА IV, карта № 8). За появата на окончание **и** вместо **е** при тези форми има различни мнения. Едното е, че **-ти** е застъпник на старобългарското показателно местоимение **тѣ** (Василева 2014: 36). Може да се предположи, че има и прогресивна асимилация или редукция/полуредукция – това явление е описано в диалектоложката литература като „сливане на фонемните полета на широките задни вокали в слаба позиция с тези на тесните вокали, като закономерно се стига до степен на средно положение, нар. полуредукция“ (Божков 1984: 19).

ж.р., **-та**: *Извирката, Лиската*; *мн.ч. -е, -и*: *Дупћете, Лищете, Сечинете*;

ср. р., **-то**: *Днотд, Дндо, Лицето*; *мн. ч. -та*: *Лица(та)*.

3. Падежни форми. Агломеративната падежна форма (винителна по произход, поема функцията и на други падежи) се открива при

съществителните и прилагателните имена от женски род (вж. подробно Стойков 1993: 164-168; Божков 1984: 28; БДА IV). В топонимията от Царибродско се срещат последователно и без изключение топоними като: *Било у Грндѡву чуку, Брод за Војничку ливаду, Брод за Пољевницу, Љиљачак (измеѓу Мечу дупку и Грвельасу), Над воденицу, При билото над Горњу луку* и др. Членната форма при съществителните от женски род също е в падеж: *Вир под селò (под пропаст у Рекуту), На плочуту, При липуту, Спасов дол (У Странуту), Црнакат (близо до границуту)*.

➤ Остатъци от падежни форми (родително-винителна): *Вла̀ђа, Деда-Ра̀ња, Кло̀ндила, Лелча, Ра̀цила, Штрба̀ља* – (обикновено при имена на лица от м.р., Виденов 1978: 61-62; Божков 1984: 36, вж. и Цибранска-Костова 2015).

4. Степени за сравнение: *Помалата дупка*

III. Структура на топонимите

Тук ще бъдат представени само някои от най-характерните структурни типове оними, тези, които имат относително най-голяма старинност.

1. Топоними от сложни съществителни (Композити), Николић 2009: 221-226: *Голорѡбра, Голорѡбро, Доброглед, Крстелѡз, Оројгришите, Поточел, Прекочял, Путимель, Путумель, Сливодол, Средобрђе (арх. Средобрђе), Средорѡк, Средорѡци, Средортина, Средортина*.

2. Топоними от старинни прилагателни по сложното склонение: *Бели дол, Бели рид, Върли брег, Голѡми вр, Голѡми камик, Горњи виштир, Дебели дел, Долњи обреш, Зелени вир, Къси рид, Стари вир*.

3. Топоними тип „Дери-вол“ (образув. от глагол в повелително наклонение и съществително): *Влачи-гаче, Кри поток, Мучи-баба, Начуй-глас, Пали-горњица, Смъкни-гузица, Стрчи крак/Щрчи крак, Сълзи-бара*.

4. Топоними от нарицателни без суфиксални изменения: *Било 4, Бла̀то 5, Бол, Бор, Брег 8, Брес, Брод 3, Бука, Брдо 3, Брѡшлян, Бърдо 3, Ва̀да, Вал, Ва̀лог, Ва̀лога 3, Веца̀, Венѡр, Вир 9, Вол, Вр, Врѡло/ Врѡлò 8, Вртоп 3, Вър 3, Върба 2, Въртоп 8, Га̀бар 6, Глама, Глог 2, Горун, Грло 2, Дел 5, Дол 7, Дрен 2, Дрма, Дуб 5, Съд (Дзѡд), Извор, Йѡла, Кли, Къли 3, Къун 2, Крс, Кръс 2, Кърс 2, Лаз, Лас, Липа/ Липа̀, Лице 5, Луг 4, Лука 3, Мел 2, Орѡй, Пòток 2, Река̀/ Рѡка 8, Рид 10, Рог 2, Рт, Скок 3, Слп, Трап 6, Трса 2, Трша 2, Търс, Цер 2, Чука 9, Шѝја, Штит, Јавор/ Явор 4, Яз, Яма, Јасен 2, Ја̀стреб (общо 201 названия)*.

5. **Описателни топоними** (Двойни названия). Една от най-характерните черти на царибродската топонимия е наличието на голям брой двойни названия. Обикновено съществува един основен топоним, останалите съпътстващи го названия служат за доуточняване на самия обект; за по-добрата пространствена ориентация. Този тип ономастична номинация е относително старинна. Записите не са оформени по един и същи начин. Някои имена са записани като равностойни оними, други са с

отделена втора част, която трябва да се възприема и като същинското двойно име, както и тези названия, поставени в скоби. В ономастичната литература това явление се обяснява като поява на ново название, което съществува паралелно със старото, но новото „не се е наложило като единствено означение на обекта“ (Дуриданов 1958: 110). Този тип названия са определяни досега като тип „София-Подуене“ (Заимов 1973).

Двойните названия са представени по различни начини:

❖ С дефис: Вър-Забел, Вър-Ловница, Каца-камен, Којн-орница;
❖ Без дефис (с предлога у): Вър у Камину, Водете у Равно бучје, Говедарник у Видлич, Извирката у Манчину падину, Коминат у Грнову чүку;

❖ Без дефис и предлог, със скоби: Йвков вир (*Скокат*), Опашново (*Кръстати дуб*), Плочак (*Въжи гръм*); Свети Илија/*Манастират*

❖ Най-често доуточняващите названия са с предлога у, уз, испод/испод и др. и са поставени в скоби. В повечето случаи те са в падеж, което е белег и за тяхната старинност.

Бољин вир (*У рекүту*), Сечинете (*У Полом*), Боћин кладенац (*У Јасичје, уз Реку*), Васина падина (*У Габар*); Вецата у Виштър, Вуљина падина (*у Грнову чүку*), Васин оплат (*У Заногу*), Видрак (*У Брег изнад воденице*), Вирове (*у горње Ковачево*), Просија (*у сред Ливађе*),

Водете у Равно бучје (*Уз Тупавицу*), Кошин пут (*Уз Умишта*), Кртелъвица (*уз Видлич*), Модионо гүвно (*У Заногу, уз границу*);

Иц(и)не њиве (*испод Корита у Тичу воду*), Ботурак – *Испод границу, десно од Сл*, Бодшково крајиште (*испод Гојак*), Крушљак (*Испод цркву*), Митин мос (*испод Сеници*);

Брег (*над село уз Рекүту*), Вир над мос у село, При билото над Гөрњу луку, Вир под село (*под пропаст у Рекүту*), Двете бучје под Гоницу ливаду;

Галџина орница (*изнад Расје*), Игъатове вунџе (*изнад Възганицу*), Рајнина падина (*изнад Манастир*), Саздине њиве / *Оба камик (изнад Страње)*;

Љилчак (*измеџу Мечу дүнку и Грвельасу*), Гүвна (*преко Мос*), Застена (*отуд Расје*), Радислов кладенац (*код Чавканац у баруту*), Станци (*у долат кьмто Гавран дол*), Рецин дол (*кьмто Славје*); Соколџица (*Одма до Славковицу*).

❖ В някои случаи доуточняващите названия са доста подробни:

Брод до Лукү (*за у Заногу ка идемо*),

Зимница (*до Говедарникат у Росомачћи вр*),

Кладинче под Савино пладниште (*до Митин мос*),

Магарац (*десно, кад појдеш за Височку Ржану*),

Мртвина (*комто Пьклишицу на Стари друм до Арнице*),

Изатовсћи пут (*Пут за Стару планину кьмто Каменичко*),

Тельато (*Над Големуту пећину према Градиште*)

6. Адейктивни топоними. Тук ще бъдат представени някои от характерните форманти, с които са образувани прилагателни имена, които са в основата на разглежданите оними: **-ав (-яв)**: Гушавац, Гърбавица, Крваве баре, Крутесавац, Кърнявица, Пулькявица, Шилъав камик; **-ат**: Столова̀та кру̀ша, Столова̀ти(ят) глог, Мушѝти вртоп, Шилъават веньц; **-ев/-ов-** (една от най-често използваните наставки за посесивност):: Ала̀уров ка̀мик, Апосто̀лова па̀дина, Баз̀ова па̀дина, Бала̀вуро(в) ка̀мик, Ба̀линово равнѝште, Банчев в̀ртоп, Бдѝкова воденѝца, Бдѝкова рудина, Бдѝково кра̀јиште, Бдѝково лице, Бдѝково по̀јатиште, Буковд, Вел̀кова триша, Душанов дол и др.; **-ен** (от стб. **-ън** или **-ѣн**): Лъ̀сни ка̀мик, Бд̀беница, Свѣ̀тена вода̀ (у Запад̀је/ Свѣ̀тенà вода̀ и др.; **-ест**: Вак̀лѣсте дуп̀е, Гр̀бàстица, Кд̀лчести г̀бар/ Кд̀лчести г̀бар, арх. Окд̀лчести г̀бар; **-ив**: Смрд̀льва б̀ара, Смрд̀льъв бун̀ар; **-ин, -(а)** (най-често използваната наставка за посесивност): Аджин ридар, А̀лдина град̀ина, А̀чин дол, А̀чине воденѝце, А̀чино бран̀иште, Б̀абин дол, Б̀алина м̀лака, Богд̀анин дол, Б̀дина ор̀ница, Б̀дкьина па̀дина, Б̀дъин вир, Б̀дчина по̀ля̀на, Б̀дшина па̀дина, Б̀янин мост, В̀а̀чина па̀дина, В̀елъина па̀дина, В̀елчина г̀ора, Джонин мос(т), Йеленкьина по̀ята, Пижино орѝце, Райчина па̀дина, Райчина преслап, Царчин поток и др.; **-(ъ)ск-**: Арна̀утска па̀дина, Болъ̀евска б̀ара, Болъ̀евско лѣ̀тнице, Болъ̀евско пд̀ље, Болъ̀евскы в̀ър, Боровскы пут̀еѳе, Дворска па̀дина, Коньскы кладена̀ц, Манастѣ̀рски дол, Свѝновска г̀ора, Сол̀арскы пут, Тат̀арскы пут и др.; **(-чка, чки)**: А̀ждучка воденѝца, Воденѝчка река, Б̀азачка па̀дина, Б̀илничка рудина, Во̀јничка лив̀а̀да, Габровачка река, Г̀ргуричкы рид, Росомачка река; **(-чѣи)**: Соленѝчѣи рид (тук вероятно погрешен запис – доказателство за големите колебания при изписването на названията); **(-сѣи)**: Бисл̀авсѣи дол, Братковсѣи дол, Ко̀ярсѣи, Свѝнсѣи пр̀елаз; **(иѣи)**: Брл̀диѣи пут,

6.1. Прилагателни с **-ѣ-** (Заимов 1973): Азд̀я, А̀ждучѣи дол, Белѣ̀е, Бд̀яча по̀ля̀на, Бъркушин, Вѝја вода̀, Во̀јничѣи рог, Гавран дол, Гр̀гуричи рит, Йж̀сѣи дол, Лис̀ичи пр̀лаз, Лисичий рид, Мечи дол, Меча, Мѣ̀ча г̀ора, Мѣ̀ча дуп̀ка, Мѣ̀ча стран̀а, Мечи дол, Мѣ̀чи кладена̀ц, Мѣ̀чи пр̀елаз, Мѣ̀чи пр̀елод, Овча, Пь̀си печ, Пь̀сѣе пд̀ље, Пь̀сѣе пд̀ље, Пь̀си поток, Салча.

7. Жителски имена, запазени в топоними (Заимов 1967): Бор̀инци, Г̀агьинци, Г̀ърлинци, Ил̀инци, Кл̀ичковци, Колеш̀ановци, Кра̀јинци, Мил̀ановци, Пр̀адовци.

8. Префиксално-именен тип названия. Названията, които са със слят предлог се смятат за старинни (Дуриданов 1960: 121-184): Зав̀ършиѳе, З̀агорка, З̀а̀нога, З̀астена, Н̀алаз, Н̀а̀полѳе, Пд̀дстрана, Пд̀злацица, Пд̀тпеч (у Влад̀иѣину плд̀чу), Пр̀едвис, Прел̀есѣе, Улаз, У̀мерица, У̀реку, Урог, У̀страну.

9. От синтактично съчетание: Тѝча вода̀.

10. Топоними с инверсия: При мос град̀ините.

3. Несигурни и неясни имена: *Арбиње, Бутушем мост, Бъздъганица, Деризменица, Джърган, Бумрук, Леспет, Матербож, Путурдс, Пучдс, Рьор, Цакурин кладенец, Чунайт, Чунгул, Шлъавров рид.*

4. Тракийски имена: *Арзань, Йерма/Ерма, Найссос*; вероятно производни от тракийски лични имена или от преномени, включени в тракийската антропонимна система: *Базачка падина, Балбатин, Битевица, Боте, Бузина падина, Десело-мртвин/ Десели-Мртвин, Дурузова бара, Котельево (?)*, *Мокина чука, Ортин въртоп, Таратитина падина.*

5. Старинни български/славянски: *Балта, Букьеланица, Бундзала/ Бунзала, Бундзалото, Варезица, Вереджа, Виштир, Карибанья, Кондак, Кртелевица, Крутесавац, Мастина, Пакишина воденица, Папруг, Сѐбина ливада, Селѐрина орница, Шадинци, Шаширин гроб.*

6. Имена от гръцки произход: *Петриволь.*

7. Имена от романски произход (арумънски или влашки): *Букур, Бучумет(?), Лупура, Магюра, Пинет, Скурта, Чербес*; латино-румънски: *Кдстол (у Глджје), Кдстол (у Камину).*

8. Влияние на сръбския език

За 100-130 години сръбският език е оказал влияние, макар и твърде ограничено, върху топонимната система на Царибродско и други западни краища.

8.1. Местните имена, регистрирани в селищата, които се намират на север от с. Славиня, включени сега към община Пирот, са представени със сръбската графична система. Това важи и при отбелязването на родовите имена (Вж. I гл., Табл. 1).

Вуниѝа – Вуниѝа; Йѝела – Јѝеле; Калуджере – Калуджер; Джорджине пояте – Ђорговица и др.

8.2. До какво е довело това смесване на различните графични системи – до трудности и колебания при изписването на определени типове оними, напр.:

Бърдо, Вър, Върба, върбе, Върбице, вървица, Върла орница, Върли брег, Върляк, Върляк, Въртице и т.н. срещу: *Брдо, Вр, Врвиште, Вртоп, Грло, Грлото, Грчко селд, Крс, Стрма страна, Трница* и т.н.

Вълча глава, Вълчи дол, Вълчи кладенци, Дълбока падина, Дълбокѝи дол, Дълга нѝива, Дълга падина, Дългорница срещу: *Влчи чѝйер, Длбока падина, Длбоѝи дол, Длѝи делове.*

Прилагат. с **-(ѝ)ск-**:

(-чѝи)?: *Соленичѝи рид* (тук вероятно погрешен запис – доказателство за големите колебания при изписването на названията и трудности при овладяването на правописа); обикновено този тип названия се отбелязват със **(-сѝи)**: *Биславсѝи дол, Братковсѝи дол, Коњарсѝи, Свињсѝи прѝелаз; (иѝи)*: *Брлдиѝи пут,*

Епентетично **д**: *Бела земля/земља, Гола земля/земља.*

Омекчаване на съгласни под влияние на *-j* или в положение пред меки гласни: *к > ч*: *Бучйе, Влчи чйћер, Гргуричи рит, Дупкье – Дупћете, Кьйриница, Кьйрин кладенац, Кьйрино бранище – Ћйрина ливада; Секъилица – Сећил, Сећилач; Цекьина воденица – Цекьине круше, Чикьер – Чйћер; ск > шт*: *Лецак, лештак* 5.

8.3. В микротопонимите преобладава лексемата *кладенац* (36 п.) като втора част от топоним (вероятно по сръбски образец), паралелно със съхранени топоними с нарицателното *кладенец* 4 п./*кладенъц* (старинно, българско).

8.4. При реконструкцията на топонимите с основа антропоним. В някои топоними се откриват лични имена, които сега са все още актуални за сръбската антропонимна система – напр. *Власта, Озрен*.

Властина чешма – извор, чешма, Йел. – По ЛИ *Власта*, срв. ЛИ *Властан, Властимир, Властимира* 'да бъде голям по власт', IX в. (Займов 1988: 53). Тези стари записи свидетелстват, че името е било разпространено и сред българите.

Озирим (*у Владйкину плдчу*), рет. *Озрен /Озрин /Озриен Озрим* – възможно е това лично име да е на собственик на имот, сравнително късно заселен по тези краища. Дори и този случай е спорен, срв. Сели *Озърновци* в Сливнишко.

8.5. За топоними като *Печ* (срв. *пец*) е трудно да кажем дали се дължи на сръбско влияние, тъй като говорът е определян и като *ч/дж-говор*.

8.6. Някои от названията могат да бъдат тълкувани и по различен от предложени в Речника начин. Напр. МИ *Арзан, Алога* и др. названия, обект на интерпретация от сръбски учени (Vlajić-Popović 1990; Лома 2000).

В т о р а г л а в а. I. Семантична класификация на топонимите

1. Названия от географски термини

Голяма част от микротопонимите са възникнали като синтактични съчетания, най-често (до 50% от всички топоними) те са съставени от прилагателно + съществително нарицателно име. Втората част на топонима, съществителното име, обикновено разкрива географски термин, който може да бъде и метафорично название, или име, което характеризира растителния свят на изследвания регион, освен това ни дава сведения за трудовата и изобщо човешката дейност. В царибродската топонимия са регистрирани множество термини, които са част от синтактичните съчетания. Ето и част от тях: *бйло* 'гребен на планина или рид', *брàнище* 'запазена от сеч млада гора', *брег* 'стръмен склон на рид', *брод* 'плитко място в река, дето може да се газире', *бунàр* 'копан кладенец, излак', *буњйиште* 'купище смет; тор в стопански двор; торище', *вàлога* 'котловинка, защитена от вятър, завет', *вeчà* 'надвесени

или извити гори, скали', *венъц* 'камъни или дървета, подредени под формата на венец', *вир* 'дълбоко място в река', *врвище* 'място, където преминават много хора, добитък', *врело/врелò* 'извор, който блика силно', *вртоп/вртопје/вртоп* 'вдлъбнатина; планинска теснина; равно, сгодно място', *вунѝја* 'фуния', метафорично, *глава* 'начало на река, извор', *гнѝздо* 'гнездо', *гора* 'планина', *горища*, умалит. от гора, *грло* 'теснина, устие', *гүвно* 'харман', *дел* 'било на планина, вододелен връх; граница', *зубер* 'острен връх, рид, скала', *калè* 'крепост', *колèно*, метафорично; *копита*, метафорично; *куг* 'къща', *кукле* 'чука', *кютук* 'пън, дънер', *лѝжиште* 'място, където лежи добитък', *лицè* 'припек', *луг* 'малка горичка; влажно място с ливади', *лукà* 'ниско място, обикновено ливади покрай река', *млàка* 'мочурливо място', *мртваина/мъртвин/мъртваина* 'място, което не се огрява от слънцето', *носàль* 'голям нос', метафорично; *òбреи* 'височина; пътека по стръмен връх; висока равна и полегата местност', *òбрòчище* 'място, където е имало оброк', *оплат* 'стръмнина; тясна дълга местност', *печ* 'пещера', *плаз* 'стръмна пътека; сипей', *прèслап* 'седловина, превал', *ровѝна* 'изровено от пороите място, ров, урва', *рог* земеписен термин 'местност, владена в друга като рог', *рудина* 'голо, обезлесено място; гол каменист рид', *сечѝна* 'място с изсечена гора', *стенà*, *стèна* 'отвесна скала', *странà* 'наклон, наклонено място', *ступàло*, като географски термин за по-издигнато място; *трса/триша* 'изкоренена гора', *тумбàр*, голяма *тумба* 'могила', *шиба* = *шибалка* 'пръчка, с която се шиба; бодлив храст', *шиѝја*, метафорично; *шòпка* 'кладенче, дървено улейче, по което изтича водата от изворчето', *штрапка* 'стъпка': *Мàркова*; *шүма* 'гора'.

В царибродската топонимия най-често като втори части са отбелязани: *падина* – 66, *дол* – 64, *кладенец/кладенац*, *кладенче* – 47, *ливада*, -e 43, *вртоп/вртоп* – 39, *рид/рит/рт* – 36, *вир* – 30, *бара* – 27, *камик* – 26. Тези най-общии данни характеризират до голяма степен ландшафта на изследвания регион. Разглеждайки топонимите, установяваме, че падините и доловете преобладават, има изобилие на вода (кладенци, вирове, бари), много ридове, а почвата е преобладаващо камениста. По-подробна характеристика на терена откриваме и в другите географски термини, намерили отражение в голяма част от местностните имена, като втори части: *брег* 7, *връх (вър, вр)* 11, *гора*, *дел* 10, *дүпка* 13, *лицè*, -a 24, *луг* 18, *лукà* 5, *мртваина* 9, *пòлье* 13, *планина*, *плоча*, *поле*, *поляна* 3, *преслап*, *преслопъ* 2, *равнище* 5, *рудина* 13, *страна* 10, *чука/чукар* 16. Преобладават термините за високи, стръмни, каменисти и голи места, а равнищата са твърде малко. В царибродската топонимия не са отбелязани термините *осое/усое* и *присое*, които обикновено назовават неогрети от слънцето места и слънчеви, с южно изложение места. Използваните тук термини са *мртваина* (неогрето от слънце място) и *лицè* (слънчево място).

Освен най-често срещаните хидроними в изследваната топонимия – дол, кладенец, вир и бара, като втори части в структурата на онимите са отбелязани и географските термини: вода/вода 13, глава 8, извор 1, локва 18, поток 7, река/река 14. Тук хидронимът извор често се заменя с глава, а също и типичните за царибродската хидронимия названия като: Извирка, Извирката, Изворица, Изворкье.

Различните видове човешка дейност, както и изграждането на различни съоръжения, откриваме във вторите части на топонимите: бранице 12, бунар 2, воденица, -е 29, градина, -е 8, градище 2, калъ 4, колибе, кошаре 3, кула, ливада, -е 43, лозяе 2, нива, -е 26, ограня 4, орница, -е 23, поята, -е 18, път/путье 16, шопка, шопке; магила 2, мост(т) 10, язь/яз 10. Прави впечатление, че ливадите преобладават значително в сравнение с нивите.

Твърде често метафоричните названия са част от онимната номинация. Царибродската топонимия е запазила следните географски термини, възникнали въз основа на метафората (Данчева 2013: 29): венъц, глава, копита, лице, носал, рог/рогове, ступало, чардак.

2. Растителен свят: Билник, Блага круша, Благуняк, Бобовиште, Боп, Бор, Ботурак, Брѐзевица / Брезовица, Брес, Брѐсийе, Брестийче/ Брестак, Брѐшлиян, Брѐсийе, Бука, Буковац, Буковд, Букье, Бучие, Вокъник, Вочник, Върба, върбе, Върбийце, Габар, Габрак, Габрич, Габровац, Глог, Глогдица, Глогови, Гложие, Горун, Гравшиште, градина, Граорица, Граница, Грстѐлници, Дрен, Дрѐнѐ, Дрма, Дуб, Дубие, Дубрава, Дуныча, Елъак, Зановит, Зрелица, Јѐва глава, Йѐла, јѐле, Јеличје, Јѐлов вртоп, Јесичје, Калинье, Капарийца, Къисалица, Къиселица, Клѐнѐ, Кли, Коиловица, Конопница, Конопнище, Корен, Коренье, кория, круша, Крушије, Крушъак, Крѐвница, Латинка, Ланище, Лас, лѐтничѐ, Лѐча, Лѐчовиште, лѐше, Лѐцак, лѐштак, Љилъакат, Љиляче, Љилъак, Лимчище, Липа, Липа, Липак, Липовац, Лозище, Лозие, Лупура, Лясковица, Маковиште, Морава, Огньице, Орѐй, Орѐшийе, Орѐй, Папрат, Папратлъак, Пелињац, Пинѐт, Пинья, Повлијак, Попратинье, Праскова орница, Расје, Рѐдак, Рекъикье, Реѐитак, Садина, Сланопѐца, Сливѐ, Смардлъика, Терјан, Топдвълѐк, Тополкье, Тополъак, Тѐрница, тѐрнѐ, Цер, Церак, Церак(ат), Церје, Церове, Цердѐв дол, Црешњар, Шерѐметка, Шишѐрка, Штѐвълѐк, Ябланица, Явор, Яворов рид, Яворѐвска падина, Ясичѐ, Јасен, Јасѐнѐкат.

3. Животински свят: Видрак, Вълчи дол, Вълчи кладенци, Гавран дол, Гарганица, гъѐздо, гъѐздѐ, говѐдарник, Гуштерица, Гъргуричкьи рид, Заячова ливада, Змиянац, Козѐр, Козарица, Кѐзи кладѐнац, Кѐнѐа, Конѐарник, Конѐарници, Конѐскьи кладѐнац, Кѐчине, Кошутѐца, Лѐсичка дѐпка/ Лисичка дѐпка (при Кѐстол), Лисичи прѐлаз, Лисичий рид, Логори, Маѐрац, Маѐрица, Мѐча, Мѐча гѐра, Мѐча дѐпка, Мѐча странѐ, Мѐчи дол, Мѐчи кладѐнац, Мѐчи прѐлаз, Мѐчи прѐод, Мѐчка, Мишиѐрин прѐод,

Ованарник, Овча, Оркан, Орлов венци, Орлов камик, Орлово гъездало, Орлово гъездѝ, Орляк, Пилишина падина, Пилоко камик, Пладниште, Соколѝвица, Сърнино кладенче, Чавчарник, Јастреб.

4. Материална култура: *Анове, воденица 22; воденице 7, Градѝлица, градина 4, градине, градине 4, Градинче, Градѝште, Градѝште (у Камѝну);* 5. Топоними, свързани с митове, легенди и предания; манастири, оброци: *Балавуро(в) камик, Виа, Вија вода, Девѝца, Жедѝвина, Мъркова итрапка, Самовѝлак, Самовѝлѝши вир; Антанас, Бого поле, Богородица, Йеремѝце, Калѝджерѝ, Лисѝ, Манастир, Манастират, Манастириште 2, Манастирище 3, Пѝтка*

6. Топоними от етнически названия: *Влашка планина, Грчко село, Грѝе колибе (у Сл), Грѝи коѝарник, Јеврѝин, Латѝнац, Маѝара, Романија, Сърбин, Сърбина бара, Татарскѝи пут, Татарѝи дол, Турска мъртвина, Турска*

II. Сравнителни данни за онимите (онимни успоредици)

Повечето от тук представените топоними са съхранили в основата си лексеми или антропоними, за които се намират успоредици в съседни на Царибродско бивши околии. Сравнителният материал в изследването е от следните райони: Берковско, Босилеградско, Ботевградско, Брезнишко, Врачанско, Годечко, Дупнишко, Кюстендилско, Монтанско, Пернишко, Радомирско, Самоковско, Софийско и Трънско. Отделни успоредици са приведени и от бившите околии: Панагюрско, Пирдопско, Троянско, Великотърновско, Смолянско, Петричко, Драмско. Понякога точни успоредици се откриват и в по-отдалечени от изследвания Царибродски район земи, населявани днес предимно от славяни, а в древността обитавани от протобългарите. Областите, от които най-често се прилага съпоставителен материал са: *Казан, Харков, Рязань, Кубан, Волиния, Витебск, Галиция, Вятка, Псков, Кострома, Твер, Ярославъл, Гродно* и др.

Приемам за правилни изводите, до които са стигнали в своите изследвания наши колеги, разглеждайки езиковите връзки и влияния на Балканите: „По моему мнению, балканский языковой союз является, прежде всего, славяно-восточно-романским (греческий и албанский языки в нем периферийны и затронуты в меньшей степени), а ведушюю, организующюю роль наиболее влиятельного, ведущего, престижного языка балканского союза играл как древнеболгарский устный (VII–IX вв.), так и староболгарский письменный (IX–X вв.).“ (Шапошников 2018). Авторите заявяват категорично в редица публикации през последните години: „Праславянская гидронимия Северного Причерноморья и Приднепровья в своей значительной части также имеет древнеболгарские соответствия“ (Шульгач 1998; Шапошников 2014).

В таблицата по-долу са поместени няколко примера на онимните съответствия.

ОСНОВЕН ОНИМ	ТОЧНА УСПОРЕДИЦА	БЛИЗКА УСПОРЕДИЦА (успоредица за основата – апелатива или антропонима)
ВИ Дѣтков брод	СелИ <i>Детково/Дедково</i> 20 в обл. Кострома, Псков, Твер, Вилна и др. (RGN III 6)	МИ <i>Детковица</i> във Врачанско (Николов 1997: 175),
МИ Джорджине пояте	МИ <i>Джордине пояте</i> в Брезнишко (Велев 2009: 228)	<i>Джорджин рид</i> в Радомирско (Чолева-Димитрова 2009: 192), <i>Джорджина ливада</i> в Монтанско (Михайлова 1984: 105)
МИ Долѹтина дѹпка		СелИ <i>Долотин</i> в Донска обл., <i>Долотово 3</i> в обл. Витебск, Вологда (RGN III 64)
МИ Драина рука	ВИ <i>Драин дол, Драин рид</i> в Радомирско (Чолева-Димитрова 2009: 205; Choleva-Dimitrova 2018)	МИ <i>Драинци</i> в Брезнишко (Велев 2009: 239); мах. <i>Драинци</i> в Босилеградско (Кацарова-Папа 2013: 166)
МИ Дулан	МИ <i>Дулан</i> в Брезнишко (Велев 2009: 242), <i>Дулан</i> в Босилеградско (Кацарова-Папа 2013: 168)	
МИ Жажѹмир		МИ <i>Жашково</i> в Монтанско (Михайлова 1984: 113), <i>Жежови тръње</i> в Радомирско (Чолева-Димитрова 2009: 217); СелИ <i>Жажково</i> в обл. Рязан, <i>Жажлево</i> в обл. Кострома, <i>Жежлино</i> в обл. Витебск (RGN III 272)
МИ Ждимерица		СелИ <i>Ждимерь</i> в обл. Г. Орел, <i>Ždimir</i> обл. Карпатоукраина (RGN III 269)

Важен елемент от ономастичното изследване на всяка топонимия наред с установяването на произхода и значението на отделните местностни, водни и селищни имена, освен реконструкцията на основната, изходната лексема или антропонима, е привеждането на примери от топонимията на близките и по-далечните области. Проучвайки предимно

топонимията от Западна България най-често съм прибягвала до даването на успоредици от страните на запад от нас. В настоящата работа прилагам сравнителен материал и от топонимията предимно на славянски страни, разположени на северозапад и североизток от България. Резултатите са доказателство за едно изключително близко родство в състава на топонимните системи.

Отчитайки историческите и археологическите факти учените-езиковеди в днешно време стигат до заключението за влиянието, което е имал българският етнос и език в древността: „Происхождение болгар и сложение их языка и культуры — длительный многовековой процесс, протекавший в Северном Причерноморье, Поднепровье, Поднестровье и Подунавье. Ко времени водворения в Малой Скифии древнеболгарский язык (и этнос) уже интегрировал большую часть иноязычных компонентов“ (Шапошников 2008: 432; Шапошников 2014).

Разгледаните топоними от Царибродско са старинни, съхранили са отдавна изчезнали в говорите лексеми, запазили са старинни словообразователни модели, както и отдавна излезли от употреба лични имена, прякори и прозвища. При етимологизуването на повечето от онимите се установява, че лексиката, запазена в основата им е регистрирана и в старобългарския речник. Най-точните успоредици са от райони, обитавани от древни времена от българи.

1.3. Други, предимно арумънски/влашки: *Букър, Бучумет(?)*, *Лупура, Магъра, Пинет, Скърта, Чербес*; латино-румънски: *Кòстол (у Глòжје), Кòстол (у Камину)*.

З а б е л е ж к а: Няма регистрирани турски названия, възникнали от изафети, сигурен белег за незначителното присъствие на турския език в онимната номинация. Има малък брой названия, възникнали от турски заемки на българска почва. Историческите данни също са в подкрепа на това становище (Гандев 1972: 160). Има едно название с гръцки произход: *Петриволь*.

2. За старинността на топонимите можем да съдим по запазените в тях езикови особености, характерни за отминал етап в развитието на езика ни. Тук ще бъдат представени данни само за някои от най-отличителните черти в системата на царибродската топонимия, регистрирани в по-горе разгледаните топоними.

2.1. Прилагателни с **-jъ-**: *Вѝја вода, Војничѝи рог, Гѝвран дол, Грѝричи рит, Йжњи дол, Лисѝчи прлаз, Лисичий рид, Мечи дол, Овча, Пѝсийе пòлье, Пѝси поток*.

2.2. Различните форманти, специализирани при образуването на топонимите, също са сигурен белег на старинност, тъй като в днешно време не се използва този модел на онимна номинация.

-ак (-як): *Видра̀к, Върля̀к/ Върляк, Гара̀к, Го̀як, Горешня̀к, Крушля̀к, Отрича̀к, Пустиня̀к, Самовиля̀к, Тополя̀к*; **-ан (-ян)**:

Ботушан, Гьерян, Крсјана; -ач/-ача (-яч, -яча): Вртача, Грбњач, Дуњача, Кљокач, Редача, Сећилач; -еш: Белеш, Падеж (от Падеш); -ур (рядка): Виштир; -ич: Видилич, Габрич, Долѝч, Плавич, Сотнич; -иш: Перѝш;

2.3. Най-разпространените наставки при топонимообразуването в разглеждания район, както и в останалите части на страната, са **-ица//ов-ица**: **-ица**: Аламаница, Бърница, Битевица, Бобеница, Богатица, Брањевица, Брзевница / Брезовица, Букеланица, Варезица, Височница, Казанчица, Родьеница, Сламоравица Тивулица и др.; **-ицица < -(ь)ск-ица**: **Большевница, Градеичица, Гърдеичица, Криводолчица, Тийдовница; -ище**: (*-istjo, *-iskjo): Баньице, Бежаньиште, Бобовиште, Браньиште/ Браньице, Гарище, Гнѝлище, Гравьиште, Крайище, Лѝжище, Окѝлиште, Пладнице, Пољтище, Равнище, Разлѝвѝище, Црѝпњиште, Цѝркѝище; стб. **-ыц-** > **-ыц-** / **-ец/-ац**: **-ец/-ыц/-ац**: Бѝковац, Венѝц, Венѝц, Књѝжавѝц, Провалѝц, Прѝжевац, Крутѝсавац, Радомѝровац (ѝ > а, у > о в слаба позиция се определя като особеност, характерна за българския език (Божков 1984:19) или под влияние на сръбския език).

2.4. Топоними тип „Дери-вол“: *Влачи-гаче, Кри поток, Мучи-баба, Начуѝ-глас, Пали-горњица, Смѝкни-гузица, Стрчи крак/Шрѝчи крак, Сълзи-бара.*

2.5. Сложни съществителни имена (Композиция): *Голорѝбра, Голорѝбро, Доброгѝд, Крстелѝз, Оройгриште, Поточел, Прекочѝл, Путимѝль, Путумѝль, Сливодѝл, Средобрѝе (арх. Средобрѝје), Средорѝк, Средорѝци, Средортина, Средртина.*

2.6. Топоними от нарицателни без суфиксални изменения: *Бѝло 4, Блато 5, Боп, Бор, Брег 8, Брес, Брод 3, Бѝка, Брдо 3, Брѝшлян, Бърдо 3, Вада, Вал, Вѝлог, Вир 9, Вол, Вър 3, Вѝрба 2, Вѝртоп 8, Гѝбар 6, Глама, Глог 2, Грло 2, Дел 5, Дол 7, Дрен 2, Дрма, Дуб 5, Сѝд (Дзѝд), Крѝс 2 и т.н. (общо 201 названия). Тази първична топонимна номинация говори за една изключителна старинност на онимите – 6, 7% от названията са от този тип оними.*

2.7. Префиксален именен тип названия или топоними, които са със слят предлог. Те са смятани също за изключително старинни (Дуриданов 1960: 121-184): *Завѝрише, Загорка, Занога, Застана, Нѝлаз, Нѝполѝе, Подстрана, Подлачица, Пѝтпеч (у Владѝћину плѝчу), Прѝдвис, Прелѝсѝе, Улаз, Умерица, Уреку, Урог, Устрану.*

2.8. Жителските имена, като старинен модел на номинация, са едно от сигурните доказателства за старинност на онимната система. В някои от тях са съхранени и отдавна изчезнали лични имена и прякори (Займов 1967): *Борѝнци, Гѝгѝнци, Гѝрлинци, Илѝнци, Кљѝчковци, Колешѝновци, Крајѝнци, Милѝновци, Прѝдовци.*

2.9. Изчезнали вече в говора и езика ни думи: *Алога, Безѝник, Беценѝак, Бѝлник, Боботѝло, Бременяк, Бучумѝт, Виштир, Грвѝља, Жубѝрна, Задниѝена вуниѝа, Зарѝзина, Звонѝрник, Зиѝчна гѝрла, Извѝрката,*

Катер, Клондила, Кощтерчица, Кривуљице, Крондир, Кужляница, Къмиа, Логори, Маскърница, Мастина, Модрице, Оплат, Ордация, Оройгриште, Отричак, Палтина, Папруг, Парисинье, Партя, Печ, Пештер, Плуждина, Припас, Пулькявица, Раптете, Сировичница/Сировишница, Скапакье, Скракульћа, Сланопация, Тельато, Темия, итрапка и др. (общо 112 названия, 3,7 %, без да се отчитат повторенията).

2.10. Старинни лични имена, прякори и родови имена са запазени в онимите. Голяма част от старинните антропоними са съхранени в микротопонимията: *Бислава, Болъин вир, Браил, Бъркин рид, Бъркушин, Вајчина падина, Вереджа, Войнегово орниче, Вунтино лѐжиште, Дворска падина, Дѐтков брод, Дивдине круше, Долутина дупка, Драгаљевац, Драина рука, Дърска долина, Жажомир, Ждимерица, Калетица, Калитин трап, Карибанья, Кличков дол, Клондила, Кнъжявъц, Кожина орница, Кондак, Копрен* и т.н. (общо 125 названия, 4,1 %, без да се отчитат повторенията).

2.11. Царибродската топонимна ситема е съхранила голям брой названия, които могат да се определят като двойни, тип „София-Подуене“ (Заимов 1973), а тук ги определяме като „описателни“ (вж. по-подробно Първа гл., III, т. 5). Двойните названия са представени по различни начини:

- ❖ С дефис: Вър-Забел, Вър-Ловница, Каца-камен, Којн-орница;
- ❖ Без дефис (с предлога у): Вър у Камину, Водете у Равно бучје;
- ❖ Без дефис и предлог, със скоби: Йвков вир (*Скокат*), Опашново (*Кръстати дуб*), Плочак (*Въжи гръм*); Свети Илија/ *Манастират*;
- ❖ Двойното название е въведено с различни предлози: Болъин вир (*У рекуту*), Кошин пут (*Уз Умишта*), Модино гивно (*У Заногу, уз границу*); Бошково крајиште (*испод Гојак*), Брег (*над село уз Рекуту*), Галина орница (*изнад Расје*), Гувна (*преко Мос*), Рацин дол (*къмто Славѐ*); Соколвица (*Одма до Славковицу*).

- ❖ В някои случаи доуточняващите названия са доста подробни:

- Брод до Луку (*за у Заногу ка идемо*),

- Кладинче (*под Савино пладниште до Митин мос*),

- Изатовсћи пут (*Пут за Стару планину къмто Каменичко*).

Без съмнение отбелязаните в писмени документи микротопоними от селищата на бившата Царибродска околия са старинни. Въпросът, на който предстои да отговорим е: колко старинни? Това би трябвало да докажат бъдещите ни изследвания. Важни остават научните факти, доказващи хипотезите.

Трета глава.

РЕЧНИК НА МЕСТНИ ИМЕНА ОТ ЦАРИБРОДСКО

Имената на местностите са ексцерпирани от писмени източници. Топонимите са записани според изговора им от стари, местни жители; ползвани са и стари административни документи (вж. по-горе в Увода). Особено в записите е смесването на две (и повече) графични системи.

Събирането на топонимни материали от наши учени на терен и то от райони, останали по политически причини извън държавната ни граница, все още е само добро пожелание за изследователите, особено в тези краища. За някои селища съм провела лични анкети с осведомители на място. Топонимите са записани с ударение, посочени са и изобилни географски характеристики и др. екстралингвистични данни.

Етимологизуването на местните названия е част от ономастичния анализ, който ще спомогне да се изясни произходът и значението на екзонимите, звучещи странно и неразбираемо за днешните жители от тези райони, и ще бъде, без съмнение, от полза за следващи ономастични изследвания. Съществуват достатъчно причини, за да бъдем по-въздържани и не толкова категорични при предлаганите етимологии на названията. Необходимо е и тук да припомним, че предложената етимология е само един от възможните варианти. При двучленните имена вторите части се обясняват отделно, като след тях се изброяват предходните първи части, подредени по азбучен ред.

В тази част от труда се прави реконструкция на имената и техните форми. Реконструирани са апелативи и антропоними. Някои от тях:

Бѳтевица – 1) гора, ливади, Рос; 2) ливади, ниви, Сен. – Прилаг. от изч. ЛИ *Бѳте*, ЗФ на *Бѳто* и наст. *-ица*. Има две предположения за произхода на ЛИ *Бѳто*: едното – съкратено от *Веле-бѳт* и под., (ЛИ *Бѳто*, XVI в. – Заимов 1988: 21); другото – срв. най-често срещаното трак. ЛИ в писмени паметници/ “Les noms thraces les plus populaires”: *Bithus* (500), срв. още и ЛИ: *Βιθας*, *Βειθας*, *Βιθης* [*Bithianus*] [*Bithio*], *Bitho*, *Βιθουης*, *Βειθηης*, *Bithitralis*, *Bitus*, *Bithys* (*Bithys*, син на *Κοτως*), *Beitus*, *Bitos*, *Vithus*, *Vitus*, *Βιθυς*, *Βειθυς*, *Βιθους*, *Βιθος* – тези лични имена са регистрирани в надписи от районите на Pautalia (Кюстендилско, Радомирско, Пернишко, Дупнишко), Serdica, Nicopolis ad Nestum, Philippopolis, Augusta Traiana, Pizus (вж. подробно Dana 2014: 197-303; Detschew 1957: 42). Срв. ВИ *Бѳтин дол* в Годечко (Симеонов 1966: 126), МИ *Бѳтень* в Берковско (Михайлова 1986/ 62), *Бѳтовото* в Монтанско (Михайлова 1984: 83), *Бѳтен* в Пернишко (Велев), СелИ *Бѳтевицы* в обл. Г. Вилна (RGN I 394); ВИ *Бѳтица* в обл. Г. Харков, *Бѳтовец* в обл. Г. Могилев (WRG I 161).

Бѳндзала, също **Бѳнзала**, **Бѳндзалото** – извор, Брѳб. – Би трябвало да се вземат предвид всички записи. Може да се предположи, че формата е в ед. ч. – *бѳндзало*/ мн.ч. – *бѳндзала*; последната форма от записите е членувана. В основата е *буна*, която се извежда от стб.

**воунжти*, **воунж*, успоредна форма към *воунати*: *буя*, *буяя*, стб. *воун* 'буен, луд' (ЕТР 48; БЕР I 90, 96; СтБР I 123). Тук за извор (извори) с буйна вода. Името е старинно и е възникнало по прякор, в случая персонифицира обекта, характеризира количеството вода. Вероятно от същата основа е и *бунда* 'човек, който говори глупости' (СРР II 285). Точна усоредица за образуването има при *скръндза/скрънза*, изведено от ие. **skr-*: **sker-* 'режа' (вж. подробно БЕР VI 806), среща се и формата *скръндзало* (и в разговорната реч). Срв. СелИ *Бундзи*, *Бундзишки* в обл. Вилна (RGN I 581). Срв. трак. ЛИ *Βονζης*, *Βενζης* (Detschew 1957: 43; Dana 2014: 224).

Варежица – ниви, ливади, кръст-оброк, Рад. – С осн. от *варега*=*варяга*, *варяг*, диал., като Пр със значение 'вялый, пустой, беспутный человек'; „так называли на Руси выходцев из Скандинавии“, рус. *варяга*, *варяжа* 'корзинщик, коробейник', също 'пройдоха, босяк, прощельга', укр. 'борец, крепкий, рослый человек' (Даль, Фасмер I 274, 276) и топон. *-ица*. Тук вероятно от заемка като прякор. Срв. стар. *Варяжское море/ Балтийское море*; СелИ *Вареж* в обл. Владимир, *Варяши* в обл. Вятка (RGN I 653); ВИ *Варегово* в обл. Г. Ярославъл, Речи *Варежка* в обл. Г. Ярославъл, *Варяш*, *Варяшка* в обл. Уфа (WRG I 263).

Верёджа – ниви, ливади, Кам. – Вероятно по Пр *Верега*, с регресивна асимилация от *варега*, *варяга*, срв. по-горе *Варежица*, тук е образув. прилаг. с *-ъ*. Названието е тип елипса с отпаднала втора част като *нива*, *ливада*.; с *дж < з'*, характерно за говора.

Виштър – 1) гъсталак, пасище, ниви, Йел; 2) ниви, пасище, Рос. – От изч. *вицир*, запазено в диал. *вицим* 'цвиля; смея се с висок глас' в Трънско (Младенов 2011: 43), също *виця*, *виск* 'цвилене', *свиця* 'свира силно, пищя' и в др. слав. ез. (БЕР I 152), за образув. срв. *пастир*, *сатир*, *богатир* (ЭСРЯ I 183), много рядка наст., за която се предполага, че е от прабълг. произход. Рядко се среща и в топонимията: срв. МИ *Бутир* в Радомирско (Чолева 2009). Тук вероятно обектът е персонифициран, семант. за място, където свистят, духат силно ветрове или са отглеждани много коне и те са цвилили. Би могло и с регресивна асимилация от *вещир/вещер*. – Вж. *Гърњи*.

Дурузова бара – ниви, ливади, Гул. – От РИ по ЛИ или Пр. Възможно от изч. стар. ЛИ **Дураз(ис)*, с прогресивна асимилация *у-а > у-у* срв. трак. *Δουραζερις*, *Durazis*, *Durisis*, *Duriso* – това ЛИ е отбелязано в надпис от с. Г. Бешовица, Врачанско (Dana 2014: 328; Николов 1997: 19).

Карйбанъа – ливади, Сен. – Прилаг. с *-ъ-* от стар. ЛИ *Кару* < *Каро* и *бан*, истор. 'областен управител у южните славяни през средните векове', заето в балканските езици от първобълг. *βοεάνος* 'господар', или от *бајан* 'богат, заможен' (БЕР I 30), срв. *Батбаян*, български владетел. Поради ударението по-малко вероятно от ЛИ *Карбан*, образув. от *Карбо* XV в. с *-ан*, от *карба* 'укоряване, строгост', от гл. *карам* 'коря' XIV в., срв. ЛИ *Карбо*, *Карбул* (Займов 1988: 118). Гл. *карам* е от бълг. произход, заст е

от бълг. и в др. балкански езици (БЕР II 236). Срв. МИ *Карбульев* дол в Брезнишко (Велев 2009: 176), СелИ *Карбаново* в обл. Витебск, *Карбаян* в обл. Казань (RGN IV 64).

Кондак – ливади, Брак. – Названието може да бъде тълкувано по различни начини. Има готови нарицателни, които съвпадат напълно с регистрираната топонимна форма, напр. остар. *кондак* 'приклад на пушка', което семантично не може да обясни топонимната номинация. Възможно да е от прякор, запазен в диал. прил. *кондалѐс* 'едър, кокалест човек', *кондалача* 'обидно за едра, грозна жена' в Трънско (Младенов 2011: 94); срв. и остар. *конда̀к* 'църковна песен, химн', което е заемка от гр. *κοντάκι(ον)* 'химн', а то произв. от *κοντός* 'къс, кратък; голяма дървена пръчка' (БЕР II 584), също и в др. слав. езици: рус. *конда* 'бревно крепкой сосны' (ЭСРЯ II 308-309). Тук би могло семант. за място, където е имало борови дървета, образув. от *конда* с *-ак*. В основата на топонима се открива и ЛИ *Кондо* XIII в. с много производни, срв. и ЛИ *Контраг*, син на хан Аспарух (Заимов 1988: 124). Срв. ВИ *Конда* в обл. Арахангелск, *Кондабулак* в обл. Самара, *Кондак/Кондас* в обл. Перм (WRG II 429); СелИ *Кондаки* в обл. Гродно и Псков, *Кондаков* в обл. Дон, *Кондакова* в обл. Рязан (RGN IV 210).

Мастина – 1) гори, ниви, ливади; 2) гори, ниви, Пет. – От стар. *маст*, *маста* 'свинска мас', стб. *маст* 'мазнина; масло' и в др. слав. езици (БЕР 680) и наст. *-ина*; семант. за мазно, плодородно място; срв. семант. МИ *Масленица* в Брезнишко (Велев 2009: 320) *Масла̀ро* в Софийско.

Мокина чука – гори. – По ЛИ *Мока*, ЗФ на *Моко*. Това ЛИ е отбелязано като произв. от *Мокро* (Заимов 1988: 158); възможно да е използван моделът на едно от най-честотните трак. ЛИ *Мокас*, *Мокакеυθος*, *Мокалаς* = Мока (Мука) (Дана 2014: 382). Срв. МИ *Мокьин брег*, *Мокьиното* в Годечко (Симеонов 1966: 188), *Моково лозе* в Софийско.

Па̀кшина воденица, Сен. – От РИ по изч. ЛИ *Па̀кша*, ЗФ на *Па̀кшио*, образув. от ЛИ *Па̀ко*, което е произв. от *Па̀ко-слав*, *Па̀кул*, общослав. *пакъ* 'силен' (Заимов 1988: 176) и *-шо*, както *Лю̀бшо*, *Бѝшо*, *Па̀шо*, *Ра̀шо*. Срв. МИ *Па̀кева ма(х)ала*, *Па̀кови ливади*; РИ *Па̀киданци* (от ЛИ *Па̀кидан*, както *Добродан* и под.) в Радомирско (Чолева-Димитрова 2009; 2011), МИ *Па̀киков рът* в Софийско, ВИ *Па̀кьовец* във Врачанско (Николов 1997: 333); МИ *Па̀ковска ма(х)ала* в Монтанско (Михайлова 1986: 150); СелИ *Па̀ково 2* в обл. Псков и Витебск, *Па̀ко̀щ* в обл. Галиция, *Па̀кшеньга* в обл. Г. Вологда, *Па̀кшина* в обл. Г. Вологда, *Па̀кшинка* в обл. Казань, *Па̀кшино 2* в обл. Кострома (RGN VI 550; SG VII 821).

Па̀пруг – ливади, пасбища, КВр. – От *по̀пруг* 'поясът, прашката и въжето на самара на коня', също и 'пояс на човек', стб. *по̀пруг* (ЕТР 488), тук с акавизъм, характерен за говора. Срв. МИ *По̀пруг*, *По̀прузи* в Брезнишко (Велев 2009: 370).

Сѐбина лива̀да – извор, ливади, мучурища, ВР. – По стар. ЛИ *Себа, Себе* < *Себемисъл* XII в. (Займов 1988: 197) и *лива̀да*. Срв. СелИ *Себино* в обл. Херсон (RGN VIII 144); РечИ *Себла* в обл. Ярославль и Твер (WRG IV 207).

Ша̀динци – ниви, ливади, пасбища, Ис. – ЖитИ/РИ по Пр или ЛИ *Ша̀да*, ЗФ на *Ша̀до*, възможно и прабълг.; срв. перс. *šad* 'весел, щастлив'. Срв. РИ *Ша̀дови*, МИ *Ша̀дова тръ̀ница*, *Ша̀довите брескѐ* в Радомирско (Чолева-Димитрова 2009: 466); СелИ *Šadići 2, Šadinac* (IM 421); *Ша̀деево* в обл. Рязан, *Ша̀дища* в обл. Витебск (RGN X 202).

Четвърта глава

РОДОВИ ИМЕНА ОТ ЦАРИБРОДСКО

1. Изследване на родовите имена в България

Съвременната българска антропонимна система включва лични, бащини и фамилни имена. Родовите имена остават малко встрани не само от установената трикомпонентна система, но и извън изследователския интерес (Чолева-Димитрова 2017: 10). Публикациите, посветени на родовите имена у българите са твърде малко. Както е отбелязано съвсем точно „досега у нас няма изследване на тези антропоними, въпреки че те са тясно свързани с генезиса и развитието на редица наши селища, чиито названия явно имат антропонимичен родов произход“ (Ковачев 1982: 147, 186). През 1983 г. Саламбашев публикува материал за родовите имена в кв. Устово на гр. Смолян (Саламбашев 1983). Авторът е проучил генеалогията на по-големите родове, класифицирал е имената, отделил е изчезналите родови имена и е посочил произхода и значението на някои от тях. Трябва да се отбележи, че Саламбашев приема като еднозначни термините родово и прякорно име. В труда на Ковачев „Българска ономастика“ има отделна глава, посветена на родовите имена. Според него „отделните видове антропоними трябва да се проучват и разглеждат като подсистеми, в които да се търси общото и различното“ (Ковачев 1982: 147), чието становище смятам за правилно. Ковачев препоръчва разглеждането на различните подсистеми на антропонимите да бъде свързано с решаването както на лингвистични проблеми (проучване на антропонимите в езика и речта, в книжовния език и диалектите, на фреквентността им на разпространение), така и на социологични проблеми (отношението между антропонимите и техните носители). Към тази негова препоръка можем да добавим сега и разкриването на особеностите на народния дух, психическите особености на дадено общество, на даден народ, т.е. да бъде осветлена народопсихологията (БТР 500), отразена в именуването на българите (Чолева-Димитрова 2017).

Антропонимната ни система има своите особености. Донякъде тези особености се коренят в наложените административни закони. Те са причината да говорим за непоследователността по отношение на *родово име* – *фамилно име* в България. В днешно време българският гражданин

може да избира за фамилно име на детето си между старото родово име и личното име на дядото. Тази нееднозначност, подкрепена със закон, е причината да бъдат изоставени много старинни родови имена. Няма съвременно изследване, което да ни покаже каква част от родовите имена са съхранени и са станали фамилни. Доколкото има проучвания у нас, то те са свързани с генеалогията на големи, известни родове – рода на Асеновци, рода на Комитопулиците и т.н., на прочути възрожденски дейци, на видни личности, участвали в изграждането на съвременна България. За родовете и за интересуващите ни родови имена на всички останали българи е твърде сложно да почерпим информация. В историческите документи, съхранили данни от XV-XVI в., откриваме предимно лични имена и много рядко родови (в случаите, когато са имена на махали или са споменати прозвища).

Системното събиране на микропоними от цялото българско езиково землище има огромна заслуга за съхраняването на родовата памет на народа ни, отразена най-вече в родовите имена. Хаджийски е прав, когато пише, че „душевността най-мъчно се отразява във веществените паметници, затова най-богат извор за нея си остава народното словно творчество“ (Хаджийски 1995: 25). Родовите антропоними са част от това творчество. У нас тези антропоними се събират на терен с помощта на информатори – възрастни жители, които задължително трябва да са староседелци. В топонимичните монографии за отделни околии към всяко селище се споменават и имената на родовете. С тази задача се справят всички ономасти, но обикновено се спира само до регистрирането на имената, без да се изследват родовите имена като подвид или подсистема. Ковачев определя много точно значението и необходимостта от изследването на тези антропоними, отбелязвайки, скритото в тях „значително езиково и психологическо богатство“ (Ковачев 1982: 187).

Докато личното име (и затова е лично) служи за номинацията на една личност, получило е тази номинация от един много личен, тесен кръг (родители или кръстник), родовото име, макар и възникнало като прякор или прозвище на един човек, то именува група от хора, неговата поява е отражение на духовността на околните, техните разбираня, представи, преценки.

„Понеже в родовото общество обществената необходимост съвпада с интересите на всички хора, то...*необходимото поведение е и субективно желано*; повелите на необходимост са станали лични мотиви; поведението на хората е станало техен нрав, тяхна съвест...Това е състояние на пълно обобществяване на отделния човек“ (Хаджийски 1995: 94). Без съмнение Хаджийски изхожда от т. нар. „психологически колективизъм“ на Вунд (Wundt 1900). Това сливане на отделния човек с групата, задругата, рода/влаката, а оттам и с общността, включваща жителите на едно населено място, очертава и нашата проява на научен интерес – какви са

тези общи критерии, психически нагласи и мотиви, които са в основата на родовите антропоними и водят до отличаването на един род от друг. Особено когато става въпрос за родовите имена, запазени и досега в малките населени места – селата. „Старото село се състоеше или от един нараснал род, или от няколко махали – родове, които чрез бракове се сродяваха“ (Хаджийски 1995: 106). Стигайки до по-модерните идеи за персонализма, разгледани в отделен труд от Райнов (Райнов 1995: 108), можем да приемем като твърде подходящ за настоящето изследване въведеният от Бодуен де Куртене термин „колективна индивидуалност“, който е на границата между индивидуализма и народопсихологията (Бодуен де Куртене/ Vaudouin de Courtenay 1963: 59).

За изясняване на термина родово име е добре да се направи сравнение и с термините фамилно име, прозвище, прякорно име, а за проследяване на хронологията на възникване на отделните видове антропоними, да се определи взаимозависимостта на родовото и жителското име.

В миналото основната обществена единица е бил родът „колектив от кръвни родственици, водещи произхода си от общ родоначалник (праядо, предшественик), носещ общо име. По време на Първата българска държава родът е бил стожерът на отделните общини. В обсега на отделните общини и населени места отделните родове са се разграничавали чрез специални родови имена. С появата на класовото разслоение на обществото родовете постепенно загубват значението си (Ковачев 1982: 186). Важна особеност на нашето общество, особено за родовете в малките населени места е, че те пазят и досега родовите имена, макар че не всички ги записват като официални фамилни имена на децата си.

Известното определение за *родово име* гласи, че то е „общо название на няколко семейства, свързани с кръвна връзка по мъжка линия“ (Ковачев 1982: 186). Жителското име посочва жителите на дадена местност, село, махала; родовото име посочва носителите на името на родоначалника (основателя на рода). То може да е лично име, прякор или прозвище.

За разликата между прякора и прозвището приемам определенията на Мурдаров: **прякор** – наименование, свързано с характерните белези на някой, измислено за присмех, подигравка; **прозвище** – название, дадено някому, отразяващо негова отличителна черта, особеност. То се простира по цялата скала на името като обхваща и неутралната (в някои случаи) и положителната оценка (Мурдаров 1979: 399; Мурдаров 1984: 225). За Ковачев прозвищата са свързани предимно с местопроизход (по имената на селища или райони), с етнически произход и с различните професии, занаяти и служби (Ковачев 1982: 197). Тази подялба на прозвищата също намирам за напълно удачна и я възприемам при класифицирането на родовите антропоними. На отношението прозвище//прякор се спира в една от последните си, излезли от печат, работи и Янев (2014: 52).

ЛИ

Прз } → РИ → ЖитИ → СелИ

Пр

Много тясна връзка, особено в западните български краища, има между родовите и жителските имена. Според Заимов (Заимов 1967: 5) под ономастичния термин **жителско име** се разбира „селищно име, което изпърво е означавало жителите на дадено селище, а по-късно започва да означава самото селище, т. е. става селищно име“. Склонна съм да приема, че първоначално е съществувало родово име, което по-късно започва да изпълнява и други функции, следващи първата и по формални показатели покриващи се напълно с нея (вж. по-подробно Чолева-Димитрова 2002: 90).

Обикновено се приема, че фамилните имена у нас се утвърждават през XIX в., а официално се узаконяват след Освобождението (Илчев 1969, Русинов 1978). Макар че родовите имена са свидетелства на един минал период от развитието на антропонимната ни система, тяхното изследване е актуално и днес, голяма част от тези антропоними формират съвременните фамилни имена (Янев 2009: 110). Интересът към изследване на фамилните имена не е стихнал и до днес, през последните години излязоха доста публикации за този вид антропоними (Янев, Чобанов 2005; 2014; Парашкевов 2017). Пълна библиография на публикациите за фамилните имена у нас вж. при Димитрова-Тодорова 2011: 24-26, 31-34.

Западните български краища, в т. ч. и Цариградско, са изпитали по-слабо влиянието от османското нашествие (Гандев 1972: 260), в сравнение с някои други български земи. Има и специфични моменти в развитието на родовете и селищата. В някои населени места, напр. Радомирско, всеки отделен род е имал собствена църква или параклис (напр. запазените топоними като *Агаино църкве* и др.). Тези факти говорят за много силно и вероятно продължило по-дълго време родово обособяване, запазена родова традиция (Чолева-Димитрова 2002; 2009; 2017).

За развитието на прякорите и прозвищата до родови и след това фамилни имена можем да съдим от запазените в административните документи оними. При изследване на крепости актове от XIX в. се натъкнах на много такива случаи. Именно там можем да открием така необходимия ни доказателствен материал. При описване на имотите на собствениците най-напред се среща името *Иван Мотикар*, *Мотикар(о)*, по-късно наследниците му са вписани като *Мотикаръе* или *Мотикарци*, а в наши дни това родово име е преминало като фамилно под официалната форма *Мотикаров*. Различните словобразователни модели с една и съща изходна основа ни разкриват етапите, през които минава формирането на родовите и фамилните имена (Чолева-Димитрова 2017: 13).

Иван Мотикар → *Мотикар(о)* → *Мотикаръе* → *Мотикарци* → *Мотикаров(и)*

(Прз → РИ = ЖитИ → ФИ)

Лингвистичният анализ не се изчерпва само с ономастичната етимология. Нужно в случая е да се разкрият и отделните модели при образуването на родовите имена. Тези модели са нагледни доказателства за различната степен на вторичната онимизация на прякорите и прозвищата, отразена в родовите имена, които в голямата си част формират фамилните имена.

Мечкàри → Мечкарóвци → Мечкàрови

(Пр/Прз → РИ=ЖитИ → ФИ)

Маджàрийе → Маджàрийето → Магъàрци → (Маджарови) →

(Прз → РИ=ЖитИ → ФИ)

Сложността при разглеждането на родовите имена е свързана с нееднородния им характер. Обикновено тяхната мотивираща основа е лично име, прякор или прозвище. Обект на настоящето изследване е системата от родови имена, които са регистрирани в бившата Царибродска околия, включваща 34 селища. Важна част от проучването е онимната реконструкция, която ни позволява да достигнем до изходната форма на първичното лично име, прякор или прозвище. Така се очертават много отчетливо мотивите при възникването на родовите имена, които са отражение на духовните стремежи, вярвания, представи за добро и зло, за това, на което най-много са държели българите, когато са живели в задруги, родове/ влаки (Хаджийски 1995: 23).

2. Родовите имена в Царибродско

Писмените източници, от които е ексцерпиран топонимният материал от Царибродско, включват и допълнителни данни, „които трябва да се запазят за поколенията“ (Николова 2003: 114). Селищата от Царибродско са представени самостоятелно, с кратки исторически и географски данни; описани са махалите и отделните фамилии/*родове*; кръстовете-оброци, както и празниците.

Вниманието ми е насочено към разкриването на основните типове родови имена – определяне на мотивиращата основа и словообразователните модели, както и да се направят изводи за отразената в родовите имена народопсихология, доколкото е възможно това. От дългогодишната ми работа на терен с информатори винаги ми е правило впечатление, че те безпогрешно се ориентират и по никакъв начин не се затрудняват да определят дали дадено име е родово или фамилно.

Както беше споменато още в началото, родовите имена от този регион са ексцерпирани от публикувани материали в началото на XXI век. Има известна разлика при представянето на този тип антропоними. От районите на Забърдието, Нишавската долина, Дерекула и Горни Висок авторите са отбелязали този тип названия като родови имена или като родово-фамилни (Николова 2001, 2002, 2003; Иванов 2002). От селищата, намиращи се на север от с. Славиня и включени към община Пирот, са поместени записи на фамилни имена, все пак с пояснения, дадени в скоби,

кое е основното име (Златковић, Др. – Васић 2000). В селищната история се споменават и родовите имена на първите заселници. В проучването се включват само имената на по-големите родове.

Общият брой на изследваните родови имена е 545.

Проучването на произхода и значението на родовите имена в Цариградско показва какво голямо богатство е съхранено в антропонимите. Освен това ни информира за културата (материална и духовна) на населението от този край, спомага да се направят изводи за езиковите особености на именната система в тези исторически български земи.

Родовите имена в изследвания регион представят различни словообразователни модели. Това, което различава родовите от фамилните имена, е тяхната връзка и на практика изравняване с жителските имена. Тук не се спирам по-подробно върху тези (на жителските имена) словообразователни модели, защото приемам напълно предложената от Заимов класификация на жителските имена, разглеждани като отделни типове (Заимов 1967: 9-16). В повечето случаи е трудно да се определи коя от формите е възникнала най-напред. Уеднаквяването на фамилните имена, което се дължи на използването на суфиксите *-ев*, *-ов*, *-ин* (Янев 2009: 111), с които се образуват прилагателни притежателни имена, ако приемем за най-ново, ще влезем в противоречие, не само защото това са общославянски суфикси, но и затова, че са част от словообразователните модели при жителските, т.е. и при родовите имена.

2.1. Словообразователни модели

-ев, -(и): *Дупљарѐви, Дјанчеви, Кацареви, Качареви, Масларѐви, Цвикарѐви.*

Тази наставка се използва сравнително рядко при образуването на родови имена в изследвания район. Ударението върху наставката *-ов* (*-ѐв*) е характерно за родови имена, които са производни от югозападна форма на личните имена, както и от прякори: *Беличѐви, Дупљарѐви, Йочкарѐви, Масларѐви, Панчѐви, Цвикарѐви, Яшарѐви; -ин, -(и):* *Аджини, Алѐксини, Ангѐлаќини, Андѐрѐјини, Анини, Антини, Ачини, Бадини, Балаќини, Балѐсини, Бешилийини, Биѐжикѐвини, Божанини, Бѐжини, Бѐдини, Бѐќини, Бонини, Бѐтини, Брѐндини, Бѐбини, Бугљини, Бѐдини, Бѐсини, Везѐини, Велиќини, Власаќини, Вѐлчини, Вѐрѐжини, Галѐјини, Ганини, Глигорини, Гѐдѐжини, Гѐќини, Гоѐцини, Грѐдшљини, Грѐјини, Грѐђини, Гѐђини, Гѐќини, Гулийини, Гѐсини, Гѐлини, Гѐерини, Гѐѐчини, Гѐйвљини, Гѐмишини, Гѐѐзини, Гѐурѐжикѐвини, Гѐурини, Данини, Данѐњини, Дѐжѐвини, Дѐжорѐджини, Дѐжѐрѐгини, Дѐжѐрини, Димини, Димитанђини, Дѐинѐчини, Диризмини, Дитини, Дишини, Дойѐчини, Дрѐмбини, Дойѐчини, Дрѐшљини, Дудини, Дуљини, Дѐнини, Дупѐјини, Дупшини, Дуѐцини, Жѐжѐсини, Жѐќини, Жѐрини, Жѐжѐсини, Жѐмбини, Загорќини, Замбини, Зѐнини, Иђини, Истатини, Йѐцини, Калићини, Калѐчини, Калаѐджийини,*

Калакәсини, Кәндзини, Канльини, Каралейни, Клагьини, Кләиһини, Кәдини, Коләсини, Кәлчини, Кольини, Кондини, Кордини, Кәстини, Кәтини, Коцини, Кркәцини, Крүшини, Крушумлийини, Күйини, Кульини, Кутлйичини, Кыресини, Кыйшини, Къкьини, Кәдсини, Кьурчийини, Кьрстини и т.н.; **-ов,-(и)**: Ангьәлкови, Андәсарови, Андонови, Антанәсови, Андәлови, Басйлови, Беличәви, Бәшкови, Бранкови, Брданови, Васильәлови, Васулянови, Велйчкови, Велюнови, Веселинови, Вештерови, Видәнови, Войнови, Гәйденови, Голубови, Гьәнови, Гьешманови, Давиткови, Дамњанови, Данилови, Дәйкьови, Дәрманови, Димитрашкови, Додәнови, Дунгярови, Дурузови, Живкови, Зәркови, Зарупкови, Зәякови, Заячкови, Зләткови, Иванови, Илйкьови, Йованчови, Йоргови, Йочкарәви, Калйчови, Каменови, Карпүзови, Качеманови, Качүрови, Колйчкови, Колйчови, Кәднчулови, Крийлови, Кьескьймови, Кьукьульәнови, Кьүлови и т.н.; **-ев(ци)**: Ковачәвици, Панчәвици, Портеләвици; **-ин(ци)**: Ацийинци, Андрәйинци, Булүбашинци, Веләсинци, Вәйчинци, Вьртдинци, Гәгьинци, Гмйтринци, Гдгьинци, Гдльинци, Грәуринци, Грүйинци, Гьеринци, Гьәринци, Гьүгьинци, Гьүринци, Дивдинци, Дошетинци, Дуркьинци, Жининци, Илийинци, Илйнци, Ицинци, Йеврәйци, Јованинци, Йәвинци, Јәлинци, Јәнинци, Каладжийинци, Кйринци, Кожләйинци, Коләсинци, Кәлинци, Крәтинци, Крстинци, Кукудйинци, Күлинци, Күнйинци, Кьйринци, Кьәсинци, Кьрльинци, Кьцинци и т.н.; **-ов(ци)**: Аврәмовци, Божйловци, Боровци, Бәшковци, Брегановци, Васильһовци, Вәчковци, Голубовци, Горановци, Дамњановци, Дәнкьовци, Дивәновци (Дивјановци), Дитовци, Дләвци, Живковци, Здрәвковци, Иванковци, Илковци, Каменовци, Клйчковци, Колешановци, Корбуляновци, Криводолци, Кукумәвци, Кыриянновци и т.н.; **-ар(йе)**: Букаръе, Гребенарә; **-йе (-ье)**: Вүзяджйие, Кьерезйе, Семиције;

2.2. Семантични групи родови имена

Като най-голяма се оформя групата от родови имена, възникнали от *прозвища*. Приемат изказаното от Ковачев становище, отбелязано и тук, по-горе в текста, че прозвищата са свързани с различните занаяти, професии, служби (и др. деятельности); местопроизход и етнически произход. Съгласна съм с изследователя, че това са и едни от най-старите типове родови имена (Ковачев 1982: 187).

2.2.1. Занаяти, търговия, земеделие, скотовъдство и др. дейности: *Балакчйини*, Прз от диал. *балъкчия* 'рибар'; *Гребенарә*; *Дунгярови*, от *дунгер* = *дюлгер* 'дърводелец, строител'; *Каладжийини*, *Карпүзови*, *Кацареви*, *Качареви*, *Ковачәвици*, *Кьурчийини*, *Лукарәвици*, *Масларәви*, *Менджйинци*, *Мечкарәви*, *Мечкаровци*, *Пандүрци*, *Портеләвици*, *Семиције*, *Тумурције*, *Црепнәрәви*, Пр/Прз от *црепняр*, *црепняркъе* 'група жени, които газят и размесват глина, от която изработват подници за печене на хляб' (някои от прозвищните имена са от отдавна изчезнали занаяти);

РЕЧНИК НА РОДОВИ ИМЕНА ОТ ЦАРИБРОДСКО

Родовите имена са ексцерпирани от писмени източници. Те са записани според изговора им от стари, местни жители; вероятно са ползвани и стари административни документи (вж. по-горе в Увода). Особено в записите е смесването на две графични системи. Събирането на ономастични материали от наши учени на терен и то от райони, останали по политически причини извън държавната ни граница, все още е само добро пожелание за изследователите, особено в тези краища. За някои селища съм провела лични анкети с осведомители на място. Родовите имена са записани с ударение, в редки случаи е приложена допълнителна информация.

Етимологизуването на родовите имена е част от ономастичния анализ, който ще спомогне да се изясни произходът и значението на този вид оними, да се разкрие огромното словно богатство, съхранено от дедите ни и актуално и до ден днешен.

В някои случаи родовите имена могат да бъдат тълкувани по различни начини. Посочват се най-много до два-три варианта. Съществуват достатъчно причини, за да бъдем по-умерени и не толкова категорични при предлаганите етимологии на названията. Приложен е един от основните ономастични методи – антропонимичната реконструкция (вж. по-подробно I глава). Предложеното тълкуване на имената е само един от възможните варианти.

Басйлови, Рс. – По изч. ЛИ *Бадзил*, *Базил*, от *Бадзо/Базо*. За ЛИ срв. трак. ЛИ *Ваζης*, thrac. осс. (f.), *Ваζοβαλς* (f.) в надпис от района на Пауталия/Кюстендил; *Ваζιτηνός* [de **Ваζιτα*], изч. МИ *Ваζопара* в района на Глава Панега (Dana 2014: 188). Срв. МИ *Базàлова маалà* в с. Ярджиловци, Пернишко (жителите ѝ се наричат *Базалите*), МИ *Базйцка маалà* в с. Мърчаево, Пернишко (в нея живее род *Базйцо*), *Базйцката корйя*, гора, владение на род *Базйцо*), Велев; СелИ *Базак-Гурт* в обл. Вятка, *Базалеевка* в обл. Харьков, *Базанова* в обл. Перм, *Базаново* в обл. Минск, *Базино* в обл. Кострома (RGN I 231).

Обросови, Рад. – По ЛИ *Оброс*, образув. от *Обро*, съкрат. от *Обретен*, с -ос (по гръцки модел). Срв. трак. ЛИ *Αβρό-ζελις*, ЛИ с корен *Αβρο-* (Dana 2014: 161).

Севѣнини, ВР. – По ЛИ *Севка*, умалит. от *Сева*, ж. от *Севко*, ЛИ *Сево*, съкрат. от *Севлад/Всевад*, XV в. (Займов 1988: 197). Възможно и по ЛИ *Севтъя*, ЗФ на *Севтъо*, с диал. *тъ* > *ч*, срв. едно от най-разпространените трак. ЛИ *Σευτης*, *Σευθης*, *Σευθας*, *Σευθος*, *Seuthes*, *Seutes* (Dana 2014: 471-473).

В ПРИЛОЖЕНИЯТА е поместена карта на изследваните селища и етимологична справка за селищните имена.

Изводи

1. Относно антропонимната реконструкция и следите от тракийския език в българската ономастика

1.1. Нашите земи изобилстват от паметници на богатата тракийска култура. Съвсем навременен е въпросът: действително ли няма следи от нематериалната тракийска култура – от словното богатство на тракийския език, част от което без съмнение са различните видове оними – топоними, хидроними, антропоними. В това изследване се прави опит да се отговори най-общо на този въпрос. Вниманието е насочено към българската *микротопонимия*. Не случайно всички големи български учени-езиковеди са подчертавали многократно значението на ономастичните изследвания за българската наука. Сега, когато разполагаме с по-богат и надежден ономастичен материал, можем да направим и някои изводи. Проучват се основно микротопоними (хидроними, ороними, топоними), както и родови имена.

В количествено отношение повече следи от тракийския език се откриват в ономастиката на Западна България. Вероятно това се дължи на самото население, което в голямата си част е староседелско. От друга страна – част от най-точните успоредици се откриват далеч на североизток, което поставя нови въпроси.

1.2. Следите от тракийския език или влиянието, което е имал този език върху българската онимна система може да се открие в българската *микротопонимия*, най-често при т. нар. *отантропонимни топоними* – в случаите, когато названия имат в основата си лично име (част от тракийската антропонимна система). Това е валидно особено за микротопонимията от Западна България, за селища в планински и полупланински райони, където преобладава староседелско население.

1.3. Когато говорим за тракийски лични имена трябва да имаме предвид всички възможни антропоними, които са носели траките през различните периоди. Трябва да разглеждаме като цяло тракийската антропонимна система, а тя е изпитвала влияния, без съмнение, от народите, с които траките са били най-дълго време в съжителство. Акад. Георгиев изтъква, че най-голямо е било влиянието на гръцкия език, споменава и др. езици. Има неяснота за мястото на българския език. Непрекъснато повтаряната теза за претопяването на траките (един от най-многобройните народи след индийския), вероятно трябва да бъде прецизирана. За начините, по които е извършено това претопяване, могат да се градят и хипотези. Една от тях е, че постепенно траките са били назовавани (именувани) с чужди за тях имена – гръцки, келтски, български. Понякога е трудно да се определи кое е първичното име, кой от кого е заемал имена. Напр. ЛИ *Мовка-βορις* в многобройни надписи от Южна България; срв. и трак. ЛИ *Βορις, Βουρις* (Dana 2014: 232). Името Борис е свързано с българската история, запазило се е през вековете и дори

в сегашно време е едно от десетте най-предпочитани лични имена за момчета. Една немалка част от българските лични имена са идентични с тракийските. Микропонимният материал доказва, че личните имена от български произход са многократно повече от гръцките антропоними, които са били част от тракийската личноименна система. Това, без съмнение, е доказателство за едно много, много дълго съжителство между българите и траките на Балканите.

Повечето от топонимите е възможно да бъдат тълкувани и по друг начин. Много важни в този случай са отчетените екстралингвистични фактори – наличието на останки от богатата материална култура на траките.

1.4. Влияние на тракийската антропонимия се открива и в днешната българска антропонимия. Можем да приемем като голяма прилика на антропонимните системи наличието на голям брой *умалителни лични имена както в тракийския, така и в българския език*. И сега, съвременният ни антропонимикон изобилства от съкратени форми на имената (срв. трак. ЛИ *Муко*, *Мукас* < *Мукатралис*). Дори ако предположим, че не са заети конкретните тракийски имена, то много вероятно е да са оказали влияние моделите при образуването на българските антропоними.

1.5. Следи от тракийския език се забелязват и в българските *родови имена*. Този неизследван дял от българската антропонимна система разкри наличието на тракийски лични имена в съвременните български родови имена.

2. Изводи за микропонимите

Направените ономастични етимологични анализи на 3000 микропонима от района на Царибродско могат да се обобщят в следните изводи.

2.1. Старинни пластове оними:

Като най-старинни трябва да се определят топонимите, в които се откриват следи от езика на засвидетелстваните най-древни жители по тези земи – траките. При липсата на ранни писмени извори, изследването на микропонимията е единствената възможност да потърсим отговорите на много неразрешени и до днес въпроси и един от най-важните – дали са останали следи от тракийския език (траките) в българската топонимия.

2.1.1. Тракийски: *Арзънъ* (Дуриданов 1978: 72; 1981: 12); *Йёрма* /*Ерма* (Георгиев 1960: 52-53); *Ναῖσσός* (Георгиев 1960: 35).

2.1.2. Производни от тракийски лични имена или от преномени, които са били част от тракийската антропонимна система.

Изследвайки ономастичен материал, прилагаме и типично ономастични методи. Преди всичко това е реконструкцията на имената и формите. Тъй като в повечето случаи се предполага в онимите да е съхранено лично име, то използваният конкретен/ специфичен метод е

антропонимична реконструкция в микропонимията (Чолева-Димитрова/ Choleva-Dimitrova 1995, 2010a; Choleva-Dimitrova 2014). Установено е, че едни от най-старите лични имена се откриват в старинните местностни названия (Чолева-Димитрова/ Choleva-Dimitrova 2000, 2009, 2010, 2017, 2018).

Тук могат да се направят предположения за някои отантропонимни названия, че са съхранили имена, които са носели и траките (вж. Първа глава, V, т. 4). С относително най-голяма вероятност, че са възникнали от тракийски антропоними са следните названия: *Битевица, Боте, Бузина падина, Дурузова бара, Мокина чука, Таратитина падина*.

2.2. Стари български/славянски (вж. Първа глава, V, т. 4). Ето и някои примери: *Бундзала/ Бунзала, Бундзалото; Варезица, Вереджа; Виштир; Карибаня; Кондак; Мастина; Пакишина воденица; Папруг; Себина ливада; Шадинци*.

2.3. Други, предимно арумънски/влашки: *Букур, Бучумет(?), Лунпура, Магура, Пинет, Скурта, Чербес*; латино-румънски: *Кдстол (у Глджје), Кдстол (у Камину)*.

З а б е л е ж к а: Няма регистрирани турски названия, възникнали от изафети, сигурен белег за незначителното присъствие на турския език в онимната номинация. Има малък брой названия, възникнали от турски заемки на българска почва. Историческите данни също са в подкрепа на това становище (Гандев 1972: 160). Има едно название с гръцки произход: *Петриволь*.

2.4. За старинността на топонимите можем да съдим по запазените в тях езикови особености, характерни за отминал етап в развитието на езика ни. Тук ще бъдат представени данни само за някои от най-отличителните черти в системата на царибродската топонимия, регистрирани в по-горе разгледаните топоними.

2.4.1. Прилагателни с **-јь-**: *Вија вода, Војничѝи рог, Гавран дол, Гргуричи рит, Ижѝи дол, Лисичи прлаз, Лисичий рид, Мечи дол, Овча, Пѝсѝе пѝлье, Пѝси поток*.

2.4.2. Различните форманти, специализирани при образуването на топонимите, също са сигурен белег на старинност, тъй като в днешно време не се използва този модел на онимна номинация.

-ак (-як): *Видра̀к, Върля̀к/ Върляк, Гар̀к, Г̀дјак, Горешня̀к, Крушя̀к, Отрича̀к, Пустиня̀к, Самовля̀к, Тополя̀к*; **-ан (-ян)**: *Ботушан, Гьеря̀н, Крсјана̀; -ач/-ача (-яч, -яча)*: *Врта̀ча, Грбѝа̀ч, Дуняча, Кьокач, Редача, Сеѝила̀ч*; **-еш**: *Бѝлеш, Па̀деж* (от Падеш); **-ир** (рядка): *Виштир*; **-ич**: *Видилич, Габрич, Долѝч, Плавич, Сотнич*; **-иш**: *Перѝш*;

2.4.3. Най-разпространените наставки при топонимобразуването в разглеждания район, както и в останалите части на страната, са **-ица//ов-ица**: **-ица**: *Аламаница, Б̀арница, Битевица, Бѝбеница, Богѝтица*,

Брањевица, Брѐзевица / Брезовица, Букьеланица, Варезица, Височница, Казанчица, Родѐеница, Сламора̀вица Тивулица и др.; -щица < -(ь)ск-ица: Бoльѐвица, Гра̀деицица, Гѐрдеицица, Криводолцица, Тийѐвицица; -ице: (-istjo, *-iskjo): Ба̀нице, Бежанѐице, Бобѐвице, Бра̀нице/ Бра̀ниче, Га̀рице, Гнѝлице, Гра̀вице, Кра̀ице, Лѐжице, Окѐлице, Пла̀днице, По̀ятице, Равнѝце, Разлѐвице, Црѐпнице, Цѐрквице; стб. -ьц- > -ьц- /-ец/-ац: -ец/-ьц/-ац: Бу̀ковац, Венѐц, Венѐц, Книжѐвац, Провалѐц, Прѐжевац, Кру̀тѐсавац, Ра̀домѐровац (ъ > а, у > о в слаба позиция се определя като особеност, характерна за българския език (Божков 1984:19) или под влияние на сръбския език).*

2.4.4. Топоними тип „Дери-вол“: *Влачи-гаче, Крѝ потѐк, Мучи-баба, Начу̀й-глас, Палѝ-горнѝца, Смѐкни-гузица, Стрчѝ крак/Щрчѝ крак, Сълзѝ-бара.*

2.4.5. Сложни съществителни имена (Композиция): *Голорѐбра, Голорѐбро, Доброглѐд, Крстелѐз, Оройгрѝше, Поточел, Прѐкочял, Путимѐль, Путумѐль, Сливодѐл, Средобрѐе (арх. Средобрѐје), Средорѐк, Средорѐци, Средорѐтина, Средрѐтина.*

2.4.6. Топоними от нарицателни без суфиксални изменения: *Било 4, Бл̀ато 5, Боп, Бор, Брег 8, Брес, Брод 3, Бу̀ка, Брдо 3, Брѐшилян, Бърдо 3, Ва̀да, Вал, Ва̀лог, Вир 9, Вол, Вър 3, Вѐрба 2, Вѐртоп 8, Га̀бар 6, Глама, Глог 2, Грло 2, Дел 5, Дол 7, Дрен 2, Драма, Дуб 5, Съд (Дзѐд), Крѐс 2 и т.н. (общо 201 названия). Тази първична топонимна номинация говори за една изключителна старинност на онимите – 6, 7% от названията са от този тип оними.*

2.4.7. Префиксален именен тип названия или топоними, които са със слят предлог. Те са смятани също за изключително старинни (Дуриданов 1960: 121-184): *Завѐршиѐе, За̀горка, За̀нога, За̀стена, На̀лаз, На̀полье, Под̀страна, Позлацица, Под̀печ (у Владѐйфину плѐчу), Прѐдвис, Прелѐсиѐе, Улаз, Умерица, Уреку, Урог, У̀страну.*

2.4.8. Жителските имена, като старинен модел на номинация, са едно от сигурните доказателства за старинност на онимната система. В някои от тях са съхранени и отдавна изчезнали лични имена и прякори (Заимов 1967): *Борѐнци, Га̀гѐнци, Гѐрлинци, Илѐнци, Клѝчковци, Колѐшанѐвци, Кра̀јинци, Миланѐвци, Прѐдовци.*

2.4.9. Изчезнали вече в говора и езика ни думи: *А̀лога, Безѐжник, Беценѐак, Бѐлник, Бобот̀ало, Бременяк, Бучумѐт, Вишѐир, Грѐвѐаса, Жубѐрна, Заднѝјена вунѐја, Зарѐзина, Звонѐрник, Зѝчна гърла, Извѐрката, Катер, Клѐндѐла, Кѐштерчица, Криву̀лице, Крондѐир, Кужл̀аница, Кѐмиа, Логори, Маскѐрница, Ма̀стина, Мѐдрице, Оплат, Орд̀ачина, Оройгрѝше, Отрѝчак, Пал̀тина, Па̀прѐг, Парисѐнѐе, П̀арта, Печ, Пѐштер, Плѐждина, Прѝпас, Пу̀льѐявица, Ра̀птете, Сировѐчница/*

Сировишница, Скапакъе, Скракълъћа, Сланопѝца, Тељато, Темѝя, итрапка и др. (общо 112 названия, 3,7 %, без да се отчитат повторенията).

2.4.10. Старинни лични имена, прякори и родови имена са запазени в онимите. Голяма част от старинните антропоними са съхранени в микротопонимията: *Бислава, Бѝлин вир, Брайл, Бѝркин рид, Бѝркушин, Вајчина падина, Верѝджа, Войнегово орниче, Вунтино лѝжиште, Дворска падина, Дѝтков брод, Дивдине круше, Долутина дѝпка, Драгалѝвац, Дрѝина рука, Дѝрска долина, Жажѝмир, Ждѝмерица, Калѝтица, Калѝтин трап, Карѝбанѝя, Кличков дол, Клѝндила, Књѝжавѝц, Кѝжина орница, Кондак, Кѝпрен* и т.н. (общо 125 названия, 4,1 %, без да се отчитат повторенията).

2.4.11. Царибродската топонимна ситема е съхранила голям брой названия, които могат да се определят като двойни, тип „*София-Подуене*“ (Заимов 1973), а тук ги определяме като „описателни“ (вж. по-подробно Първа гл., III, т. 5). Двойните названия са представени по различни начини: с дефис: *Вър-Зѝбел*; без дефис (с предлога *у*): *Вър у Камѝну*; без дефис и предлог, със скоби: *Йвков вир (Скокат)*, *Опашново (Кръстати дѝб)*, *Плочак (Вѝжи грѝм)*; Свети Илѝја/ *Манастират*; двойното название е въведено с различни предлози: *Бѝлин вир (У рекѝту)*; в някои случаи доуточняващите названия са доста подробни: *Брод до Лукѝ (за у Зѝногу ка ѝдемо)*.

Без съмнение отбелязаните в писмени документи микротопоними от селищата на бившата Царибродска околия са старинни. Въпросът, на който предстои да отговорим е: колко старинни? Това би трябвало да докажат бъдещите ни изследвания. Важни остават научните факти, доказващи хипотезите.

Трябва да благодарим на българите, които въпреки всички страдания и лишения, са останали на земята на своите деди, а заедно с това са съхранили невероятното лексикално и ономастично богатство – названията на реките, долините, планините, както и названията на най-малките географски обекти (микротопонимията) – като част от словното богатство на българския народ.

3. Изводи за родовите имена

Родовите имена са нашата съхранена родова памет, затова и тяхното изследване е от особена важност не само за развитие на ономастичните изследвания, но и за изясняване на редица проблеми и в други хуманитарни науки.

3.1. Старинност на родовите имена

3.1.1. Предполагаеми тракийски лични имена в основата на родовите имена: *Басѝлови, Обросови, Сѝвѝини* и др.

3.1.2. Други старинни лични имена, образуващи родови имена.

Родовите антропоними са възникнали от лични имена, прякори и прозвища. В цариградската родоименна система са съхранени изчезнали лични имена, както и много форми на старинни антропоними, неотбелязани в излезлите досега у нас антропонимикони: *Бижикъини, Балъесини, Борейни, Везѐини, Вельунови, Въртѐинци, Дошетинци, Жажини, Корбуляновци, Кркѐцини, Неглови, Окѐинци, Радислови, Урини.*

3.1.2.1. Старинност по първична регистрация на личното име:

IX-XII в.: *Воин* > Войнови; *Станил* > Станилови; *Стан*, -ко > Станкови;

XIII в.: *Бижо*, съкрат. от *Дабижив* > Бижикъини; *Борей/Боруй, Борой* > Борейни; *Велик*, -о > Велѝкъини; *Мисло* > Мѝслинци; *Мицо/Мицко* > Мѝцкови; *Модро* > Мѝдрини; *Негло*, от *Негослав* > Неглови; *Стания* > Станийини; *Сульо*, *Сулян* > Сулянови;

XIV в.: *Будо* > Бѝдини; *Войчо* > Вѝйчинци; *Вълчо* > Вълчини; *Гръд*, *Гръдѝо* > Гръѝини; *Гуйо/ Гуйко* > Гѝкъини; *Дейко* > Дѝйкѝови; *Рода*, *Родо* > Рѝѝинци; *Станул* > Станулови;

XV в.: *Бойо* > Бѝини; *Боро* > Боровѝци; *Бото* > Бѝтини; *Бранко* > Бранкови; *Брадан/Бръдан* > Брданови; *Везей* > Везѐини; *Гаго* > Гѝгѝинци; *Денко* > Дѝнковѝци; *Дерман* > Дѝрманови; *Дивда* > Дѝвдинци; *Диша* > Дишини; *Койо* > Кѝини; *Нено* > Ненини; *Неца* > Нецини; *Око*, от *Окомир*, *Окослав* > Окѐинци; *Пальо* > Пѝльинци; *Петран* > Петранови; *Станимир* > Станимирови; *Станул* > Станулови; *Стойна* > Стойини; *Цоло* > Цѝлинци; *Шаро, Шарко* > Шаркови;

XVI в.: *Будо* > Бадини; *Белѝч* > Белѝчѝови; *Божо* > Божини; *Виден* > Видѝнови; *Гольо* > Гѝльинци; *Горан* > Горановѝци; *Груйо* > Груѝини; *Гъоро* > Гѝоринци; *Дуцо* > Дуцини; *Куньо* > Кѝунѝинци; *Кириян* > Кѝирияновѝци; *Милян, Милянко* > Милѝнковѝци; *Неделкѝо* > Неделкѝови; *Нейко* > Нѝйковѝци; *Николчо* > Никѝлчини; *Панче* > Панчѝвѝци; *Радисло*, от *Радислав* > Радислови; *Чачо* > Чѝачини;

XVII-XVIII в.: *Върто/Въртой* > Въртѐинци; *Гальо* > Гѝльини; *Кърло* > Кърлѝинци, *Найден, Найденко* > Найденкови; *Неша* > Нѝшини; *Нино* > Нѝнинци; *Нончо* > Нѝнчини; *Шико* > Шѝйкѝини;

3.1.2.2. Старинни антропонимни основи: *Бѝдини, Брегѝановѝци, Дѝвдинци, Жажомир, Жѝрини, Канльѝини, Кѝлѝгѝини, Кѝлѝшѝини, Кожлѝѝѝинци, Корбуляновѝци, Кордини, Кркѐцини, Крѝтинци, Лѝѝтини, Мѝслинци, Мѝдрини, Мъркѝини, Неглови, Окѐинци, Рѝѝинци, Сарѝлини, Студѝнковѝци,*

3.1.2.3. Старинност по словообразователни елементи на съставляващия родовото име антропоним (Чобанов 1994; Янев 2009: 161-220). Тук са дадени примери за реконструирани форми на антропонимите: -аса: *Веласа* > Велѝасинци; *Калкаса* > Калакасини; -ат: *Мил'ат* > Мийтовѝци; -ей: *Раней* > Ранѝини; -еса: *Балеса* > Балѝсини, *Колеса* > Колѝсини, Колѝсинци; *Киреса* > Кирѝсини; -ета: *Дошета* > Дошетинци, *Кръкета* >

Кркѣщини; *Рашета, Рашетко* > Решѣтковци; -еш(-ан): *Кол-еш-ан* > Колешановци; *Лелеш* > Лелешови; -ой: *Окой* > Окòинци; *Парлой* > Парлòинци; *Станой* > Станòјинци; *Токой* > Токòјинци; -ос: *Манчос* > Манчосови; *Оброс* > Обросови; -ул: *Кончул* > Кòнчулови; *Корб-ул-ян* > Корбулановци; *Станкул* > Станкулòвци; *Станул* > Станулови; -ун: *Ра(х)ун* > Раунови; -ут: *Пашут* > Пашутини;

3.1.3. Една немалка част от прозвищата и прякорите са запазили старинна българска лексика: *Вузяджийе, Грегуринци, Джавини, Драмбини, Дунгярови, Жъмбини, Зарупкови, Калитини, Кандзини, Качурови, Кличковци, Къкьульанови, Логорови, Лятринци, Мешковци, Панджини, Пандурци, Петличковци, Пиждерови, Пилищарови, Потини, Пъцкови, Скрипчанови, Скробар, Скъкьини, Таралѣјини, Тенци, Цвикарѣви, Црепньарòви, Чивлини, Чупини, Шамшини, Шутилови.*

3.2. В родовоантропонимната система на Царибродско доминират две наставки за притежателност: *-ин* и *-ов*. Родовите имена в изследвания регион представят различни словообразователни модели, както вече беше споменато и в началото, вж. за РИ *Мечкаровци* → *Мечкарòви*. Това важи не само за случаите, когато мотивиращата основа е апелатив – многообразието е валидно и за личните имена, които са в основата на родовите имена: *Груйинци* → *Грујини*. Това, което различава родовите от фамилните имена, е тяхната връзка и на практика изравняване с жителските имена.

3.2.1. При личните имена от м.р., които са в основата на родовите имена, се забелязва една основна форма: западна форма (ЗФ) – мъжки лични имена (ЛИ) на *-а* (родително-винителната форма се е изравнила с именителната). Тези антропоними образуват прилагателни притежателни имена, които са характерни за имената от женски род: *Киринци, Минчинци, Ненини*. На практика е невъзможно да се определи дали изходният антропоним е от мъжки или женски род.

3.3. Народопсихологията, отразена в родовите имена.

Разглеждайки родовите имена, регистрирани в 34 селища от Царибродско (вкл. няколко селища от Пиротско), които са възникнали от прякори и прозвища, можем да направим изводи за народопсихологията на българите от тези краища. В ценностната система на българина, ако съдим по родовите имена, на първо място стои неговата трудова дейност. Хората се определят предимно по това, което правят. В миналото са упражнявали занаяти и са извършвали дейности, които са отмрели отдавна, напр. *Гребенарè, Ковачевци, Црепньарòви*. Българинът, освен че обича животните, много често се сравнява с тях. В родовите имена откриваме прякори, свързани с *гъски, зайци, лисици, котки*, с различни видове птици – *кукумявки, пилищари, синигери*. Сравнително голям е дялът на родовите имена, възникнали от прякори във връзка с физическото състояние на човека – общ изглед: *Длгòвци, Шишкови, Шкълòмбинци*. Мотивираните от части на тялото прякори, образуващи родовите антропоними, обикновено

изразяват като особеност наличието на по-големи органи – *голям задник, голям корем, големи уши: Гъзѝни, Дупѝјини, Дупъарѝви, Душиини, Мѝшковци, Ушѝнови*. Прякорите, свързани с черти на характера са също добре застъпени. Най-голяма честотност се забелязва при родовите имена, възникнали от прякори за *невъздържан, избухлив, заядлив човек: Зарупковци, Къескѝмови, Чивлини*. Българинът обича да си говори с някого до насита. И в този край на България думането е важна част от ежедневието. Родовите имена, свързани с шумния и приказливия му нрав се изразяват в уменията му да гръгори, джавка, клика: *Гргуринци, Джѝвини, Дрѝмбини, Клѝчковци, Таралѝјини*.

3.4. Многогълковност при имената. Родови имена като *Каралѝјни, Качемѝнови, Кркѝцини, Кужудѝнци, Гулийини* и др. не могат да бъдат гълкувани еднозначно. Има колебание не само дали в основата на родовия антропоним е лично име или лексема, но и многогълковност на лексемите. Без допълнителната информация от носителите на родовите имена е невъзможно да се определи точната семантична мотивация на родовото име.

3.5. От приложения сравнителен материал – родови имена от Радомирско, също в Западна България, е видно, че антропонимните системи са изключително близки, говорят за очевидна идентичност. Словообразователните модели (*-ов/-ов-ци; -ин/-ин-ци*) потвърждават хипотезата, че и до ден днешен родовите имена са съхранили българския характер на изследваната антропонимна система.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От направените изводи за произхода и значението на изследваните микропоними и родови имена от района на Царибродско и други западни краища стигам до заключението, че онимите следват характеристиките на съвременните български онимни системи (топонимна и антропонимна, в частност системата на родовите имена).

Голяма част от представените тук микропоними са съхранили в основата си лексеми или антропоними, за които се намират точни успоредици в българската топонимия, както в съседните, източни на Царибродско краища, така и в по-отдалечени от този район области, населявани в древността от българи.

На практика топонимните данни потвърждават единството на българския език, въпреки късните влияния, които е изпитал и въпреки твърде агресивната политика, която му е била наложена от съседите.

П Р И Н О С И

1. За първи път в българската ономастика са етимологизувани 3000 микротопонима от Царибродско и Пиротско.

2. Направено е пълно, системно изследване на микротопонимията в бившата Царибродска околия.

3. Възстановени са старинни лексеми в 112 названия (3,7 %), старинни лични имена и прякори в 186 названия (6,2 %).

2. За първи път са изследвани 545 родови имена в Царибродско и други западни краища (Пиротско).

3. Представена е теоретична постановка за един типично ономастичен метод – антропонимната реконструкция в микротопонимията.

4. Предложени са нови подходи при откриването на следи от тракийския език (прилагане на метода на антропонимната реконструкция в микротопонимията).

5. Представена е концепция и нова теоретична постановка за връзката между родови и фамилни имена. Определя се мястото на родовите имена в българската антропонимна система. Предложен е модел за изследване на родовите имена в България.

6. За първи път в ономастичната наука у нас се обръща особено внимание на сравнителния материал, ономастичните успоредици се разглеждат като един от най-важните компоненти на ономастичното етимологизуване. Предложен е модел за тяхното класифициране.

7. Разгледан е подробно един тип микротопоними, регистрирани за първи път в българската топонимия и определени като „описателна топонимия“.

8. Направени са подробни изводи при изследването на микротопонимите, родовите имена и следите от тракийския език в българската топонимия, които водят до важни заключения за етническия състав на населението и разпространението на българския език.

9. Предлаганите нови постановки за методиката на този вид изследвания ще постави нови въпроси за бъдещи ономастични проучвания.

Публикации във връзка с темата на дисертационния труд:

Монография

1. Местни имена от Трънско в документи от края на XIX век. С., БАН, 2014, 123 стр. ISBN 978-954-92489-6-8

Студии:

- 1-2. Родовите имена у българите. – Сп. Македонски преглед, кн. № 2, 2011, I част А-Д, 65-86, II част Е-Я, № 3, 2011, 69-112. ISSN 0861-2277
3. Селищните имена в Трънско. – Електронно списание на СУ „Св. Кл. Охридски“//Littera et Lingua Electronic Journal of Humanities, 2012, пролет, 34 стр. (студия) ISSN 1312-6172
<http://slav.uni-sofia.bg/lilijournal/index.php/bg>
4. Произход и значение на селищните имена в Трънско. – В: Състояние и проблеми на българската ономастика, 12, В. Търново, 2012, 257-279. ISBN 978-954-524-851-1
5. Народопсихологията, отразена в родовите имена на българите. – В: Български език, 2017, №4, 9-33. ISSN 0005-4283

Статии:

1. Антропонимичната реконструкция в микропонимията. – Сп. Български език, 1995, № 1-2, 59-64.
2. Старинните лични имена в микропонимията. – Сп. Palaeobulgarica XXIV, 2000, № 2, 97-111.
3. Местните имена от с. *Бребевица*, Царибродско. – Юбилеен сборник на Филологическия факултет, Том 2. По повод 75-годишнината на проф. Иван Юстинианов Кочев, In honorem professoris Johannis Kotchev, Благоевград 2010, 183-190. ISBN 978-954-680-702-1
4. Старинни лични имена, запазени в микропоними от с. *Градево*, Благоевградско. – Сп. Македонски преглед, № 1, 2011, 87-96. ISSN 0861-2277
5. Реконструкция на старинни лични имена от микропоними в Югозападна България. – Сб. „Научни трудове на ПУ „Св. Паисий Хилендарски“, том 48, кн. 1, Сб. А, Пловдив 2010, 90-101 (излязла от печат 2011). ISSN 0861-0029
6. Микропоними от Трънско в документи от края на XIX в. – Сб. III международен конгрес по българистика, София 23-26 май, 2013 г., СУ “Св. Кл. Охридски”, 2017, 41-47. ISBN 978-954-07-3831-4
7. Диалектната лексика, запазена в топоними от Трънско (по крепостни актове от XIX в.). – Сп. Български език, № 4, 2014, 7-22.
8. Старинната топонимия на Трънско. – Сб. XIX Międzynarodowej i Ogólnopolskiej Konferencji Onomasticznej (Funkcje nazw własnych w kulturze i komunikacji). Poznań-Gniezno, 20-22 września 2014, Poznań 2015, 127-140. ISBN 978-83-943050-3-1 (излязла от печат 2016 г.)

9. Старинни местни имена от Сливнишко. – В: Сб. „Професор Иван Кочев – живот, отдаден на езикознанието“. Юбилеен сборник. София, 2016, Издателство на БАН "Проф. Марин Дринов", 289-297. ISBN 978-954-322-852-2
10. Местните имена в Царибродско – част от българската онимна система. – Сб. „Българският език – древен, съвременен, единен“ (в памет на проф. д.ф.н. Благой Шклифов), София 26-28. 10. 2016 г.: ИБЕ-МНИ, С. 2018, 150-166. ISBN 978-954-2977-46-9
11. М. Влахова-Ангелова, А. Чолева-Димитрова, Старинна топонимия от Западна България: местните имена като извор за народните географски представи. – В: Сборник с доклади от Международната юбилейна конференция на ИБЕ. Отг. ред. Т. Александрова, Д. Благоева, ИБЕ, Т. I, София, 2017, стр. 265 -278. *Web of Science*
12. А. Чолева-Димитрова, М. Влахова-Ангелова, Кр. Коилов, Следи от тракийския език в българската ономастика [Traces of Thracian Language in Bulgarian Onomastics]. – Сб. „Тракийската древност: технологични и генетични изследвания, история и нематериално наследство“. С., 2017: Издат. на БАН „Проф. Марин Дринов“, 191-200. ISBN 978-954-322-913-0
13. Старинната антропонимия в микротопонимията (по материали от Царибродско). – Сб. „Лингвистиката: история, предизвикателства, перспективи“, 21-22 юни 2018, Благоевград, ЮЗУ „Неофит Рилски“ (под печат).
14. ÜBER DIE REKONSTRUKTION VON PERSONENNAMEN AUS TOPONYMEN (auf der Basis von Toponymen aus dem Gebiet um Radomir). – In: *Linguistique balkanique*, 2014, № 1, 11-18. ISSN 0324-1653 (MLA International Bibliography (Pro-Quest) и ERIH)
15. REMNANTS FROM THE THRACIAN LANGUAGE IN CONTEMPORARY TOPONYMY OF GORNA STRUMA. – In: *Linguistique balkanique*, 2017, № 2, 213-222. ISSN 0324-1653
16. Thracian Personal Names in Bulgarian Onymy. – In: *Linguistique balkanique*, 2018, № 1, 19-33. ISSN 0324-1653
17. Топонимията на Царибродско и други западни краища – свидетелства за национална идентичност. – Сп. „Македонски преглед“ (под печат).
18. Родови имена от Царибродско – част от българската антропонимна система. – Сп. „Македонски преглед“ (под печат).

ЛИТЕРАТУРА:

- Антонова 2017:** Антонова, Л. *Диалектната система на с. Шицевец, Кукъска гора* – един говор на границите на българската граматика. С.: Мозайка, 2017, 255 с.
- Бешевлиев 2008:** Бешевлиев, В. *Първобългарите. История, бит и култура*. Пловдив, 2008.
- Богдановић 2015:** Богдановић, Н. *Говор и језик старопланинаца*. Ниш, 2015, 103. ISBN 978-86-6233-095-6
- Богдановић 2015а:** Богдановић, Н. *Подмиџорски Јеловник*. Ниш, 2015, 149. ISBN 978-86-6233-096-3
- Бодуен де Куртене 1963:** Бодуен де Куртене, И. А. Избранные труды по общему языкознанию. т. 2, Москва, АН СССР. Ред. Виноградов В.В.
- Божков 1984:** Божков, Р. *Димитровградският (царибродският) говор*. София: АИ „Проф. М. Дринов“, 1984, 193 с.
- Божков 1986:** Божков, Р. *Български диалектен атлас (Северозападни български говори в Царибродско и Босилградско)*. С., БАН, 1986.
- Бояджиев 1981:** Бояджиев, Т. Пограничните български говори. – Сп. *Съпоставително езикознание*, 1981, № 3-5, 223-227.
- Бугарчева, Зидарова 2005:** Бугарчева, Е.- Зидарова, Л. (съставители). *Българите от Западните покрайнини (1878-1975)*. Сборник. София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 2005, 776 с.
- Василиев 1950:** Василиев, А. Църкви и манастири от Западна България. – В: *Разкопки и проучвания*, IV, 49-114.
- Василева 2009:** Василева, Л. *Българско словно богатство*. С., БАН.
- Василева 2014:** Василева, Л. Членната морфема *-ти* в българските говори. – Сб. *Трети конгрес по българистика 23-26 май 2013 г., София. Секция „Български език“, подсекция „Диалектология“*, 32-40.
- Велев 2009:** Велев, В. *Местните имена в Брезнишко*. Велико Търново, ФАБЕР, 2009, 486 с.
- Велев 2012:** Велев, В. *Местните имена в Пернишко*. Велико Търново, ФАБЕР, 2012, с.
- Виденов 1978:** Виденов, М. *Годечкият говор*. (Трудове по българска диалектология). Т. 10, С., 1978, 213 с.
- Гандев 1972:** Гандев, Хр. *Българската народност през XV в.* С., 1972.
- Георгиев 1960:** Георгиев, Вл. *Българска етимология и ономастика*, С., БАН.
- Георгиев 1977:** Георгиев, Вл. *Траките и техният език*. С., БАН, 1977.
- Гиндин 1981:** Гиндин, Л. *Древнейшая ономастика Восточных Балкан*. С., БАН, 1981, 238 с.

- Гошев 1926-1927:** Гошев, И. Стари записки и надписи. – *Годишник на Софийския университет*, Богословски факултет. Т. IV, 335-377.
- Гошев 1934-1935:** Гошев, И. Стари записки и надписи. – *Годишник на Софийския университет*, Богословски факултет. Т. XII.
- Гошев 1935-1936:** Гошев, И. Стари записки и надписи. – *Годишник на Софийския университет*, Богословски факултет. Т. XIII, 1-57.
- Гошев 1936-1937:** Гошев, И. Стари записки и надписи. – *Годишник на Софийския университет*, Богословски факултет. Т. XIV, 1-49.
- Грабар 1921:** Грабар, А. Няколко средновековни паметници из Западна България. – *ГНМ* III, 286-296.
- Грабар 1926:** Грабар, А. Погановският манастир. – В: *Изв. БАИ*, 4, 1926-1927, 172-209.
- Даничић 1863:** Даничић, Ђ. *Рјечник из књижевних старина српских*. I-III. 1863-1864. Београд, 1863.
- Данчева 2013:** Данчева, Н. Орографски термини и микропоними, възникнали по пътя на метафоричен пренос. – В: *Сп. Български език* 60, № 2, 27-42.
- Делирадев 1963:** Делирадев, П. *Пътувания из България*. Избрани произведения. С., 1963.
- Дечев 1952:** Дечев, К. *Характеристика на тракийския език*. С., БАН.
- Джонев 2016:** Джонев, А. *Погромът в Босилеградско*. В. Търново: Фабер, 2016, 92 с.
- Димитрова-Тодорова 2011:** Димитрова-Тодорова, Л. *Собствените имена в България*. Изследвания, анализ, проблеми. С.: Емас, 2011, 275 с.
- Добруски 1900:** Добруски, В. Материали по археологията на България. – *СбНУНК*, XVI- XVII, 1900, 3-146.
- Дуриданов 1952:** Дуриданов, И. *Местните названия от Ломско*. С., 1952.
- Дуриданов 1958:** Дуриданов, И. За някои редки словообразователни типове в българската топонимия с успоредици от другите славянски езици. – В: *Славистичен сборник* 1, 207-250.
- Дуриданов 1958а:** Дуриданов, И. Топонимичните -џ- суфигиси в южнославянските езици. – *Сп. Български език* 8, 4-5, 343-356.
- Дуриданов 1960:** Дуриданов, И. Префиксално-именният тип в български и неговото значение за топонимичната стратиграфия. – In: *Onomastica* 10-11, 121-184.
- Дуриданов 1963:** Дуриданов, И. Южнославянски речни названия и тяхното значение за славянския топонимичен атлас. – В: *Сп. Славянска филология*, 3, 181-211.
- Дуриданов 1964:** Дуриданов, И. Южнославянски успоредици в разволя на един топонимичен модел (*-ъsk-ica). – *Сп. Език и литература*, № 3, 37-60.
- Дуриданов 1976:** Дуриданов, И. *Езикът на траките*. С.: Наука и изкуство, 1976.

- Дуриданов 1978:** Дуриданов, И. Из топонимията на Брезнишкия край. – Сп. *Език и литература*, № 4, 72-85.
- Дыбо 2011:** Дыбо, А. В. Булгары и славяне: фонетические явления в ранних заимствованиях. – В: *Слова. Концепты. Мифы* / Отв. редактор Г. К. Венедиктов. М.: „Индрик“, 2011, 130-144.
- Еленин 2006:** Еленин, Й. *Топонимията на Дупнишко*. Благоевград: ЮЗУ, 2006.
- Жучкевич 1968:** Жучкевич, В. *Общая топонимика*. II изд., 1968, Минск.
- Заимов 1961:** Заимов, Й. Български топонимични наставки . – В: *Onomastica*, VII/ 1-2, 195-220.
- Заимов 1962:** Заимов, Й. Географските имена *Витоша* и *Владая*. – *Известия на Института за български език* 8, 189-191.
- Заимов 1963:** Заимов, Й. Български топонимични наставки . – В: *Onomastica*, VIII/ 1-2, 133-162.
- Заимов 1967:** Заимов, Й. *Заселване на българските славяни на Балканския полуостров. Проучване на жителските имена в българската топонимия*. С., БАН.
- Заимов 1973:** Заимов, Й. *Български географски имена с -јь. Принос към Славянския ономастичен атлас*. С осем карти. С., 1973, БАН.
- Заимов 1973:** Заимов, Й. *Местните имена в Панагюрско*. С., БАН.
- Заимов 1975:** Заимов, Йордан. Двучленни лични имена в българската топонимия. – Ип: *Onomastica* XX. 169-230.
- Заимов 1988:** Заимов, Й. *Български именник*. София: АИ „Проф. М. Дринов“, 1988, 310 с.
- Заимов 2012:** Заимов, Й. *Български водопис*. Т. 1 А-Й; Т. 2 К-Р. В. Търново: Фабер.
- Златковић-Васић 2000:** Златковић, Др.-Васић, Ј. Микротопонимија слива Височице. – Горњи Висок од Славиње до Владикине плоче. – *Пиротски зборник* 25-26, Пирот, 2000, 107-168.
- Иванов 1931:** Иванов, Й. *Български старини из Македония*. С., БАН.
- Иванов 1982:** Иванов, Й. Н. *Местните имена между Долна Струма и Долна Места*. С., 1982.
- Иванов 1986:** Иванов, Й. Н. *Местните имена в Гоцеделчевско (Неврокопско)*. С., 1986.
- Иванов 2002:** Иванов, Цв. Микротопоними в Дерекула. – Сп. *Мост*, 172, Ниш, 2002, 99- 111.
- Иванов (авт. кол.) 2018:** Иванов, Цв., Костов, С., Николова, В., Зидарова, Л. *Вяра и камък*. Поредица „Роден край“, кн. 8: Народна библиотека „Детко Петров“, Димитровград, 2018.
- Иванова 1982:** Иванова, О. *Местните имиња на областа по сливот на Брегалница*. Скопје, 1982.

- Илиева 1988:** Илиева, Л. Архаични и нови черти на пограничните български говори. – В: *Втори международен конгрес по българистика. Доклади*. Т. 5, С., 1988, 150-154.
- Илчев 1969:** Илчев, Ст. *Речник на личните и фамилните имена у българите*. С., БАН.
- Иречек 1974:** Иречек, К. *Пътувания по България*. С., 1974. (превод на Cesty pro Bulharsku. Praga, 1888).
- Кацарова-Папа 2013:** Кацарова-Папа, Г. *Местните имена в Босилеградско*. Велико Търново, АСТАРТА, 2013, 269 с.
- Ковачев 1961:** Ковачев, Н. *Местните названия от Севлиево*. С., БАН, 1961.
- Ковачев 1969:** Ковачев, Н. *Топонимията на Троянско*. С., БАН, 1969.
- Ковачев 1982:** Ковачев, Н. *Българска ономастика*. В. Търново, 1982.
- Костадинов 2014:** Костадинов, В. Западните покрайнини в рамките на Сърбия: историко-географски особености. // *Геополитика*, №3, 2014, 10 с.
<http://geopolitica.eu/2014/broi3-2014/1603-zapadnite-pokraynini-v-ramkite-na-sarbiya-istoriko-geografski-osobenosti>
- Кочев 1971:** Кочев, И. Диалектни категории и типове при словообразуването на съществителното име. – В: *Известия на ИБЕ*, XX, 1971, 107-187.
- Кочев 1980:** Кочев, И. Основно диалектно деление на българския език. – В: *Български език*, 1980, № 4, с. 295-304.
- Кочев 2005:** Кочев, И. За някои основни понятия в лингвогеографията (с оглед членението на българския езиков Изток и Запад). – Сп. *Македонски преглед*, № 3, 2005, 117-127.
- Кочев 2010:** Кочев, И. *Българска фонология*. Част I. С., 2010.
- Кочева 2012:** Кочева, А. За народната основа на старобългарския език. С.: „Буквица”, 200 с.
- Кочева 2016:** Кочева, А. Карта „Българският език на ново място по света“ със студия. С., 2016 г.
- Лазиф 2017:** Лазиф, Мир. Мало кале код Димитровграда – раскрсница на римском друму Via militaris. – В: *Археолошка истраживања на аутопуту Е80*. Издава: Републички завод за заштиту споменика културе – Београд, 2017, 501-519. ISBN: 978-86-6299-028-0
- Лазиф-Миљковић 2017:** Лазиф, Мир.; Миљковић, Мил. Селиште код Димитровграда – неолитско насеље и римски пут. – В: *Археолошка истраживања на аутопуту Е80*. Издава: Републички завод за заштиту споменика културе – Београд, 2017, 522-558. ISBN: 978-86-6299-028-0

- Лома 2000:** Лома, А. Праслав. **haloga* < др.-греч. *φάλαγγ-* и скифский переход *f > x*. – В: *Этимология 1997-1999*, Москва, 2000, 87-96.
- Манолова-Николова/Желева 1999:** Манолова-Николова, Н.-Желева, П. *Летописни книги от Средна Западна България*. София: ЛИК, 1999, 364 с.
- Манолова-Николова/Желева 1999:** Манолова-Николова, Н.-Желева, П. *Исторически изследвания за Средна Западна България 15 – 19 в.* С. 2014.
- Михайлова 1984:** Михайлова, Д. *Местните имена в Михайловградско*. София, АИ „Проф. М. Дринов“, 1984, 205 с.
- Михайлова 1986:** Михайлова, Д. *Местните имена в Берковско*. С.: АИ „Проф. М. Дринов“, 1986, 160 с.
- Михайлова 2008:** Михайлова, Д. *Местните имена в Ботевградско*. С.: АИ „Проф. М. Дринов“ БАН.
- Мичев-Коледаров 1989:** Мичев, Н.-Коледаров, П. *Речник на селищата и селищните имена в България 1878-1987* (второ допълнено издание). С., 1989.
- Миљов-Ерулски 2009:** Миљов, С.-Ерулски, И. *Речник на трънския говор*. Перник, РИМ, 209, 286 с.
- Мирчева 2017:** Мирчева, А. *Увод в палеобалканистиката*. С., 2017.
- Миятев 1936:** Миятев, Кр. *Погановският манастир*. С.: Нишава, 1936, 71 с.
- Младенов 1905:** Младенов, Ст. За пограничните говори в Източна Сърбия. – *Изв. на Семинара по слав. филология*, I, 1905, 101-116.
- Младенов 1979:** Младенов, Ст. *История на българския език*. (Превод и редакция на проф. д-р Иван Дуриданов от немското издание през 1929 г.). С., БАН, 1979.
- Младенов 2011:** Младенов, А. *Трънските думи. Речник на регионалния говор*. София, ИЗТОК-ЗАПАД, 2011, 242 с.
- Морошкин 1867:** Морошкин, М. *Славянский именовслов или собрание славянских личных имен*. Санктпетербург.
- Мурдаров 1979:** Мурдаров, В. Образоване и функционални особености на прозвищата етноними. – Сп. *Български език*, XXIX, №5, 399-404.
- Мурдаров 1984:** Мурдаров, В. Прозвища от собствени фамилни имена в битово- разговорния стил. – Сп. *Български език*, XXXIV, №3, 221-231.
- Мурзаев 1984:** Мурзаев, Э. *Словарь народных географических терминов*. М., 1984.
- Мутафчиев 1931:** Мутафчиев, П. *Из нашите старопланински манастири*. С., 1931.

- Николић 2009:** Николић, В. *Nomen est omen* (onomastički prilozi). Ужице, 2019, 240 с.
- Николов 1997:** Николов, Б. *Местните имена във Врачанско*. София: АЛИСА, 1997, 470 с.
- Николова 2001:** Николова, В. Микротопонимията на Забърдието. – Сп. *Мост*, 166-167, Ниш, 2001, 183-197.
- Николова 2002:** Николова, В. Микротопонимията на Горни Висок. – Сп. *Мост* (литература,-изкуство-наука-обществени въпроси), 170-171, Ниш, 2002, 152-176.
- Николова 2003:** Николова, В. Микротопонимия на селищата в Нишавската долина. – Сп. *Мост*, 174, Ниш, 2003, 113-126.
- Парашкевов 2017:** Парашкевов, Б. Свое и чуждо в българските фамилни имена. – В: Сп. *Български език* 64, 2017, № 4, 34-45.
- Пернишка 2012:** Пернишка, Е. *Местните имена в Свищовско*. С., 2012, 300 с.
- Петров 1995:** Петров, М. *Национално-освободителното движение в Западните покрайнини (1919-1934)*. С.: Издат. на БАН „Проф. М. Дринов“, 1995, 198 с.
- Петров 2017:** Петров, М. *Западните българи. Националноосвободителното движение в Западните покрайнини (1919-1935)*. Въртоп. С., 2017: МНИ, 462 с.
- Пјанка 1970:** Пјанка, Вл. *Топономастиката на Охридско-Преспанскиот базен*. Скопје, 1970, 491 с.
- Подольская 1978:** Подольская, Н. *Словарь русской ономастической терминологии*. Москва, 1978.
- Попов 1979:** Попов, К. *Местните имена в Разложко*. София: АИ „Проф. М. Дринов“, 1979, 180 с.
- Райнов 1995:** Райнов, В. *Персонализмът - психобиология и езикова прагматика*. С., БАН.
- Райчевски 2004:** Райчевски, Ст. *Нишавските българи*. С.: „Балкани“, 2004. ISBN 954- 8353-79-2
- Русинов 1978:** Русинов, Р. Фамилни имена в съвременния български книжовен език. – В: *Помагало по българска морфология. Имена*. София.
- Русков 2007:** Русков, Вл. *Българи и Сърби: Цариброд, Западните покрайнини и по на запад*, С.: Тангра ТанНакРа, 2007, 408 с. ISBN 9789543780136
- Русков 2015:** Русков, Вл. *Българи и Сърби: Поморавието и Понишавието сред лъжливите исторически пътепоказатели по Via Militaris*. С.: Тангра ТанНакРа, 2015, 264 с., ISBN 9789543781294
- Саламбашев 1976:** Саламбашев, Ан. *Местните имена в Смолянско*. С., БАН, 1976.

- Саламбашев 1983:** Саламбашев, Ан. Живи и изчезнали родови и прякорни имена в Смолян, кв. Устово. – Сп. „Родопски сборник“ V, София, 155-164.
- Селищев 1981:** Селищев, А. *Славянское население в Албании*. С. (Фототипно издание от 1931 г.).
- Симеонов 1962:** Симеонов, Б. Топонимията и историята на българския език. – В: *Известия на Института за български език*, 1962, кн.8, с. 163-174.
- Симеонов 1966:** Симеонов, Б. Етимологичен речник на местните названия от Годечко. – *ГСУ-ФСФ*, LX, 1966.
- Симеонов 1971:** Симеонов, Б. Произход на селищните названия от Западнософийския район (Сливнишко). – Сп. *Български език*, 1971, №1, с. 44-54.
- Спространов 1900:** Спространов, Е. *Описъ на ръкописитъ въ библиотеката при Св. Синодъ на българската църква в София*. С., 1900.
- Стефанов 1980:** Стефанов, П., йером. Погановският манастир – история и иконография. – Сп. „Духовна култура“, 1980, №3, 27-32.
- Стијовић 2014:** Стијовић, Р. *Речник Васојивића*. Београд, 2014, 687 с. ISBN 978-86-531-0066-7
- Стойков 1993:** Стойков, Ст. *Българска диалектология*. С.: Издат. БАН, 1993, III издание.
- Суперанская 1986:** Суперанская, А. Теория и методика ономастических исследований. Москва, 1986.
- Тасева 1998:** Тасева, Л. *Българска топонимия от гръцки и сръбски средновековни документи*. С., 1998.
- Тодоров 2008:** Тодоров, Н. *Български именник в Стара и Нова Европа*. С.: Тангра ТанНакРа ИК.
- Трубачев 1980:** Трубачев, О. Реконструкция слов и их значений. – В: *Вопросы языкознания*, 1980, №31 3-14.
- Умленски-Ковачев:** Умленски, И.- Ковачев, Г. *Местните имена в Кюстендилско*, I т. (А- Г), 2008: АИ „Марин Дринов“, 181 с.; II т. (Д-К), 2013: АИ „Марин Дринов“, 179 с; III т. (Л-Я) под печат.
- Хаджийски 1995:** Хаджийски, Ив. *Бит и душевност на нашия народ*. София.
- Христов 1894:** Христов, С. Пиротският окръг и неговото население. – В: *СбНУНК*, кн. XI, 1894, 259-325.
- Цибранска-Костова 2015:** Цибранска-Костова, М. Кокалянският поменик (издание на текста и изследване). – *Palaeobulgarica/ Старобългаристика*, XXXIX (2015), 4, 27-62.
- Чобанов 1994:** Чобанов, И. За българските хипокористики с редки суфикси в състава си. – В: *Състояние и проблеми на българската ономастика*. В. Търново, 1994, 91-101.

- Чолева-Димитрова 1991:** Чолева-Димитрова, А. Ойконимите в турски документи от XV-XVI в. – Сп. *Български език*, 1991, № 6, 579-583.
- Чолева-Димитрова 1995:** Чолева-Димитрова, А. Антропонимичната реконструкция в микротопонимията. – Сп. *Български език*, 1995, № 1-2, 59-64.
- Чолева-Димитрова 2000:** Старинните лични имена в микротопонимията. – Сп. *Palaeobulgarica/ Старобългаристика XXIV*, 2000, № 2, 97-111.
- Чолева-Димитрова 2000а:** Чолева-Димитрова, А. Имената на селища, включени към български околии до 1919 г. и по Ньойския договор останали извън нашата граница. – Сп. *Македонски преглед*, XXIII, №4, 67-90.
- Чолева-Димитрова 2002:** Чолева-Димитрова, А. *Селищни имена от Югозападна България. Изследване. Речник.* София-Москва, Пенсофт, 2002, 216 с.
- Чолева-Димитрова 2009:** Чолева-Димитрова, А. *Местните имена в Радомирско.* София: ГЕА, 2009, 504 с.
- Чолева-Димитрова 2009а:** Реконструкция на старинни лични имена от микротопоними в Югозападна България. – Сб. „*Научни трудове на ПУ „Св. Паисий Хилендарски“*“, том 48, кн. 1, Сб. А, Пловдив 2010, 90-101.
- Чолева-Димитрова 2010:** Чолева-Димитрова, А. Местните имена от с. *Бребевица*, Царибродско. – *Юбилеен сборник на Филологическия факултет*, Том 2. По повод 75-годишнината на проф. Иван Юстианинов Кочев, In honorem professoris Johannis Kotchev, Благоевград 2010, 183-190. ISBN 978-954-680-702-1
- Чолева-Димитрова 2010а:** Чолева-Димитрова, А. Старинни лични имена, запазени в селищни имена от Югозападна България. – Сп. *Македонски преглед*, №2, 2010, 73-84, ISSN 0861-2277
- Чолева-Димитрова 2010б:** Чолева-Димитрова, А. Реконструкция на старинни лични имена от микротопоними в Югозападна България. – Сб. „*Научни трудове на ПУ „Св. Паисий Хилендарски“*“, том 48, кн. 1, Сб. А, Пловдив 2010, 90-101 (излязла от печат 2011). ISSN 0861-0029
- Чолева-Димитрова 2011:** Чолева-Димитрова, А. Родовите имена у българите. – Сп. *Македонски преглед*, кн. № 2, 2011, I част А-Д, 65-86, II част Е-Я, № 3, 2011, 69-112.
- Чолева-Димитрова 2013:** Чолева-Димитрова, А. Старинната топонимия на Софийско. – В: *Научни трудове*, том 50, кн. 1, сб.В; *Трудове от Международната конференция, посветена на 250-годишнината от рождението на Паисий Хилендарски*, 2-3 ноември 2012, Пловдив, 2013, с.237-247.

- Чолева-Димитрова 2014:** Чолева-Димитрова, А. *Местни имена от Трънско в документи от края на XIX век*. София, Мултипринт, 2014, 123 с.
- Чолева-Димитрова 2016:** Чолева-Димитрова, А. Старинни местни имена от Сливнишко. – В: Сб. „Професор Иван Кочев – живот, отдаден на езикознанието“. Юбилеен сборник, София, 2016, Издателство на БАН "Проф. Марин Дринов", 289-297.
- Чолева-Димитрова 2017:** Чолева-Димитрова, А. Народопсихологията, отразена в родовите имена на българите. – В: Сп. *Български език*, 2017, №4, 9-33.
- Чолева-Димитрова 2018:** Чолева-Димитрова, А. Местните имена в Царибродско – част от българската онимна система. – Сб. „Българският език – древен, съвременен, единен“ (в памет на проф. д.ф.н. Благой Шклифов), София 26-28. 10. 2016 г.: ИБЕ-МНИ, С. 2018, 150-166.
- Чолева-Димитрова 2018а:** Чолева-Димитрова, А. Следи от тракийския език в българската онимна система. – Сп. *Български език*, №1, 2018 г., 55-71.
- Шапошников 2008:** Шапошников, А. Централноазиатские лингвокультурные компоненты болгарской общности // Българите в Северното Причерноморье. – В: *Изследвания и материали*. Т. Х. Велико Търново – Одеса, 2008. 443–458.
- Шапошников 2014:** Шапошников, А. Болгарский этногенез в свете новых данных гуманитарных и естественных наук. – В: Сб. Трети Международен конгрес по българистика, 23-26 май 2013. Секция „Общество и култура“. Подсекция „Българска етнология“, София: Ун.изд-во „Св. Климент Охридски“, 2014, 9-44.
- Шапошников 2018:** Шапошников, А. БАЛКАНСКИЙ ЯЗЫКОВОЙ СОЮЗ. (К 60-летию журнала „Балканско езикознание“). – In: *Linguistique balkanique*, 2018, №2 (под печат).
- Шульгач 1998:** Шульгач, В. П. *Праслов'янський гідронімний фонд* (фрагмент реконструкції). Київ, 1998.
- Янакиева 2009:** Янакиева, С. *Тракийската хидронимия*. София.
- Янев 2009:** Янев, Б. Лингвокултурологични наблюдения върху фамилните имена на българите и немците. – В: *Научни трудове на Пловдивския университет*, том 47, кн. 1, сб. А, Пловдив, 109-123.
- Янев 2009а:** Янев, Б. *Система на личните имена в българския и немския език*. Пловдив: Университ. Издат. „Паисий Хилендарски“, 2009, 393 с.
- Янев 2014:** Янев, Б. Вторичната отонимна апелативизация като проблем на лингвокултурологията и народопсихологията (с оглед на

- българския и немския антропонимикон). – Сп. *Български език*, № 4, 37-54.
- Янев, Чобанов 2005:** Янев, Б., Чобанов, И. Фамилните имена на българите, свързани със земеделието и животновъдството. – В: *Лингвистични дискурси*. Юбилеен сборник в чест на 70-годишнината на проф. д.ф.н. Стефана Димитрова. Научни трудове, т. 43, кн. I, сб. А, Филология. ПУ „Паисий Хилендарски“. Пловдив.
- Янев, Чобанов 2014:** Янев, Б., Чобанов, И. Българо-турски лексикални паралели с оглед на фамилните имена у българите, мотивирани от названия на занаяти. – В: *България и Турция на межкултурния кръстопът: език, история, литература*. Пловдив, 2014.
- Badjura 1953:** Badjura, R. *Ljudska geografija. Terensko izrazoslovije*. Ljubljana, 1953.
- Bauer 1985:** Bauer, G. *Namenkunde des Deutschen*. Bern-Frankfurt am Main-New York, 1985.
- Birnbaum 1976:** Birnbaum, H. Linguistic reconstruction: its potentials and limitations in new perspective. – In: *Journal of Indo-European studies*, 2, 1976.
- Blanar 1984:** Blanar, V. *Lexikálno-sémantická rekonštrukcia*. Bratislava, 1984.
- Borek 1987:** Borek, H. O metodach rekonstrukcji apelatiwów z nazw toponimicznych. – In: IX slovenská onomastická konferencia. Nitra, 1985, Bratislava, 1987, 113-119.
- Choleva-Dimitrova 2014:** Choleva-Dimitrova, A. ÜBER DIE REKONSTRUKTION VON PERSONENNAMEN AUS TOPONYMEN (auf der Basis von Toponymen aus dem Gebiet um Radomir). – In: *Linguistique balkanique*, 2014, № 1, 11-18.
- Choleva-Dimitrova 2017:** Choleva-Dimitrova, A. REMNANTS FROM THE THRACIAN LANGUAGE IN CONTEMPORARY TOPONYMY OF GORNA STRUMA. – In: *Linguistique balkanique*, 2017, № 2, 213-222.
- Choleva-Dimitrova 2018:** Choleva-Dimitrova, A. Thracian Personal Names in Bulgarian Onymy. – In: *Linguistique balkanique*, 2018, № 1, 19-33.
- Dana 2014:** Dana, Dan. *Onomasticon Thracicum – Répertoire des noms indigènes de Thrace, Macédoine, Orientale, Mésies, Dacie and Bithyine*. Athènes: National Hellenic Research Foundation, 624 p. ISBN 10: 960953824X
- Detschew 1957:** Detschew, D. Die thrakischen Sprachreste. (*Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung* 16). Wiene, 1957.
- Duridanov 1960:** Duridanov, Iv. Der thrakische Einfluss auf die bulgarische Anthroponymie.– In: *Linguistique balkanique*, II, 1960,

- Duridanov 1975:** Duridanov, I. *Die Hydronimie des Vardarsystems als Geschichtsquelle*. Köln-Wien, 1975.
- Eichler 1987:** Eichler, E. Zur Rekonstruktion der in Toponymen enthaltenen Lexik. – In: *IX slovenská onomastická konferencia*. Nitra, 1985, Bratislava, 1987, 120-127.
- Georgiev 1974:** *Georgiev, Vl.* Prinzipien der Deutung der thrakischen zweistämmigen Personennamen. – In: *Linguistique balkanique*, XVII, 3, 5-22.
- Górny 2017:** Górny, H. Słowiańskie imiona dwuczłonowe zachowane w najstarszych polskich toponimach (rekonesans). – In: *Onomastica*, 2017, s. 255-262.
- Karachanak 2013:** Karachanak, S., Grugni, V., Fornarino, S., Nesheva, D., Al-Zahery, N. Battaglia, V., Carossa, V., Yordanov, Y., Torroni, A., Galabov, A., Toncheva, Dr., Semino, O. *Y-Chromosome Diversity in Modern Bulgarians: New Clues about Their Ancestry* Published: March 6, 2013
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0056779>
- Karaś 1956:** Karaś, M. O staropolskich imionach dwuczłonowych zachowanych w nazwach miejscowych. – In: *Onomastica*, II, 1956, 260-281.
- Krajčovič 1983:** Krajčovič, R. K sémantickej rekonštrukcii najstaršej slovenskej lexiky. – In *Jazikovedný časopis*, 34, 1983, 156- 162.
- Krško-Velička 2011:** Krško, J.-Velička, Dr. *Hydronymia povoda Kysuce*. Banská Bystrica, 2011, 204 p. ISBN 978-80-557-0266-7
- Mihailov 1966:** Mihailov, G. *Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae*. Sofia, 1966, T. IV.
- Mihailov 2007:** Mihailov, G. *Scripta minora* (Épigraphie, onomastique et culture thraces). Sous la direction de Peter A. Dimitrov: NBU, Sofia.
- Miklosich 1862:** Miklosich, Fr. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Vindobonae, 1862.
- Miklosich 1927:** Miklosich, Fr. *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*. Heidelberg, 1927.
- Pašić 2012:** *Pašić, I.* Tračko ime Bosna i tračani u Bosni (Predslavenski korijeni bošnjaka. Knjiga III). Sarajevo.
- Schütz 1957:** Schütz, J. *Die gefgraphische Terminologie des Serbokroatischen*. Berlin.
- Šimunović 1972:** Šimunović, P. *Toponimija otoka Brača*. Zagreb, 1972.
- Svoboda 1964:** Svoboda, J. *Staročeská osobní jména a naše přímení*. Praha, 1964.
- Taszycki 1958:** Taszycki, W. Najdawniejsze polskie imiona osobowe. – In: *Rozprawy I studia polonistyczne. I. Onomastyka*. 1958, Wrocław-Kraków.

Torkar 2013: Torkar, S. Dvoclenski slovanski antroponimi v slovenski toponimiji. – In: *Jezikoslovni zapiski* XIX, s. 111-128.

<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-RVDPZUCD>

Torkar 2016: Torkar, S. Tvorba slovenskih zemljepisnih imen iz slovanskih antroponimov. – In: K. Ster, M. Z. Karer (red.), *Historicni seminar* 12, Ljubljana, s. 143-157.

<http://hs.zrc-sazn.si/eknjiga/HS12.pdf>

Vasmer 1941: Vasmer, M. *Die Slaven in Griechenland*, Leipzig (II Ausgabe - 1970), 1941.

Vlajić-Popović 1990: Vlajić-Popović, J. Sh. àrzān, arzòvan, rzân. – In: *ЖФ XLVI*, Београд, 1990, 63-68.

Wundt 1900: *Wundt, W.M. Völkerpsychologie*. Bd. 1, Teil 1. Leipzig.

Съкращения на справочна литература:

БДА – Български диалектен атлас. Том III, С., БАН, 1975.

БДА I-III – Български диалектен атлас. Обобщаващ том – Фонетика, Акцентология, Лексика, Том I-III, С.: КК Труд, 2001.

БДА IV – Български диалектен атлас. Обобщаващ том – Морфология, Том IV, С., БАН, 2016.

БЕР – Български етимологичен речник. Т. 1-7. С. БАН, 1971, сл.

БП – Станчева, М.-Станчев, Ст. Боянски поменик. С., 1963.

БТР – Андрейчин, Л., Л. Георгиев, Ст. Илиев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Тодоров, Български тълковен речник. С., 2003 (четвърто издание): Наука и изкуство.

Геров – Н. Геров, Речник на българския език. I – V. С., 1975 сл.

ГРБ – Мичев, Н., Михайлов, Ц., Вапцаров, И., Кираджиев, Св. Географски речник на България. С., 1980.

ДА – Диалектен архив на Института за български език при БАН

Даль – Вл. Даль, Толковый словарь живого великорусского языка. I-I V. М., 1880-1882.

ЕТР – Ст. Младенов, Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. С., 1941.

ИБИ – Извори за българската история. С., БАН. Т. I, 1958 (Латински извори за българската история); Т. III, 1960 (Гръцки извори за българската история); Т. XIII, 1966 (Турски извори); Т. XVI, 1972 (Турски извори); Т. XXI, 1977 (Турски извори).

КДДБЕ – Антонова-Василева, Л.; Василева, Л.; Керемидчиева, Сл.; Кочева-Лефеджиева, А. Карта на диалектната делитба на българския език. С., БАН, 2014.

- Кънчов I** – Кънчов, В. Избрани произведения, Т. I (Пътуване по долините на Струма, Места и Брегалница. Битолско, Преспа и Охридско.). С., 1970 (Фототипно издание от Пътуване по долините на Струма, Места и Брегалница, СБНУ, кн. 10-13, 1894-96).
- Кънчов II** – Кънчов, В. Избрани произведения, Т. II (Град Скопие. Сегашното и недавното минало на град Велес. Македония. Етнография и статистика.). С., 1970. (Фототипно издание от Македония. Етнография и статистика. С., 1911).
- НАПБ** – Немски и австрийски пътеписи за Балканите от XV-XVI в. С., 1980.
- Опис I** – Цонев, Б. Опис на ръкописитѣ и старопечатнитѣ книги на Народната библиотека в София. Т. I. С., 1910.
- Опис II** – Цонев, Б. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. II. С., 1923.
- Опис III** – Стоянов, М.-Кодов, Хр. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. III. С., 1964.
- Опис IV** – Стоянов, М.-Кодов, Хр. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. IV. С., 1971.
- РСт** – Стойков, Р. Наименования на български селища в турски документи на Ориенталския отдел на Народната библиотека „В. Коларов“ от XV, XVI, XVII и XVIII в., Т. I – 1961, 363-490.
- РСтСел** – Стойков, Р. Селищни имена в западната половина на България през XVI в. (по турски регистър за данъци от 984/1576-77 г.). – В: Езиковедско-етнографски изследвания в памет на академик Стоян Романски. С., 1960, 440-456.
- РТК** – Руска триверстова карта от 1878 г. Поправена и допълнена през 1904. С., 1932.
- СРР** – Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Београд, 1959 –
- СтбР** – Старобългарски речник. С., БАН, Т. I 1999, Т. II 2009.
- ТДИМН** – Турски документи за историјата на македонскиот народ. Опширни пописни дефтери од XVI век за Кустендилскиот санџак. Скопје. Т. V, кн. 1-4, 1982-1985 (Т. V, кн. 1, 1982; Т. V, кн. 2, 1983; Т. V, кн. 3, 1984; Т. V, кн. 4, 1985).
- ЭСРЯ** - М. Фасмер, Этимологический словарь русского языка. Т. I-IV. М., 1986.
- AR** – Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb, 1880 -
- IM** – Imenik mesta. Beograd, 1956.
- Mor** – L. Hosák, R. Šramek, Místní jména na Moravě a ve Slezsku. II. 1980.
- Prof** – A. Profous. Místní jména v cechách. I- IV. Praha, 1947-1957.
- RGN** – Russisches geographisches Namenbuch. Herausgegeben von Max Vasmer. 1-6. Wiesbaden, 1962-1972.

SG – Słownik geograficzny królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich, 1-15, Warszawa, 1880-1900.

Skok II 165 – Skok, P. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb, 1971 г.

Słowski IV – Sławski, Fr. Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków, 1952 г.

WRG – Wörterbuch der russischen Gewässernamen. Herausgegeben von Max Vasmer. 1-5. Nachricht Berlin-Wiesbaden, 1960-1973.

Карта на проучените селища в Царибродско

